Cahiliye Toplumunda

Kureyş Kadını

Nur Yıldırım

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını

Nur Yıldırım

SAMER
KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Kitap Adı	:	Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadın
Yazar	:	Nur Yıldırım
ISBN	:	978-975-6497-32-6
SAMER Yayınları	:	3
Editör	:	Prof. Dr. Muhammet Hanefi Palabıyık
Dizgi & Kapak	:	SAMER
Genel Yayın Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
Yayın Koordinatörü	:	Arş. Gör. Asım Sarıkaya

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş - 2019

Bu kitap, “Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını” adlı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş yayım halidir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Kadının sosyal, gündelik, inanç ve ibadet hayatının tüm toplumlarda zamana ve şartlara göre değiştiği gözlemlenmektedir. Kadın için farklılık arz eden bu durumlar kimi zaman onun lehine olurken, kimi zaman da aleyhine olmuştur. Zira toplumların kadına olan bakış açıları kadının o toplumdaki yeri ve konumunu belirlemiştir.

Özellikle ataerkil toplum yapısında yetişen kadınların bireyselleşmelerinin genellikle çok geç gerçekleştiği görülmektedir. Böylesi bir ortamda hayatına devam eden kadının toplum içinde çok da etkin olmadığı görülmektedir. Ancak tabii ki bu durumu belirleyen en önemli unsurların başında kadınların sahip oldukları aileleri ve ekonomik güçleri gelmektedir. Neredeyse tüm toplumlarda asil, soylu, hür ve aynı zamanda zengin olan kadınların toplum nezdinde değer gördükleri, kendilerini ispatladıklarına şahit olunurken özgürlüğü kendi elinde olmayan cariyeler, daha düşük tabakadakiler ve fakir olan kadınların toplum nezdinde daha az değer gördüklerine hatta bazı durumlarda değersiz kabul edildiklerine şahit olunmaktadır.

Cahiliye dönemi/Mekke kadınlarının bir kısmının bireyselleşip, toplum içinde etkin bir konuma geçiş sürecinin çok da iyi olmadığı, kadının bireyselleşmesinin İslâmi dönemde daha iyi olduğu söylenebilir. Ancak şunu söylemeliyiz ki incelemiş olduğumuz dönem, kadın açısından zannedildiği gibi çok da kötümsenecek ya da karalanacak bir dönem değildir. Çünkü bu dönemde cariyeler gibi toplumun gerisine itilen kadınların yanı sıra ekonomik, sosyal hayatta topluma yön veren, erkeklerden daha üstün kabul edilen

dominant karaktere sahip olan kadınların varlığından da söz etmek mümkündür.

Araştırmamız girişten sonra iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında, çalışmada kullanılan kaynakların konumuz ve kullanmamız açısından arz ettiği öneme göre tasnifi ve kısa değerlendirmelerini yapmaya çalıştık. Ayrıca çalışmada kullandığımız yöntemi, araştırmanın problematiğini ve amacını da ele almaya çalıştık. Birinci bölümde *Birey Olarak Kadın* başlığı altında kadının bireyselleşme sürecinden bahsettik. Daha sonra kadının anne olarak ailedeki ve toplum içerisindeki değeri anlatıp sütannelik müessesesine değinmeye çalıştık. Kadının eş olarak değer ve konumunun ortaya konulabilmesi için öncelikle toplumdaki evlilik, kız isteme merasimleri, nikâh çeşitleri, mehir, boşama, iddet ve çok eşlilik gibi konuların tam olarak anlaşılması gerektiğine inandığımızdan bu konular bağlamında *Eş Olarak Kadın* meselesini anlattık.

Çalışmamızın *Sosyal Hayatta Kadın* adlı İkinci Bölümünde kadının gündelik hayatını ele aldık. Kızların gömülmesi olayı, anlatılmış toplumun kadına olan olumlu ve olumsuz bakış açılarından bahsedilmiştir. Kadının giyimi ve süslenmesi, kadına yapılan haksızlıklar, cahiliyede cinsellik, kadın erkek ilişkileri, kadının sosyal fonksiyonları da ele alınan konulardandır. Bu bölümde kadının iş ve ticaret hayatındaki ile inanç ve ibadet hayatındaki yeri, savaş meydanlarındaki durumu, cariyelik konusu da ayrı ayrı başlıklar halinde incelenip değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın başlangıcından sonuna kadar yardımlarını esirgeyemeyen, geniş kütüphanesini her daim hizmetime sunan, değerli zamanını ayırarak kitabı okuyarak son haline gelmesini sağlayan, kıymetli fikir ve eleştirilerinden her zaman istifade ettiğim, İslâm Tarihi'ni ve özellikle de Siyeri sevmemde büyük katkıları olan, saygı değer hocam Prof. Dr. M. Hanefi Palabıyık'a, çalışma boyunca katkılarıyla destek olan, aynı şekilde kitabı baştan sona okuyarak son haline gelmesi hususunda katkılarını esirgemeyen ve kitabın editörlüğünü üstlenen Doç. Dr. Feyza Betül Köse'ye, teşekkürlerimi

sunmayı borç bilirim. Ayrıca çalışmamın yayınlanmasını üstlenen SAMER Yayınları ailesine ve araştırma boyunca kararlı bir şekilde çalışmamı sürdürmemde manevi desteklerini ve sonsuz sabırlarını esirgemeyen, saygıdeğer anneme, babama, çok kıymetli ablam Arzu Sayan'a ve eşim Rıdvan Yıldırım'a teşekkür ederim.

Nur Yıldırım

MUŞ-2019

– GİRİŞ –

1. Kaynaklar ve Araştırmalar

Araştırmamız genelde cahiliye kadınının sosyal, günlük, iş, ticaret, inanç, ibadet hayatındaki konumu ve durumu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çalışmamızda cahiliye dönemi kadınının durumu ortaya konulurken ilk dönem İslâm Tarihi kaynaklarının sunmuş olduğu verilerden ciddi anlamda yararlanıldı. Araştırmamız, Kusay b. Kilâb'la başlayan dönemden Hz. Peygamber'in Mekke dönemi sonuna kadarki süre ile sınırlandırılmıştır. Zira Peygamber döneminde var olan müşrik kadınlar cahiliye dönemi kadınlarının bir devamıdır. Nitekim Hind gibi kadınlar, İslâm öncesi dönem olan cahiliye döneminde de yaşamış olup bu dönemdeki aynı örf ve âdetlerini İslâm'ın tebliğe başlanmasından sonraki dönemde de sürdüren müşrik kadınlardır.

"Cahiliye Döneminde Kureyş Kadını" olarak isimlendirdiğimiz çalışmamızda Siyer, Meğazi, Tabakât, Ensâb, Genel İslâm Tarihi, Tefsir ve Hadis kitapları ile İslâm öncesi Arap tarihine dair yazılan eserler belli başlı temel kaynaklarımızı oluşturmaktadır.

Çalışmamızda istifa ettiğimiz siyer ve meğazi alanında en eski kaynak eser, eksik kısımları olmakla beraber İbn İshâk (151/768)'ın günümüze ka-

dar ulaşan, ancak bizim M. Hamidullah'ın *Siret-i İbn İshâk*[1] adıyla tahkiki ile neşredilen ve asıl adı *Kitâbu'l-Meğâzi, el-Mübtede've'l-Meb'aŝ ve'l-Meğâzî* olan eseridir. Bu eserin kayıp olduğu düşünülen kısımlarından cahiliye dönemine ait haberlerin daha ziyade Taberî'nin tarih ve tefsiri, Mekke ve Kâbe'nin eski tarihine ait haberlerin ise Ezrakî'nin *Aħbâru Mekke*'si vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır ki araştırmamızda, kadınların erkeklerle olan iletişimleri, savaş sırasında kadının üstlenmiş olduğu vazifeler, kadının giyimi, süslenmesi gibi konularda bu eserlerden de yararlandık.

Siyer alanında günümüze kadar ulaşan en eski tam metin ise İbn Hişâm'ın (218/838) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*[2] adlı kitabıdır. İbn Hişâm bu kitabını İbn İshak'ın eserini esas alarak yazmış olmasına rağmen Peygamber'le alakası olmayan cahiliye dönemine ait bazı rivâyetleri terk edip, bir takım ilavelerle yeniden kaleme almıştır. İbn Hişâm'ın bu eserindeki Kusay b. Kilâb'ın Mekke'ye gelip Huleyl b. Hubşiye'nin kızı ile evlenmesi, Hz. Peygamber'in dedelerinden olan Abdumenâf, Hâşim ve Abdulmuttalip hakkındaki haberler, bir kadının neden olduğu Birinci Ficar Savaşı, Mekke'de ticaret ve iş hayatındaki kadınlar, Hz. Muhammed'in Peygamberliğini ilan etmesine tepki gösteren müşrik kadınlara dair anlatılar, Hz. Peygamber ve müşrikler arasında gerçekleşen Bedir, Uhud gibi savaşlara kadınların katılmasına ve bu savaşlarda üstlendikleri rollere dair rivâyetler gibi açılardan çalışmamıza kaynaklık etmiştir.

Kadınların savaşlardaki durumuna dair bize kaynaklık eden bir başka eser ise Hz. Peygamber'in gazve ve seriyyelerinden bahseden Vâkıdî'nin (207/823) *Kitâbü'l-Meğâzî*[3]'si olmuştur.

---

[1] İbn İshâk, Muhammed İshâk b. Yesâr (151/768), *Sîretu İbn İshâk,* thk: Muhammed Hamidullah, Matbaâtu Muhammed el-Hâmis, Fas 1976. (Türkçe çev: İbn İshâk, Muhammed İshâk b. Yesâr (151/768), *Siyer-i İbn-i İshak,* thk: M. Hamidullah, Düşün Yay., İstanbul 2012.)

[2] İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye,* (Tahkîk: Mustafa Sakka, İbrahim el-Ebyârî, Abdü'l-Hafîz Şiblî), Daru İbni Kesir, Beyrut 2005. (Türkçe çev: İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218/833),*es-Sîretü'n-Nebeviyye,* çev: Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul 2014.

[3] Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî,* I-III, çev: Musa K.

Ayrıca İbnu'l-Kelbi (204/820)'nin doğrudan İslâm öncesi dönemle alakalı olarak yazdığı *Kitabu'l-Esnâm* adlı eserinden[4] de istifade ettik. Putlarla alakalı olarak yazılan bu eserden cahiliye kadını hakkında çok sınırlı yararlandığımızı belirtmeliyiz.

Çalışmamızda kabilenin dip atalarını ismen ortaya koymanın yanı sıra bir kabilenin tarihi de ortaya koyması açısından önem arz eden ensâb kitablarından yalnızca Belazûrî'nin (279/892) Ensâbu'l-Eşraf[5] adlı eserinde cahiliye döneminde yaşanan olaylara dair rivâyetlerden kadının durumuna dair malzeme toplamaya çalıştık. Bu eser kadınla ilgili olarak cahiliye dönemindeki evlilikler, kadının iş ve ticaret hayatındaki durumu, malumatlar hususunda bizim için faydalı olmuştur.

Tabakât kitapları arasında incelemiş olduğumuz eserlerden biri de İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sıdır.[6] Bu eser Cahiliye dönemi Mekke'sinde kadın açısından yaşanan olaylar ve daha sonra Peygamber dönemi sonuna kadar Müslümanlar ve müşrikler arasında meydana gelen hadiselerde cahiliye izlerini taşıyan kadınların durumunu ortaya çıkarmamız açısından bize önemli tarihî veriler sunmuştur. İncelediğimiz ikinci eser ise İbn Hâcer'in (852/1449), *el-İsâbe fî Temyîzis-Sahâbe* isimli kitabıdır.

Çalışmamızda yararlandığımız genel tarih türü eserlerden ilki Ya'kûbî'nin (292/905) *Târih*'idir.[7] Ya'kûbî eserinde uydurma rivâyetlere yer vermiş olsa da –kendisi bu durumu okuyucuya yer yer hatırlatır- çalışmamız açısından kullandığımız rivâyetlerin diğer kaynaklarda yer alan rivâyetlerle uyuştuğunu söyleyebiliriz.

Yılmaz İlk Harf Yay., İstanbul 2014.

[4] İbnü'l-Kelbi (204/819), *Putlar Kitabı*, çev: Beyza (Düşüngen) Bilgin, Ankara Okulu Yay., Ankara 2016.

[5] Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892), *Kitâbu'l-Cümel Min Ensâbi'l-Eşrâf I-XIII*, (Tahkîk.: Suheyl Zekkâr ve Riyâd Ziriklî), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.

[6] İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni' el-Hâşimî el-Basrî (230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, I-XI, ed. Adnan Demircan, çev. Musa Kazım Yılmaz vd., (2. Baskı) Siyer Yay., İstanbul 2015.

[7] Ya'kûbî, Ahmet b. Ebi'l-Yakûb b. Cafer b. Vehb b. Vâdıh (292/905), *Târîhu'l-Yakûbî*, I-II, thk: Abdulemîr Mühennâ, Şirketu'l-Âlemi'l-Matbûat, Beyrut 2010.

İstifade ettiğimiz genel tarih kitaplarından bir diğeri Taberî'nin (310/923) *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük* adlı eseridir.[8] Eserde cahiliye dönemine ait yer alan rivâyetlerden yola çıkarak bu dönemde kadının gerek aile gerekse toplum içerisindeki durumuna dair malzeme derlemeye çalıştık.

Çalışmamızda yararlandığımız genel tarih kitapları arasında Mesûdî'nin (345/956) *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*[9] ve *Mürûcu'z-Zeheb*[10] adlı eserleri ile İbnü'l-Esîr'in (630/1233) *el-Kâmil fi't-Târih'*[11] adlı eseri yer almaktadır. İbnü'l-Esir'in el-Kâmil fi't-Tarih adlı eseri genellikle Taberî'ye dayanmasına rağmen biz her iki eseri de tarayıp İbnu'l-Esir'in Taberî'den farklı olarak verdiği tüm rivâyetlerde dahil konuyla alakalı olarak tüm bilgileri kullandık. İbn Haldûn'un (808/1406) *Kitâbu'l-Iber*[12] isimli eseri de çalışmamızda kullandığımız genel tarih kitapları arasında bulunmaktadır.

Çalışmada sık sık atıflarda bulunduğumuz bir diğer eser ise İbn Habîb'in (245/859) *Kitâbu'l-Muhabber*[13] adlı eseridir.

Şehir tarihleri arasında bize ciddi anlamda malzeme sunan en önemli eser, İslâm öncesi Mekke'nin de tarihi açısından vazgeçilmez bir kaynak konumunda olan Ezrakî'nin (223/838) *Ahbâru Mekke*'sidir.[14] Bu eser İslâm öncesi dönem hakkında yapılan neredeyse tüm çalışmaların en önemli baş-

---

[8] Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Târîhu't Taberî)*, I-XI, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Maârif, Mısır 1966. (Türkçe çev: Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), Milletler ve Hükümdarlar Tarihi I-V, çev:, Zakir Kadiri Ugan- Ahmet Temir, MEB Yay., İstanbul 1991-1992).

[9] Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin b. Ali, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, el-Mektebetü't Târihiyye, Bağdat 1938.

[10] Mesûdî, Ebû'l Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, (Tahkik: Yusuf Esad Dağir) Daru'l-Hicre (2. Baskı) İran/Kum1984.

[11] İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih I-XI*, (Tahkîk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

[12] İbn Haldun, Abdurrahman (808/1406), *Tarihu İbn-i Haldun*, I-VIII, thk: Halil Şehade-Süheyl Zekkar Dâru'l-Fikr (2. Baskı) Beyrut 1988.

[13] İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî (245/860), *Kitâbu'l-Muhabber*, thk: Eliza Lichtenstater, Dâru'l-Afâki'l-Cedide, Beyrut, tz.

[14] Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillah b. Ahmed el-Ezrakî (250/864) *Ahbâru Mekke vemâ câe fîhâ min el-Âsâr I-II*, thk: Rüşdi es-Salih Melhas, Mektebetü's-Sekâfe, (10. Baskı), Mekke 2002.

vuru kaynağıdır.

Cahiliye dönemi kadını hakkında Kur'an'da yer alan ayetlerin tefsiri için Mukâtil b. Süleyman'ın (150/767) *Muhtasar Tefsîr-i Kebîr,* [15] Taberî'nin (310/923) *Tefsir*'i,[16] Mevdudi'nin (1979) *Tefhimu'l-Kur'an*[17] adlı eserlerinden istifade ettik. Hadis kitaplarından ise Buhârî'nin (256/870) *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*[18], Müslim'in (261/875), *Sahih-i Müslim Muhtasarı,*[19] İbn Hacer el-Askalânî'nin (852/1449) *Muhtasar Fethu'l-Bârî,*[20] Rûdânî'nin (1094) *el-Cem'u'l-Fevâid*[21] adlı eserlerden yararlandık.

Araştırmamızda cahiliye dönemi ile alakalı ilk dönem eserleri kullanmanın yanı sıra İslâm öncesi Arap tarihi üzerine yapmış olduğu araştırmalarıyla bilinen Cevad Ali'nin *el-Mufassal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam,*[22] adlı eseri de konumuz açısından oldukça geniş yelpazede veri sağlayan bir çalışmadır.

Kaynakçamızda da görüleceği üzere kadın hakkında yapılmış Türkçe çok sayıda eserin bulunması araştırmamızın onlardan farkının ortaya konmasını gerektirmektedir. Mustafa Öztürk'ün *Cahiliye'den İslâmiyet'e Kadın,*[23] Rıza Savaş'ın *İslâm'ın İlk Asrında Kadın,*[24] adlı çalışmalar, bu konuyla alakalıdır.

Çalışmamızla benzerlik arz eden eserlerden biri olan Mustafa Öztürk'ün

---

[15] Mukâtil b. Süleyman (767), *Muhtasar Tefsîr-i Kebîr*, thk: Abdullâh Mahmûd Şehhâte, çev: M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul 2015.

[16] Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân an Tevîli'l-Kur'ân*, I-XXV, çev: Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisar Yay., İstanbul 1996.

[17] Ebu'l Al'â Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, I-VII, (2. Baskı),İnsan Yay., Multan 1948.

[18] Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (256/870),Sahih-i Buhârî Muhtasarı, çev: Abdullah Durmuş-Halil Aldemir-İbrahim Tüfekçi vd., Karınca&Polen Yay., İstanbul 2016.

[19] Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el- Haccâc (261/874), *Muhtasar Sahîh-i Müslim*, çev.-tahric-düzenleme: Hanifi Akın, Karınca&Polen Yay., İstanbul, 2015.

[20] İbn Hacer Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, (852/1449), *Muhtasar Fethu'l-Bârî,* I-XI, (Arapça ihtisar yapan ve notlar ekleyen: Ebû Suhayb Safâ d-Davvî Ahmed el-Adevî), Redaksiyon: Ahmet Ağırakça, İstanbul 2016.

[21] Rudânî, Ebû Abdillah Şemseddîn Muhammed b. Süleyman el-Mekkî (1094/1683), *Cem'u'l-Fevâid min Câmi'i'l-Usûl ve Mecmau'z-Zevâid*, I-III, çev: Naim Erdoğan, İz Yay., İstanbul 2013.

[22] Cevâd Alî, *el-Mufassal fî Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm* I-X (2. Baskı), Bağdat 1993.

[23] Mustafa Öztürk, Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012.

[24] Rıza Savaş, İslâm'ın İlk Asrında Kadın, Siyer Yay., İstanbul 2017.

Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın adlı eseri "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Kadının Konumu", Klasik Tefsir Literatüründe Kadın İmgesi", "Kur'an Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın" olmak üzere üç yazıdan oluşmaktadır. Eserde İslâm öncesi dönem, klasik İslâmî dönem ve günümüz olmak üzere bu üç dönemde kadının nasıl algılandığı, neye, nasıl konu olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu dönemlerde kadın konusu işlenirken dönemler birbirinden bağımsız olarak değil de mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin çalışmanın birinci yazısında konular işlenirken İslâm öncesi dönemle İslâmî döneme ait literatür mukayese edilmiştir. Eserin ikinci yazısında Kur'an'ın nâzil olduğu dönemden 19. Yüzyılın başına kadar geçen süre zarfında kadın algısı incelenmiş ve bu konu, kadınlarla alakalı meselelerden bahseden ayetlerin klasik tefsirlerdeki açıklamaları irdelenmiştir. Üçüncü yazıda ise sosyal-kültürel açıdan kadın ve erkeğe atfedilen sorumluluklar bağlamında kadın konusu ele alınıp, incelenmiş ve konuya Kur'an zaviyesinden nasıl bakmak gerektiği üzerinde durulmuştur. Aynı şekilde burada kadınların toplumsal düzen ve hukuk alanındaki konumları ile alakalı ayetlerin modern dünyada nasıl anlaşılması gerektiği konusunda da tekliflerde bulunulmuştur. Çalışmamızı Öztürk'ün bu eserinden ayıran yönlerinden bahsedecek olursak; Araştırmamız "Aile Hayatında Kadın", Sosyal Hayatta Kadın", "İnanç ve İbadet Hayatında Kadın" olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır. Öztürk'ün eserinin bizimle alakalı bölümü birinci yazısı olan "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Kadının Konumu"dur. Biz bu konuyu "Eş olarak Kadın" ana başlığında alt başlıklara ayırarak inceledik. Fakat bu konuyu sadece cahiliye döneminde kadın algısı ile sınırlı tutup, İslâmî dönemle alakalı atıflara ise yeri geldikçe işaret ettik. Kadın konusuna günümüz zaviyesinden ise bakmadık. Biz çalışmamızda kadın algısı konusunda cahiliye dönemi, İslâmî dönem ve günümüz kıyaslamasına gitmedik. Amacımız sadece cahiliye döneminde kadının sosyal, gündelik, iş, ticaret, inanç, ibadet hayatındaki yeri ve konumunu ortaya koymaktır. Elbette ki bu durumu ortaya koyarken İslâmî dönem verilerinden istifade ettik. Cahiliye dönemindeki bazı kadınlar Peygamber döneminde müşrik olarak hayatlarına devam

etmişlerdir. Dolayısıyla bu kadınların yaşamları bize cahiliye kadını hakkında da bilgi sağlamaktadır.

Çalışmamızla aynı doğrultuda olan eserlerden biri Rıza Savaş'ın *İslâm'ın İlk Asrında Kadın* isimli kitabıdır. Savaş, bu eserde cahiliye, Hz. Peygamber, Râşid Halifeler ve Emeviler dönemlerinde kadını incelemiştir. Eserin bizim çalışmamızla ilgili olan bölümü giriş kısmında yer alan "Cahiliye Devrinde Kadın" başlığıdır. Bu bölümde Savaş, toplumda ve aile hayatında cahiliye kadının konumunu ortaya koymuştur. Bunu yaparken de olumsuz bir tablo çizmenin aksine cahiliye kadınının birçok erkeği bile geride bırakacak kadar etkin olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Savaş'ın bu eseri çalışmamızda gerek başlıkları oluşturmada gerekse cahiliye kadınına olan menfî bakışın aksine bir bakış açısı geliştirmede kaynaklık etmiştir. Ancak araştırmamızın bu eserden farkı, sadece cahiliye kadınını ele almasıdır. Hz. Peygamber devrinde kadın algısından ziyade o dönemde cahiliye izlerini taşıyan, cahiliye âdetlerini devam ettiren müşrik kadınların hayat tarzlarını irdeledik. Raşid halifeler ve Emeviler dönemlerinde kadın konusu araştırmamızın kapsamına dâhil değildir. Savaş'ın, cahiliye dönemi kadınını, ele aldığı diğer dönemlerde kadın konusu kadar detaylandırmadığı görülmektedir. Fakat bizim çalışmamız sadece cahiliye döneminden oluştuğundan bu dönemde kadın konusu detaylı olarak ele alınıp incelenmiştir.

Ayrıca konuyla alakalı olarak Necdet Çağıl'ın *İslâm Öncesi Mekke Toplumunda Kadın,*[25] Ramazan Altıntaş'ın *Cahiliye Arap Toplumunda Kadın*[26] ve Ali Bardakoğlu'nun *Cahiliyye Döneminde Kadın*[27] *adlı tebliğleri de kadın hususunda bilinen çalışmalar arasında yer almaktadır.*

---

[25] Necdet Çağıl, "İslâm Öncesi Mekke Toplumunda Kadın", *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu*, İstanbul 2011, 199-224.

[26] Ramazan Altıntaş, Cahiliye Arap Toplumunda Kadın, *Diyanet İlmi Dergi*, 37 (1), 2001, 62-63

[27] Ali Bardakoğlu, "Cahiliyye Döneminde Kadın", *Sosyal Hayatta Kadın,* (2. Basım), Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.

2. Çalışma Usulümüz

Çalışmamız kaynak taramasına dayanmaktadır. Ele aldığımız konu kadın olduğundan ilk dönem eserlerinde kadına dair rivâyetler ele alınmıştır. Konu, daha ziyade rivâyet edilen hadisler ve yaşanılan kültür bağlamında ele alınmıştır. Bu anlamda araştırmamızda temel dayanak noktamızı cahiliye döneminde kadınla alakalı rivâyetler oluşturmaktadır ki bu rivâyetler örf, âdet ve gelenek bağlamında ele alınıp farklı yorum ve görüşler ortaya konulmuştur. Araştırmamızda klasik kaynaklarda ve çağdaş eserlerde konunun nasıl ele alındığı tespit edilerek konu detaylandırılmaya çalıştık.

Araştırmamızı yaparken konumuzun, İslâm öncesi dönem ve İslâm'ın ilk yıllarını içermesinden ötürü sadece İslâm tarihi değil, tefsir ve hadis gibi ilimlerle de doğrudan bağlantılı olduğunu gördük. Bu yüzden çalışmamızı bu ilimlerin verilenden istifade ederek disiplinler arası bir çalışma şeklinde yürüttük.

3. Araştırmanın Problemlematiği ve Amacı

Cahiliye Döneminde Kureyş Kadını konusu incelenirken malzeme toplama ve toplanan bu malzemeyi bir plan içerisinde ortaya koyma noktalarında gerek konunun kendisinden gerekse kaynaklarda sunuluş şekillerinden doğan bir dizi zorlukla karşılaşılmıştır.

Çalışmamız boyunca karşılaştığımız en büyük problemlerden biri kadınla ilgili malzemenin azlığı ve var olan malzemenin de dağınık olmasıydı. Bunun sebebi tarih yazımının siyasi/eril öncelikli olmasıdır. Zira Tarih yapanlar tarihi yazmışlardır. Kadın tarih yapmadığı için tarihte de görünmemektedir. Cahiliye döneminde kadının savaştaki durumuna bakıldığı zaman erkek üzerinde ne denli etkili olduğu görülecektir. Uhud Savaşı'nda Hind ve yanındaki kadınların erkekleri savaşa teşvik etmek amacıyla gösterdikleri gayret bu konuya gösterilebilecek en iyi örneklerden biridir. Tilly ve Scott, kadının emeğinin erkek tarihçiler tarafından çoğu zaman ihmal

edildiğini; bunun en önemli nedenlerinden birinin, kayıtların erkek görevliler tarafından düzenlenip saklanması olduğunu zikrederler.[28]

Cahiliye döneminde kadının gerek aile içindeki durumu ve gerekse sahip olduğu hakları ortaya koyacak belgeler, konu hakkında fikir vermeye yeterli olmakla birlikte, döneme ait şiirler ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ilk dönemlerinde yaşayan kadınların yaşamları da bizlere bu konu hakkında bir takım bilgiler sunmaktadır. İslâm'ın getirmiş olduğu yenilikler, dönemin kötü uygulamalarını ortadan kaldırmakla birlikte, uygun olan uygulamalar ise aynen devam etmiştir. Kadın hakkındaki bu yeniliklere ve değişmeyen uygulamalara bakılarak da bu konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Kadının Cahiliye toplumundaki yerinin, özellikle Medine dönemindeki ile farklılık arz ettiği ve Medine'de bir İslâm toplumunun oluşması ile birlikte kadın durumunun iyileştiği görülmektedir. Ancak biz çalışmamızda yalnızca İslâm öncesi Mekkesindeki Kureyş kadınını incelediğimizden, İslâmî dönemdeki kadının durumunu ele almayıp, sadece gerekli yerlerde dipnotlarda göndermeler yaptık.

Bazı hususlarda Mekke'ye ait malzeme bulamayıp Medine'ye ait malzeme bulmamız, o hususun Mekke'de olmadığı anlamına gelmediği kanaatini taşımamızdandır. Yine aynı şekilde problem kabul edilebilecek birçok hususla ilgili olarak elimizde herhangi bilginin olmaması, o problemin o toplumda olmadığı anlamına gelmediğini de hatırlatmak isteriz.

Klasik dönem kaynaklarımızdaki tüm rivâyetlerin gerçeği yansıttığını söylemek mümkün değildir. Hadis ve Tarih'in hedef ve usulleri farklıdır. Hadis'te yapılan sened ve metin kritiğinde amaç, bir sözün Resulullah'a aidiyetini ispatlamak iken, İslâm Tarihi'nde hedef kronolojideki boşluğu doldurmaktır. Bu nedenle Hadis'teki gibi bir tenkit ameliyesine girmeden Cahiliye kadını hakkında fikir verebilecek her türlü rivâyeti kullandığımızı belirtmek isteriz.

---

[28] Peter Burke, Tarih ve Toplumsal Kuram, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014, 52.

Çalışmamızda sunacağımız kadınla alakalı bilgilerin tümü, cahiliye döneminin tamamına genellenemeyeceği gibi onların âdet ve uygulamalarını da tam olarak yansıtmayabileceği unutulmamalıdır. Bize kadar ulaşan bilgilerden hareketle dönemin kadına bakış açısını ve kadının toplumda konumunu ortaya koymaya çalışacağız. Söz konusu dönemde yaşamadığımız gibi o döneme ait bilgileri, sadece günümüze kadar intikal eden malzemeden yola çıkarak anlamaya çalıştığımızın farkındayız. Bu sebeple çalışmada özellikle kaçındığımız husus genelleme yapmaktır.

Ka'be'nin bulunduğu Mekke'nin sâkinleri olmak, hac ile ilgili çeşitli görevleri ifâ etmek gibi yönlerden Hicâz bölgesinin diğer kabileleri arasında bir üstünlüğü bulunan Kureyş'in, sahip olduğunu düşündüğümüz olumlu yönlerinin onların kadın algılarında da kendini gösterip göstermediği merakımızı celbetmektedir. İşte çalışmamızın hedeflerinden birisi bu sorunun cevabını genellemeye gitmeden ortaya koymaktır.

Toplumun temellerini atan kadının toplum içerisindeki rolleri/sorumlulukları da birden fazla olmaktadır. Bu nedenle biz de toplumun en önemli unsurlarından olan kadını birçok boyuttan ele almaya çalıştık. Birey olarak kadın, anne olarak kadın, eş olarak kadın, tahrik unsuru olarak kadın, iş, aile hayatında kadın… Aynı zamanda toplum içerisinde kadına verilen değeri, toplumun kadın üzerindeki etkisi ve kadının toplum üzerindeki etkisini ortaya koymayı hedefledik.

Son olarak, böyle bir çalışmanın hem Kur'an'ı ve hem de Allah Resulü'nü daha iyi anlamayı sağlayacağına olan inancımızın da, bu çalışmanın yapılmasındaki en büyük saiklerden biri olduğunu önemle vurgulamak istiyoruz.

— BİRİNCİ BÖLÜM —

AİLE HAYATINDA KADIN

A. ARAPLARDA AİLE YAPISI

Cahiliye döneminde aile hayatında Kureyş kadınının durumunu ortaya koymadan önce dönemin aile yapısını ortaya koymayı uygun görüyoruz.

Aile toplumun en küçük yapı taşını oluşturmakla beraber şekil bakımından toplumdan topluma farklılık arz etmektedir. Şöyle ki bazı toplumlarda klanlar yani kabileler ailenin geniş hali olarak karşımıza çıkmakta ve bu klanlar içerisinde eşler ve çocukların meydana getirdiği küçük topluluklar aile olarak görülmektedir. Bu yapı cahiliye döneminde de karşımıza çıkmaktadır.

Cahiliye döneminde ailelerin birleşmesinden fâsileler meydana gelmiştir. Bu fâsileler ammareleri, ammâreler fahzları, fahzlar batınları, batınlar da kabileleri oluşturmuşlardır. Kabilelerin birleşmesiyle meydana gelen büyük halklara ise şa'blar denir.[29]

Cahiliye döneminde ortak mülkiyete sahip olan klanlar zümreler halinde yaşamakta, beraber konup göçmektedirler ki bu zümreler "hay" adıyla anılmaktadırlar. "hay"ın içerisinde "âl", "âl"ın içersinde de "îyâl" adında

[29] Cevâd Alî, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Bağdad, 1993, 522-523; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad: M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yay., Ankara 1997, 31.

küçük aileler bulunmaktaydı. Ancak bu küçük ailelerin dinî, hukukî, toplumsal herhangi bir mahiyete sahip olmadığı görülmektedir. Bu gruplar sadece fiilen mevcut olmaktan ibarettiler. "Falanca oğulları" diye anılan "hay" otlağı, su kaynağı ve tanrısı ortak olan bir gruptur. Aynı ev ve çadırda ikamet eden dede, oğullar torunlar ve bunların çocukları ise "Âl"i meydana getirmekteydiler. Bunların çadır ve sürüleri ortaktı. Âl-i Süfyân ve Âl-i Ebû Tâlib buna örnek olarak gösterilebilir. Toplumda âl ve îyâl'in aile şekli almadığı görülmektedir. Bu konuda cahiliye nikâhlarının dinî bir nitelik arz etmemesi bunu desteklemektedir.

"Araplarda bir adam istediği bir yabancıyı kendi nesebine katarak, kendi ailesinden sayabilirdi. Buna istihlak denilirdi. Aileye katılan bu adam hür ise daî adı verilir, köle ve esir ise ilhak eder, adamın mevlâsı olurdu. Araplar daîyi kendi ailelerinin öz evladı gibi düşünür, mirasına ortak eder ve ona vâris olurdu." Kadın için böyle bir durumun söz konusu olmadığını görmekteyiz. Zira kadın evlilik yoluyla başka bir kabileye giderek o kabilenin parçası olmaktaydı. Tabi ikisi aynı şey değildir… Bu aileye sonradan katılımları ileride evliliklerde göreceğiz. "Kan bağı olmaksızın istihlak (kabileye sonradan katılım), hilf (anlaşma), muahat (kardeşlik) yoluyla fasile ve boya alınan fertlerin kabilenin gerçek bireyi olarak tanınmalarında klanlık ortaya çıkmaktadır."[30]

Bu bölümde klan ve tabii aile tiplerinin görüldüğü cahiliye döneminde Kureyş kadınını birey, anne ve eş olarak ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

B. ANNE OLARAK KADIN

Araplarda soy erkeklere dayanmaktadır. Akrabalık ilişkileri erkek akrabalar (asabe) yoluyla kurulurdu. Bu yönüyle eski Arap toplumu ataerkil bir

---

[30] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*,105-108; Birekul, *Peygamber Günlerinde Kadın – Sosyolojik Bir İnceleme*- Yediveren Kitap, Konya, 2004, 136; Ayrıca bkz. Duman, 36-39.

yapıya sahiptir.” Cahiliye döneminde çocuk babaya nispet edilirdi. Bu yüzden, “babası bilinmeyen çocuklar ‘İbn ebih’ (babasının oğlu) klişesiyle babalarına nispet edilirdi. Birçok erkekle birlikte olan kadının doğurduğu çocuk ya kadının ifadesi ya da kâif’in tesbiti üzerine babanın nesebine ilhak edilirdi. İlhak edilen kimseye ‘Deiy’ denilirdi.”[31]

Erkek güçlü ve kuvvetli olması hasebiyle savaşçı kimliğiyle kabilenin varlığını koruduğundan her zaman kabile için değerli görülmekteydi. Erkek çocuk kavminin güvenliğini ve geleceğini sağlama aldığından ve savaşçı yetiştirdiğinden daha değerli sayılmaktaydı. Öyle ki erkek evladın doğumu toplum içerisinde baba için bir şeref kaynağı sayılıp ziyafetler verilirken, kız çocuğunun doğumu da bir o kadar utanç kaynağı olarak görülüp, ayıplanmaktaydı.[32] Bu yüzden baba, eşi doğum yapıp erkek evladının müjdesini alıncaya kadar toplumdan uzaklaşıp saklanmaktaydı. Şayet kız evladı olduğu haberini alırsa yüzü simsiyah kesilirdi.[33] Bu durumda baba için iki seçenek bulunmaktaydı. Ya kız çocuğunu gömecek ya da rezillik eseri olarak yanında tutacaktı.[34] Anne açısından bakılınca kocasına erkek evlat doğurmanın mutluğunu yaşayan kimi anne, kız çocuğu olunca aynı sevinci yaşayamamaktaydı. Anlaşılan bu durumu yaşayan bazı kadınlar, kocalarının evlatlarını gömeceklerini bilmekte ve buna karşı gelememekteydiler. Anlaşıldığı kadarıyla kız çocuklarının gömülmesinde Benî Temîm, Kureyş ve Kinde gibi ismi zikredilen kabilelerde erkeklerle aynı zihniyete sahip olan kadınlar da bulunmaktaydı.[35] Ancak kaynaklarımızda bu kadınların isimleri zikredilmemektedir. Fakat bazı kadınların ise eşlerinin kız çocuklarını

---

[31] M. Öztürk, *Cahiliye'den İslâmiyet'e Kadın,* 58-59.

[32] Günaltay, İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri, 118; Hüseyin Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, (2. Baskı), Beyan Yay., İstanbul 2014, 157.

[33] Nahl 16/58

[34] Emel Aktaş, “Cahiliyede ve İslâm'a Kadının Durumu”, *Mehir*, 1998, 116; Zeki Tan, “Mekki Ayetlerde Kadın Tasavvuru İnşasında Ahlaki Zemin”, *Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2013, 378; Bir rivâyete göre Hz. Peygamber “Allah size analara karşı gelmeyi, kız çocuklarını diri diri öldürmeyi…haram kıldı…” demiştir. Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, çev: Abdullah Durmuş-Halil Aldemir-İbrahim Tüfekçi vd., Karınca&Polen Yay., İstanbul 2016.

[35] Âdem Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, (2. Baskı), Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, 149.

gömme talepleri karşısında ses çıkaramadıklarını da söylemek mümkündür.

Bu dönemde kız çocuklarının bazılarının da bülûğa ermeden evvel evlendirildikleri ve ancak çocuk doğurunca aileye dâhil edildikleri bilinmektedir. Kadının aile içerisindeki görevlerinden biri de çocuk doğurmaktır.[36] Rivâyetlere göre Araplardan bazıları kız çocukları olunca bir çukur eşeleyip ölsün diye kız çocuğunu oraya koyalardı.[37] Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bazı kadınlar çocuk doğurunca bir önem kazanmaktaydı. Aslında bu önemi anne olmasından değil kocasının ve kabilesinin soyunu devam ettirmesinden almaktaydı. Daha küçük yaşta anne olan kadının hayatın gerçekleriyle karşı karşıya kaldığını ve yine küçük yaşta olgunlaştığını düşünmek mümkündür.

Cahiliye döneminde bazı kadınlara sadece anneliklerinden dolayı değer verildiğine dair Amr b. Külsüm ve hükümdar arasında yaşanan olay örnek olarak gösterilebilir. Olay şu şekilde gerçekleşir: Muallaka şairlerinden Amr b. Külsüm kabilesi Tağlib ve Bekr kabilesi arasındaki bir anlaşmazlığın çözümlenmesi için hükümdara gelip daha sonra muallakalar arasına alınacak olan şiirini okumuş ve burada hükümdara karşı tehditkar bir dil kullanmıştır. Buna kızan hükümdar[38] ise Bekr kabilesinin lehine hüküm vermiştir. Daha sonra Amr ve kabilesinin gururunu kırmak amacıyla şaire haber gönderip annesinin, kendi annesini ziyaret etmesini isteyince annesi de ziyarete gelmiştir. Fakat hükümdar, şairin annesinin kendi annesine hizmet etmesini istediğinde Amr hükümdarı öldürmüştür.[39] Her ne kadar da Kureyş kadınını çalışıyorsak da aynı geleneğin Kureyşte de olduğunu düşünebileceğimiz-

---

[36] Neş'et Çağatay, İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara Ünv. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1957, 117; Muhammet Yekeler, *Câhiliye Döneminden Hz. Peygamber Dönemi Sonuna Kadar Temîm Kabilesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ünv. SBE, İstanbul 2014, 39; Evlilikte küçük yaştaki kızların tercih edilmesiyle alakalı bkz., Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012, 25; Kadının çocuk doğurma görevi hususunda ayrıca bkz., Âmine Vedûd-Muhsin, *Kur'an ve Kadın,* (3. Baskı), İz Yay., İstanbul 2005, 102-103.

[37] Zeki Tan, "Mekki Ayetlerde Kadın Tasavvuru İnşasında Ahlaki Zemin", 378.

[38] Bahsedilen hükümdarın kim olduğu konusunda herhangi bir malumata rastlayamadık.

[39] *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları,* çev: Heyet, Ankara Okulu Yayınları, 2010, 120.

den bu örneği vermekten sakınca görmemekteyiz.

Anneye verilen değer ve duyulan saygıya bir başka örnek de şöyledir; Uhud Savaşı'nda Kureyş el-Ebvâ'dan geçtiğinde içlerinden bazı kimseler: "Sizler kadınlarınızla birlikte yola çıktınız. Doğrusu biz kadınlarımız için endişe ediyoruz. Gelin Muhammed'in annesinin kabrini eşelim. Kadınlar mahremdir. Eğer kadınlarınızdan birisini ele geçirecek olursa, 'Bunlar senin annenin kemikleridir.' dersiniz. Eğer söylediği gibi annesine saygılı ise, sizi annesinin kemiklerine karşılık serbest bırakır. Şayet kadınlarınızdan birini ele geçirmezse, eğer annesine saygılı ise, kemiklerini almak için çok miktarda mal verecektir" demişlerdir. Ancak kendi aralarında istişare ettikleri bu konuyu uygulamaktan vazgeçmişlerdir.[40]

Bununla birlikte cahiliyede bazı kimseler anne babalarının geçmişlerindeki köleliklerinden utandıkları aktarılmaktadır. Örneğin Amr b. el-Âs hakkında akademik bir çalışma yapan Apak, onun hayatı boyunca cariye olan annesinden her zaman utanç duyduğunu, bu yüzden kadınlara soğuk davrandığını ve Amr'ın kardeşi Hişâm'ın annesinin Kureyşli olmasından ötürü kendisinden üstün olduğunu söylediğine işaret etmektedir.[41]

Çocukların köle anne ve babalarına karşı bu tutumu geliştirmeleri toplumun kölelere bakış açısından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Zira bu dönemde cariye bir annenin çocuğu olmak beraberinde bazı haksız uygulamaları da getirmekteydi. Nitekim Araplarda hür kadından olan çocuk ile cariyeden olan çocuk eşit görülmezdi. Bazı kabileler de cariyeden doğan çocuğun diyeti, hür kadından olan çocuğun diyetinin yarısı kadardı. Cariyeden olan çocuklar hürlerden olan çocuklardan daha az miras almaktaydı.[42]

Cahiliye döneminde hür kadın ile cariyeye yönelik algı, erkek çocuğuna kız verilmeden önce annesinin cariye olup olmadığına bakılması durumun-

---

[40] Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî,* I-III, çev: Musa K. Yılmaz İlk Harf Yay., İstanbul 2014, I, 258.

[41] Apak, *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b.el-Âs*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2001, 36.

[42] Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna,* 61.

da da kendisini göstermektedir. Zira Cariye olan kadının çocuğuna hür bir kız verilmemekteydi. Nitekim Anteretü'l-Fevâris diye bilinen melez şairin annesi cariye olduğundan dolayı küçüklüğünden beri sevdiği amcasının kızı olan Able ile döneminin anlayışından ötürü evlenmesi uygun görülmemekteydi. Abs kabilesinin diğer bazı Arap kabilelerinin baskınına uğraması ve içlerinde Able'nin de olduğu birkaç kadının kaçırılması Antere'nin cesaretini ispatlaması için bir fırsat oldu. Bu olay üzerine kızın babası Antere'ye saldırmasını söyleyince Antere de "köleler saldıramazlar onlar sadece süt sağar, develerin memelerini bağlarlar" dedi. Able'nin babası da bu cevap karşısında başka çaresi olmayınca "Artık hürsün, saldır!" der. Antere de kahramanca çarpışır ve gasp edilen eşyalarla birlikte kadınları da kurtarır. Ancak yine de Antere'nin amcasının kızıyla evlenmesine izin verilmediği söylenirken, bazı rivâyetlere göre ise Antere bu olay üzerine sevgilisine kavuşur.[43] Bu konuda örnek olarak Anteretü'l-Fevâris'i vermemiz daha önce de belirttiğimiz gibi aynı geleneğin Kureyş kabilesinde de mevcut olabileceğini düşündüğümüzden kaynaklanmaktadır.

Cariyelerin efendilerinden olan çocukları hür sayılmakla beraber anneleri köle olduğu için onlara "melez" (Hecîn) diye ayıplayıcı bir lakap takılırdı.[44] Tüm bunlar bu çocukların toplumda ikinci sınıf muamelesi görmelerine neden olduğundan ötürü cariye olan annelerinden utanmalarını sebep olmuştur diyebiliriz.

Cahiliye döneminde öz anne ile evlenmek haram sayılmaktaydı.[45] Ancak bununla birlikte kocası ölünce dul kalan bir kadının üzerine üvey oğullarından hangisi erken davranır, üzerine elbisesini atarsa kadın o kişinin olmaktaydı. Şayet kadın acele davranıp kaçabilirse serbest kalmaktaydı. Kadına

---

[43] Nurettin Ceviz, "Cahiliye Döneminde Süvari Şairler", *Ekev Akademi Dergisi,* 6 (10), 2002, 187.

[45] İbn Habîb, 325; Öztürk, "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku", Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, 239; Cahiliye döneminde öz anne, hala, teyze ve kızlarıyla evlenememesi Nisa 4/20. Ayetle İslâm'da da teyit edilmiştir.

sahip olan üvey evlat isterse onunla mihirsiz olarak evlenebilmekte veya dilerse mihrini kendine almak şartıyla başkalarıyla da evlendirebilmekteydi. Yahut öz babasından kalan mirastan kadını mahrum etmek için onun başkalarıyla evlenmesine engel olmaktaydı.[46]

Derveze'nin de özellikle ifade ettiği gibi Araplar arasında bir kişinin vefat eden babasının eşi ile evlenme geleneği mevcut olup bu geleneğin toplum içinde sanıldığı gibi yaygın olmadığı kanaatindeyiz.[47]

Hâşim Yesrib'de Selma adında bir kadınla evlenmiş ve Şeybetu'l-hamd adında bir erkek çocuğu olmuştur. Hâşim vefat edince amcası Muttalib sekiz yaşında olan Şeybe'yi Mekke'ye getirmiş ve çocuğa Abdulmuttalib denilmiştir.[48] Bu durum, kadının eşi vefat ettikten sonra çocuğun baba tarafına ait olduğunu ve annede bırakılmadığını gösterir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in büyük dedesi Kusayy ise babasının vefatından sonra annesi ile birlikte Medine'de yaşamaya başlamış ve çocukluğunu annesinin yeni bir evlilik yaptığı bu şehirde yeni ailesi ile birlikte geçirmiştir.[49]

Genelleme yapmamız mümkün olmamakla birlikte bazı kadınlara kızlarının evlilikleri hakkındaki görüşleri hakkında danışıldığı rivâyetlere yansımaktadır. Hz. Muhammed daha risalet görevi ile görevlendirilmeden önce eşi Hatice'nin kızı Zeyneb'in evliliği üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Hatice'nin teklifi üzerine Hz. Peygamber kızı Zeyneb'i Hatice'nin yeğeni olan ve aynı zamanda Mekke'nin zengin tüccarları arasında yer alan Ebû'l-Âs b. Rebi'ile evlendirmiştir. Utbe b. Ebî Leheb Hz. Peygamberin kızı Ru-

---

[46] İbn Habîb, 326; Ayrıca bkz., Yekeler, 36; Ayrıca bkz., Hüseyin Çelik, "Kur'an'ın Mekke Toplumunda Var Olan Birtakım Yanlış İnanç, İbadet ve Davranışları Islah Etmesi", *Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2013, 337-363, 357; Hısn b.Ebû Kays'ın babası öldükten sonra, babasının hanımı ile evlendiği bunun üzerine de "Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin!" (Âl-i İmran, 3/22) ayetinin nâzil olduğu söylenir bkz., İbn Hacer, el-Askalânî, (852/1449), Sahabe-i Kiram Ansiklopedisi-*el-İsâbe* I-IX, İz Yay., I-V, çev: Naim Erdoğan, İstanbul 2009, I, 505.

[47] Derveze, I, 145; Kur'ân'da Allah bu geleneğe Nisa 4/22. Ayetle sert bir tepki göstermiştir.

[48] Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad: M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yay., Ankara 1997, 62; Çağatay, 81.

[49] Çağatay, 60.

kiyye ile evlenmiş olması ancak Utbe'nin annesi Ümmü Cemil oğlunun Rukiyye'den ayrılmasını isteyince oğlunun annesinin bu isteğini yerine getirerek Rukiyye'den ayrıldığına dair rivâyet bu konuya bir başka örnek teşkil etmektedir.[50]

Ailenin asli görevlerinden olan çocuklara kimlik ve kişilik kazandırmak görevini erkek çocuklarında baba, kız çocuklarında ise anne yerine getirmekteydi. Ailede ilk öğretmen olan annenin çocukların duygu dünyasının gelişiminde, Arap örf ve geleneklerinin çocuklara aktarılmasında katkısı çok büyüktür. "Arap erkekleri âdet ve iyi ahlâk sahibi kadınları, çocuklarının ahlâk ve karakterine tesir etmesi için tercih ederlerdi."[51]

Çocuğun korunması ve temizliği gibi günlük bakımı[52] üstlenen anne ay-

---

[50] İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî (245/859), *Kitâbu'l-Muhabber*, thk: Eliza Lichtenstater, Dâru'l-Afâki'l-Cedide, Beyrut tz., 53; Taberî, Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân an Tevîli'l-Kur'ân*, I-XXV, çev: Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisar Yayınevi, İstanbul 1996, II, 467-468; Başka bir rivâyete göre "Ebû Leheb ve hanımı hakkında: 'Tebbet yedâ Ebî Leheb' Sûresi inince, Ebû Leheb iki oğluna da şunu söyledi: 'Eğer siz ikiniz Muhammed'in kızlarını boşamazsanız bir daha yüzümü göremezsiniz.' Odun taşıyıcısı anneleri de: 'Oğullarım ne duruyorsunuz, boşayın gitsin!' Bunun üzerine boşadılar." Bkz., İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n- Nihâye,* I-XIV, Mektebetü'l-Mearif, Beyrut 1990, V, 205; Belâzurî, Ensâb, I, 122; İbnu'l-Cevzi, Ebi'l-Ferec Abdirrahman b. Alî b. Muhammed b. Cevzî, *el-Muntazam fî Târihu'l-Mulûk ve'l-Umem*, I-XVII, thk: Muhammed Abdulkâdir Atâ-Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1992, III, 138, 375; Rûdânî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Süleyman el-Mekkî (1094/1683), *Cem'u'l-Fevâid min Câmi'i'l-Usûl ve Mecmau'z-Zevâid*, I-III, çev: Naim Erdoğan, İz Yay., İstanbul 2013, II, 355, III, 246; Ayrıca bkz., Kilinçli, 358-359; Bir diğer rivâyete göre ise Hz. Muhammed, kızlarından Rukiyye veya Ümmü Gülsüm'ü Ebû Leheb'in oğlu Utbe ile evlendirmişti. Ancak Hz. Muhammed, Peygamberliğini açıklayınca Kureyş, Utbe'ye Muhammed'in kızından ayrılmasını söyledi. Bunun üzerine Utbe kendisini Eban b. Saîd b. As'ın kızı veya Saîd b. As'ın kızı ile evlendirirlerse ayrılacağını söyledi. Böylece Utbe'yi Saîd b. As'ın kızı ile evlendirdiler ve Utbe Peygamber'in kızından ayrıldı. Bkz., İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa Sakka, İbrahim el-Ebyârî, Abdü'l-Hafîz Şiblî), Dâru İbni Kesîr, Beyrut 2005. (Türkçe çev: İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye,* çev: Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul 2014, I, 652, (çev: II, 355).

[51] Ramazan Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", *Diyanet İlmi Dergi,* 2001, XXXVII (1), 77.

[52] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, Beyan Yay., İstanbul 2015, 51.

nı zamanda çocuğu için tüm fedakârlıkları da yapardı.[53] Çocuğu doğurduktan sonra onun her türlü ihtiyacı ile yakından ilgilenen kadının çocuğun hayata hazırlanmasında da anne olarak önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Zamanın neredeyse tamamını annesiyle geçiren çocuğun ilk eğitim ve terbiyesinden annesi mesuldü.

Evde zamanının çoğunu çocuklarla, onların bakımı ile geçiren kadın çocuklarının korunması konusunda erkeğe ihtiyaç duyardı. Hayatta olduğu süre zarfında bunu kocası sağlamaktaydı. Ancak kocası öldükten sonra çocuklarının korumasını kolaylıkla sağlayamazdı. Bu yüzden ölen bir kişinin çocukları, kabilesinden yakın akrabalarının koruması altında olmaktaydı. Fakat ekonomik imkânlar kısıtlı olduğu ve yetimlerin babalarından kalan malların yeterli görülmediği bazı durumlarda kadın, çocuklarını koruma altına almak için evlenmeyi gerekli görmekte veya çocukları ölen kocanın akrabaları tarafından koruma altına alınan bir kadın için evlenmek sosyal bir güvence olarak addedilmekteydi.[54] Ancak çok az örneği bulunmakla birlikte bazı kadınlar bu yola da başvurmayıp kendileri çocuklarını korumaya çalışmaktaydılar.. Âmine bt. Vehb de bu kadınlar arasında yer almaktaydı. Kaynaklarda Âmine'nin eşi Abdullah öldükten sonra Âmine'nin başkasıyla evlenmeyip kendisini çocuğuna adadığı zikredilmektedir.[55]

Cahiliyye döneminde Araplarda sütannelik uygulaması bulunmaktaydı.[56] Bu dönemde henüz süt emme çağında olan çocuklar çölde herhangi bir sütanneye verilirdi. Kadınlar evde kendi çocuklarının bakımı ile ilgilendikle-

---

[53] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 60.

[54] Demircan, *Cahiliye'den İslâm'a Kadın ve Aile,* 128; Cahiliye anlayışında çocuklar babaya ait olmakla birlikte kadının çocukları üzerinde hakkı yoktu. Bu anlayışa İslâmî dönemde düzenlemeler getirilmiş ve kadın ister erkek ister kız doğursun her zaman saygın bir konumda tutulmuştur. Ancak kişilerin boşanması durumunda çocukların bakımı babaya aittir. Bununla birlikte kadın çocukları üzerindeki annelik duygusunun getirmiş olduğu haklardan mahrum edilmezdi.

[55] Hüseyin Alan, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve Mekke*, Beyan Yay., İstanbul 2016, 145.

[56] İbn İshâk, Muhammed İshâk b. Yesâr (151/768), *Sîretu İbn İshâk,* thk: Muhammed Hamidullah, Matbaâtu Muhammed el-Hâmis, Fas 1976. (Türkçe çev: İbn İshâk, Muhammed İshâk b. Yesâr (151/768), *Siyer-i İbn-i İshak,* thk: M. Hamidullah, Düşün Yay., İstanbul 2012.), 25, (çev: 96).

ri gibi başkalarının çocuklarına da sütannelik yapmaktaydılar. Çocuk belli bir yaşa gelince de geri alınırdı. [57]

Peygamberimiz de böyle büyümüştür.[58] Hz. Peygamber dönemin uygulamalarına göre annesi tarafından Halime'ye verilmiş ve Halime ona çölde sütannelik yapıp onu yetiştirmiştir.[59] Yine Selmâ adında bir kadının Hatice'nin Peygamber'den olan bazı çocuklarına sütannelik yaptığı bilinmektedir.[60] Bunlar Araplarda sütanneliğe dair sayısız örnekten yalnızca birkaçıdır.

Anlaşıldığına göre Cahiliye döneminde sütannelik müessesi bir geçim vasıtası olarak görülmekteydi. Sütanneliğin meslek haline getirilmesine dair rivâyetler[61] ve Ukaz panayırının sütannelik yapacak olan aileler ile yeni doğduğu için emzirilip yetiştirilecek çocukların aileleriyle buluştukları bir pazar olarak karşımıza çıkması bizi bu düşünceye sevk etmektedir.[62]

Sütannelik uygulaması bir çeşit değiş tokuştu. Çocuk için sütanne, hayatı boyunca kendisine bağlanıp minettar kaldığı ikinci bir anne hükmündeydi. Sütanne için ise bu çocuk ikinci bir oğul gibiydi. Bedevi için amaç bu bağı kurmaktı. Arap örfüne göre varislik kanallarından birini süt oluştururdu. Ancak kişi süt çocuğundan çocuk büyüyünceye dek bir şey beklemezdi. Çocuğun öz babası, çocuk büyüyünceye kadar olan vazifeleri üstlenirdi. Hediyeleşme ve ziyaretleşme yoluyla karşılık verirdi. Bu yüzden zengin aile tercih edilirdi. Çocuk ortalama altı yaşına kadar sütannenin yanında kalırdı. Arap liderleri çocuklarına sade, bozulmamış bir dil, "şiirsel konuşma sanatı

---

[57] Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I-II, çev: Salih Tuğ, Yenişafak Yay., Ankara 2003, I, 39.

[58] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan,* 158.

[59] Mesûdî, Ebû Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), *et-Tenbîh ve'l-İşrâf,* Bağdad 1938, 196; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm* I-VIII Cantaş Yay., çev: Muzaffer Can, İstanbul 1994-2002, I, 112; Elnure Azizova, "Cahiliyeden İslâm'a Sütanneliği Geleneği Üzerine Bazı Notlar", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası* (III), 2010, 196-197.

[60] İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni' el-Hâşimî el-Basrî (230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,* çev: Musa Kazım Yılmaz, Siyer Yay., İstanbul 2015, X, 14.

[61] Mesûdî, Ebû Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, (Tahkik: Yusuf Esad Dağir) Daru'l-Hicre (2. Baskı) İran/Kum1984, I, 274.

[62] Alan, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve Mekke*, 145.

özellikle belagat kazandırmak için çöldeki kavimleri seçerlerdi." Ancak dönemin uygulamalarına bakıldığı zaman sadece çöldeki kadınların değil aynı zamanda şehirdeki kadınların da sütannelik yaptıkları görülür. Hz. Muhammed'e, Halime'ye verilmeden önce Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe'nin sütannelik yapmış olması bu konuya örnek olarak gösterilebilir.[63]

Araplar çocuklarını bedevi sütanaya teslim edince çöl, çocukların ciğerleri için temiz hava sağlamakta idi. Ayrıca çölde sağlık şartları daha uygun, Arap örf, âdet ve hususiyetleri daha belirgindi. Yine çocuk, çölde saf Arapça ve ikna edici konuşma sanatı da öğrenmekteydi.[64] Ancak çocukların sütanneye verilme nedenleri arasında sayılan fasih Arapça konuşmayı öğrenme sebebi makul görünmemektedir. Zaten Kureyş kabilesi fasih bir Arapça konuşmaktaydı. Aynı şekilde Kur'an'ın Kureyş lehçesi üzerine indirildiği göz önünde bulundurulunca çocukların fasih Arapça öğrenmeleri için çölde yaşayan bir sütanneye verilmeleri çok makûl görünmemektedir.

Muhtemelen Mekke'de kadınlar çocuklarını meydana gelebilecek salgın hastalıklardan korumak amacıyla sütanneye vermekteydiler.[65] Mekke'ye dışarıdan her kesimden insanın ticaret ve Kâbe'yi ziyaret amacıyla gelmesi bulaşıcı hastalıkların yayılmasını kaçınılmaz kılmaktaydı. Bu da ailelerin, bebeklerini daha az nüfusun yaşadığı ve hastalıklardan daha korunaklı olan çölde yaşayan bir aileye vermelerini gerekli kılmaktaydı. Âmine'nin oğlu Muhammed'in çölde bir sütanneye vermesinin sebebi olarak da Mekke'deki bulaşıcı hastalıktan korumak ve bünyesini güçlendirmek olarak gösterilmektedir.[66]

Burada şu hususa dikkat çekmekte fayda görmekteyiz. Cahiliye döneminde sütanneye verilen çocukların büyük çoğunluğunu erkekler oluştur-

---

[63] Zehebî, I, 112; İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 531.

[64] Alan, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve Mekke,* 146-147; Derveze, I, 155-156; Çocukların sütanneye verilmesi ile ilgili ayrıca bkz., Muhammet Yekeler, *Câhiliye Döneminden Hz. Peygamber Dönemi Sonuna Kadar Temîm Kabilesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ünv. SBE, İstanbul 2014, 35.

[65] Demircan, *Cahiliye Arapları,* Beyan Yay., İstanbul 2015, 59

[66] Azizova, 197; Cahiliye döneminde sütanneliğe dair ayrıntılı bilgi için bkz., Azizova, 195-204.

makla birlikte kız çocuğunun sütanneye verildiğine dair herhangi bir malumata rastlayamadık. Ama yine de bu konuda kesin bir sonuca varıp sadece erkek çocukların sütanneye verildiğini söyleyerek böyle bir genelleme yapmak bizce uygun görünmemektedir.

C. BİREY OLARAK KADIN

Cahiliye dönemi Mekke'sinde kadının bir birey olarak sosyal hayattaki yerinin, çeşitli unsurlara bağlı olarak farklılık arz ettiği görülmektedir. Bedevî kadın ile şehirdeki kadının toplumsal statüsü aynı olmadığı gibi, hürlerin ve cariyelerin konumları da aynı değildi. Hatta hürler arasında da kadının ailesinin veya eşinin sosyal konumuna bağlı olarak değişik kabuller ve görünürlükler söz konusuydu. Bedevî kadının ailesinde ve yaşadığı dar kapsamlı toplumda neredeyse hiç söz hakkına sahip olamamasına mukabil geneli itibariyle şehirli kadın ondan daha iyi bir durumda bulunuyordu. Şehirdekiler arasında da hür ve cariye olmak bu noktada belirleyici bir konumdu. Cariyeler, kendileri ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere herhangi bir konuda kendisine danışılan, fikri sorulan, haklarını arayabilen kadınlar değildi ki zaten herhangi bir sosyal haklarının bulunmadığını da söyleyebiliriz. Hürler ise kendi aralarında farklı statülere sahip kadınlardı. Eşraftan bir ailenin kızı veya gelini, sadece kendisi gibi olmayan kadınlardan değil daha alt tabakada bir aile veya maddi güce sahip erkeklerden dahi güçlü bir bireydi. Nitekim Kureyş kadınlarından Hind bt. Utbe, Hatice bt. Huveylid gibi güçlü kadınlar ailede ve toplumda ön plana çıkmış kadınlar arasında sayılmaktadır. Bu gibi kadınlar ileride detaylandıracağımız gibi birçok erkekten daha değerli görülmekteydiler. Zengin ve güçlü bir ailesi olmayan hür kadınlar ise cariyelerden daha iyi konumda olmakla birlikte toplumda rahatlıkla haklarını arayan, sözleri dinlenilen, fikirleri sorulan bireyler değillerdi. [67]

[67] Altıntaş, Cahiliye Arap Toplumunda Kadın, 63-64. Kadınların birey olma durumlarının

Cahiliye döneminde kadının bireyselleşmesinden söz etmek çok zor görünmektedir. Kadın bu dönemde aile içerisinde aktif olarak çalışmasına rağmen hakları açısından çoğunlukla örfte içinde bulunduğu konuma oturtulmamaktadır. Kadının bireyselleşmesinden ancak daha sonraki süreç olan İslâmî dönemden söz edilebilir. Mesela cahiliye döneminde kadınların hakkı olan mehrin nadiren verildiği söylenmektedir.[68]

Cahiliye Araplarının aile yapısına bakıldığı zaman ailenin karı, koca, çocuklar, köle ve cariyelerden oluştuğu görülmektedir. Ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Araplarda erkek sadece evin reisi olmamakla birlikte aynı zamanda savaşçı özelliği ile kabilenin varlığını korumasından ötürü her daim önemsenmiştir. Onun doğumu kabilesi için müjde olmuştur. Ancak kadın ise bazı kabileler içerisinde erkeğin ihtiyaçlarını gideren cinsel bir meta, bazen bir hizmetçi, bazen de sadece çocuklarına bakan bir dadı olarak addedilmiştir. Bu anlayışın hâkim olduğu kabilelerde kadın ne aile içinde ne de toplum içinde erkekler kadar değer görememiştir.

Kadının bir birey olarak erkekten geri planda olmasının bir nedeni de genel itibariyle ekonomik gücün erkeğin elinde ve onun çalışmasına bağlı olmasıdır. Erkek aileye ekonomik bir güç sağladığından önemli bir konumdayken, bu gücü sağlamayan kadın ise erkeğe nazaran daha aşağı bir konumdaydı.

Kanaatimizce cahiliye dönemi toplumunda kadının hukuki konumu belirlenmediğinden, bir "kadın problemi"nin olduğu görülmektedir.[69] Örfe göre yönetilen bu toplum çoğu durumda kadına hak ve hukuk tanımazken buna karşılık erkeğe bu konuda neredeyse sınırsız haklar vermekteydi. Bu da kadın probleminin oluşumunu tetikleyen en önemli etken olmuştur. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bizim burada sınırsız haktan kastımız hukukî bir hak olmayıp toplumda güçlü olanlara tanınan toleranslardır.

İslâm'dan sonraki süreci için bkz., Köse, Feyza Betül, Medine'de Sosyal Hayat, Mana Yay., İstanbul 2016, 48-51.

[68] Cevad Ali, V, 531.

[69] Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Ribat Yayınevi, Konya 1996, 223.

Kimi ailelerde kadın birey olarak değer görmese de erkeğinin cinsel anlamdaki tüm ihtiyaçlarını gidermek durumundaydı. Zira Cahiliye döneminde bazı kimler tarafından kadın şehevi arzuları tatmin etme aracı olarak görülmekteydi. Bu durum cahiliye şiirlerine de konu olmuştur.[70]

Cahiliye dönemi zihniyeti göz önüne alındığında –istisnaları olmakla birlikte- kadının aile içerisindeki konumunun pek parlak olmadığı görülecektir. Zira kadının aileye mensup olmasının bile bir ön şartı bulunmaktaydı. Bu dönem evliliklerinde kadın ile erkeği birbirine bağlayan nikâh dinî bir mahiyet taşımadığından kadın çocuk doğurmadıkça îyâl'e dahil edilmezdi. Yani aslında çocuk kadının bir nevi ailede var olma garantisi veya statü kazanma hükmündeydi. Öyle ki çocuk doğurmayan kadın toplumda bir suç işlemiş gibi muamele görmekteydi. Hatta çocuk doğurmadan ölen kadının kocasına baş sağlığı bile dilenmezdi.[71] Şayet çocuğu olmayan kadın diyet vermeye mahkûm edilirse diyeti kadının eşi değil, mensup olmuş olduğu klan öderdi. Sadece klan yakınlığına önem veren Araplar için sıhrî akrabalığın önemi yoktu. Daha önce de değindiğimiz üvey anne ile evliliğin bir nedeni de toplumda sıhrî akrabalarla evlenme yasağının bulunmamasıdır.[72]

Erkek çocuğun dünyaya gelmesini ve kabilelerden bir şairin çıkmasını övünç kaynağı olarak görmekteydiler.[73] Ancak aynı şey kadın için söz konu bile değildi. İleride detaylı olarak ele alacağımız gibi kız çocuklarının dünyaya gelmesi bir üzüntü kaynağı olarak görülüp, kız evladına sahip olna anne ve babanın toplum tarafından dışlanması, bu psikolojiyle ailenin çocu-

---

[70] Cahiliye döneminde kadının şehevi arzuları tatmin etme aracı olarak görüldüğünü ortaya koyan şiir örnekleri için ayrıca bkz., Mehmet Şirin Aladağ, *Cahiliye ve İslâm Dönemi Şiirinde İçerik –Dini ve Toplumsal Hayat-*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Ünv. SBE, Van 2014, 96.

[71] Çağatay, 117; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 105-108; Birekul, 54-55; Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 150; Kadının çocuk doğurmadan aileye dahil edilmemesi ile ilgili Ayrıca bkz., Mehmet Birekul, F. Mehmet Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile –Sosyolojik Bir İnceleme-* Yediveren Kitap, Konya 2001, 36; Ayrıca bkz., Altıntaş, *Cahiliye Arap Toplumunda Kadın*, 73.

[72] Günaltay, İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri, 105-108.

[73] Nurettin Ceviz, "Cahiliye Döneminde Süvari Şairler", *Ekev Akademi Dergisi,* VI (10), (Kış 2002), 179.

ğu diri diri toprağa gömmesi kadının bazı kabileler arasında birey olarak ne kadar değer gördüğünü göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Araplar nezdinde kadın "hile, tuzak sahibi, dedikodu, uğursuz, intikamcı" olarak adlandırır, kadınların hile ve desisesinden çok çekinilirdi." Kadınlara dair anlatılan rivâyetlerin bu düşüncenin oluşmasında önemli bir payı vardır. Aynı şekilde Araplar önceden beri kadının görüşüne önem vermez, onun görüşünü almazlardı. "kınamak istedikleri zayıf ve yanlış bir söz ve görüşe de 'kadınların görüşü' (re'yu'n-nisâ) adını verirlerdi." Aynı şekilde Arapların kadınlara yönelik "onlara danışın fakat aksini yapın (şâvirûhünne hâlifûhünne)" sözünün de meşhur olduğu bilinir. Hatta kadınların aklının ve görüşünün olmadığına dair sözlerin de mevcut olduğu söylenir.[74]

Kadının sosyal hayattaki etkinliği toplumdan topluma farklılık gösterse de aile içindeki etkinliği neredeyse tüm toplumlarda üst seviyede olmuştur.[75]

Bedevi Arap kültüründe kadın, toplumun bir uzvu olarak görülmemekle birlikte erkeklerden daha hareketli olup onlara göre daha fazla çalışırdı.[76] Kadının aile içerisinde çocukları büyütmek, develeri sağıp, yününden elbise, giyecek eşyaları imal etmek, hurma lifinden hasır yapmak gibi görevleri bulunmaktaydı.[77] Aile içerisinde yapılan bu işler konusunda ailesine ekonomik katkıda bulunan kadın, buna mukabil erkek kadar değer görmemiştir.

Aile içinde evin reisi konumunda olan bir kısım baba kadını (anne) ezme, zulmetme hakkını da ileride bahsedeceğimiz gibi, kendinde görmek-

---

[74] Ali Bardakoğlu, "*Cahiliyye Döneminde Kadın*", *Sosyal Hayatta Kadın*, (3. Baskı), Ensar Yay., İstanbul 2005, 19; Hadisin uydurmalığı hakkında bkz. Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, (3. Baskı), Beyan Yay., İstanbul 2015, 103-104.

[75] Birekul, 14.

[76] Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", 62-63.

[77] Demircan, *Cahiliyye Arapları*, 59; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 118-121; Neda Armaner, *Hadislere Göre Kadının Sosyal Durumuna Umumi Bir Bakış*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1961, 134.

teydi. Aile içerisinde bir birey olarak kadın erkek tarafından çocuklarına bakma ve kendi arzu ve isteklerini yerine getiren bir meta olarak görülmekteydi.

Tarihin farklı dönemlerinde kadının yaratılışı göz ardı edilerek hayızlı kadın pis, necis bir varlık olarak görülmüş ve dokundukları, yaptıkları şeyler haram olarak sayılmıştır. Acaba bu anlayışa Kureyş kadını da maruz kalmış mıydı? Bu duruma maruz kalmışsa da başvurduğumuz kaynaklarda böyle bir duruma rastlayamadık. Ancak durumun Medine de görüldüğüne dair rivâyetler bulunmaktadır.[78] Aynı durumun Mekke toplumunda da câri olduğunu düşünmekteyiz.

Cahiliye döneminde kadının bir birey olarak aile içerisinde bile değer görmemesinin kanıtlarından biri de ailenin, erkeğin akrabalarından oluşmasına mukâbil kadının akrabalarının aileden sayılmamasıydı.[79] Bu kadının ve ailesinin hiçe sayıldığı anlamına gelmektedir. Çünkü kadın artık bir eşya olarak görülmekte ve kocasının ailesine katıldıktan sonra kendi ailesi bile arka plana itilmekte ve erkeğin ailesi ön plana çıkmaktaydı. Özetle erkek bir birey olarak kadından daha üstün tutulduğu gibi yine erkeğin ailesi de kadının ailesinden daha üstün görülmekteydi.

Anlaşıldığı kadarıyla cahiliye döneminde kadın kocasının malını rahatlıkla kullanamıyordu. Zengin ve asil bir evde bulunan Hind bt. Utbe'nin Peygamber'in yanına gidip eşi Ebû Süfyân'ın cimri bir adam olduğunu söylemesi ve onun malından gizlice alması durumunda kendisine günah olup olmadığını sorması bu konuya örnek olarak gösterilebilir.[80] Bu rivâyet aslın-

---

[78] Emrah Dindi, *Kur'ân'da İslâm Öncesi Kültürün İzleri-Muamelât Örneği-*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Ünv. SBE, İstanbul, 2014, 156; Mehmet Zeki, Duman, "Kur'ân'ın Penceresinden Mekke ve Vahyin Mekke Dönemi", *Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2013, 14-15; Cahiliye döneminde hayızlı kadının pis bir mahlukat olarak görülmesi hakkında ayrıca bkz., Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", 80; Armaner, 134.

[79] Bardakoğlu, 15.

[80] Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (256/870),Sahih-i Buhârî Muhtasarı, çev: Abdullah Durmuş-Halil Aldemir-İbrahim Tüfekçi vd., Karınca&Polen Yay., İstanbul 2016, 552.

da Hind'in daha önce eşinin malından gizlice alıp harcama yaptığı anlamına gelir ki bunu yapmayan biri Müslüman olduktan sonra gelip bu durumun dini boyutunu sormayacağı veya öğrenmeye çalışmayacağını düşünmekteyiz.

Aslında birey olarak kadın bahsinde bir birey olarak görülmeyen cariyelerden de bahsetmek gerekirse de bunu müstakil başlığa havale ediyoruz.

D. EŞ OLARAK KADIN

Biz burada Kureyş kadınının kocası için bir eş olarak ne anlam ifade ettiğini, başka bir ifade ile kocasının hayatında eş olarak hangi konumda yer aldığını ortaya koymaya çalışacağız. Bu durumu ortaya koyarken de Cahiliye döneminde evlilikten, kız isteme merasimlerinden, nikâh çeşitlerinden, mehirden, çok eşlilikten, boşamadan ve iddetten bahsedilecektir. Konuları ayrı ayrı başlık altında ele alacağız. Böylelikle bu başlıklar altında "Eş Olarak Kureyş Kadını"nın durumunu inceleyeceğiz.

1. Evlilik

Cahiliye devrinde erkekle kadının birlikteliği ancak nikâhla meşru görülmüştür. Bunun dışındaki birliktelikler ise zina olarak addedilmiştir. Bununla birlikte nikâh dışı birliktelikler her zaman görülmektedir. Ancak özellikle cariyelerin cinsel anlamda daha çok istismara uğradıklarını söylemek mümkündür. [81]

Arap toplumunda kadınlar için en önemli sosyal güvencelerinden birisini oluşturan evlilik bir himaye imkânı gibi görülmekteydi. Bu durumun Cahiliye dönemi için de söz konusu olduğu bilinmektedir. Ancak bu dönemde kadına sağlanan koruma kadına verilen değerden çok kabilenin şerefini korumak adına yapılmaktaydı.[82]

---

[81] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 23.
[82] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 127-128.

Ele aldığımız dönemde belli bir şekli olmayan evlilik,[83] ile ilgili olarak bazı araştırmacılar kızın velisi konumunda olan kimsenin kızını istediği kişiye verme hakkına sahip olduğunu ve kızın da bu duruma itiraz etme şansının olmadığını söylemektedirler. Buna göre kız, velisinin istediği erkekle evlenmek zorunda kalırdı. Ancak bu durum saygın olan ailelerden bir veya ikiden çok kızı olmayan ve kızlarını isteyen birçok damat adayının söz konusu olduğu velilerin kızları için geçerli değildi. Yani onlar bu durumun istisnaları olup evlenme konusunda görüş beyan ederlerdi.[84] Tarihsel kanıtlara göre, cahiliye döneminde evlilik biçimleri çok daha çeşitlilik arz etmekte olup daha zayıf bir hukuksal yapıya sahipti. "Örneğin kimi evliliklerde kadın eşini seçme ya da bırakma kararını verebilirdi."[85] Ancak zorla kaçırılarak evlendirilen kadınların da mevcut olduğu görülmektedir. Böyle bir durum iki tarafın düşmanlığına yol açarak, kan davalarına bile neden olmaktaydı.[86]

Yukarıda kadının aile içerisinde istisnaları olmakla beraber söz sahibi olmadığını söylemiştik. İşte bu istisnalardan biri olarak gördüğümüz ve kızların evlendirilmesi ve boşanması konusunda babalarının söz hakkına sahip olduğu bilinmekle beraber annelerinin de etkili olduğunu düşündüren rivâyetler bulunmaktadır. Daha önce değindiğimiz, Hz. Hatice'nin kızını evlendirmesi hususu bu duruma örnek olarak verilebilir.[87]

Ümmü Cemil de aile içerisinde çocuklarının evlilikleri konusunda etkin olan kadınlar arasında yer almaktadır. Ebû Leheb'in eşi Ümmü Cemil Peygamber'in yoluna ve evinin önüne pislikler atar, onu halk nazarında kara-

---

[83] Birekul, 137.

[84] Cevâd Alî, IV, 636; M. K. Abdussamet Bakkaloğlu, *Câhiliye Dönemi Âile Hukuku*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ünv. SBE, İstanbul 1995, 45; Ayrıca bkz., Mustafa Öztürk, "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku", 239; Cahiliye döneminde Araplar dul veya kız olsun evlendirecekleri kadının iznini almadıklarına dair ayrıca bkz., Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 352-353; Asil ailelere mensup kızların istedikleri kimseyle evlenme hakkına sahip olma konusunda bkz., Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 157; Ayrıca bkz., Dindi, 93.

[85] Fatıma Mernissi, *Peçenin Ötesinde, (İslâm Toplumunda Kadın-Erkek Dinamikleri),* çev: Mine Küpçü, Yay., İstanbul 1995, 81-82; Birekul, Yılmaz, 122.

[86] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 15.

[87] Kilinçli, 357; Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", 78.

lardı. Vahyin kesildiği haberini alan Ümmü Cemil, Hz. Peygamber'le alay etmiş ve "Rabbi onu terk etti" demiştir. Hz. Peygamber'in iki kızı ile nişanlı olan iki oğlunun boşanmasını istemiştir. Tebbet Suresi'nde Ümmü Cemil'in odun taşıyıcısı olarak nitelendirilmesi eşini Peygamber'e karşı kışkırttığı, düşmanlığını pekiştirmede büyük rol oynadığı, eşi yumuşadığında onu sürekli dolduruşa getirdiği anlamı çıkarılabilir. Ümmü Cemil, Peygamber'in amcası olan eşini ona karşı düşman etmiştir. Eşini o denli etkilemiştir ki eşi asabiyet nedeniyle bile yeğeni Muhammed'i himaye edip korumamıştır.[88] Risâletin ilk zamanlarında Arap kadınının güçlü bir kişiliği sembolize ettiği görülmektedir. Gelen rivayetlerden bazılarına göre bu kadın kocasına istediğini yaptırarak ona dönemin katı asabiyet geleneklerini çiğnetip onu kardeşinin oğluyla düşman etmeyi başarmıştır. Sonra iki oğluna da söz geçirip, peygamberlikten az bir zaman önce nişanları yapılan Peygamber'in iki kızını boşamalarını sağlamıştır.[89]

Evlilikte kadının rızasının alındığına dair örneklere de rastlamaktayız. Hatta kadın isterse evlilik sözleşmesine boşanma hakkını da ekletebilirdi.[90] Örneğin Hâşim b. Abdimenaf'ın Adiy b. Neccar'dan olan Amr'ın kızı Selma adlı kadın, kavmi içerisinde şeref sahibi biri olduğundan "bir erkekten hoşlanmadığı zaman boşanmanın kendi elinde olması şartı ile evlenmişti."[91] Fakih b. Muğire ile evli olan Hind'in kocası evine herhangi bir sebeple girmiş yabancı bir erkekle zina yaptığını düşündüğü için karısını boşamak ister. Hind her ne kadar da böyle bir şey olmadığını söylemişse de Fakih onu boşamak da ısrar eder. Aralarındaki anlaşmazlık kâhinin Hind lehine karar vermesiyle sonuçlanır. Ancak bu defa Hind eşinden ısrarla boşanır.[92]

Bu dönemde kadınların sevdikleriyle evlenmedikleri, şayet tecavüze uğrarsa tecavüzcüsüyle evlenmek zorunda bırakıldığı ve bunun kızın namu-

---

[88] Derveze, II, 37.

[89] Derveze, I, 140.

[90] Muhammed Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, Beyan Yay., çev: İbrahim Arif Koytak- Veysel Uysal, İstanbul 2003, 15.

[91] İbn Hişâm, I, 137, (çev: I, 187).

[92] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 142.

sunu temizlemek adına yapıldığı görülmektedir.[93]

Araplarda evlilik yaşını belirleyen iki unsur bulunmaktaydı: Birincisi coğrafi koşullar ikincisi ise kültürdü. Sıcak bölgede yaşadıkları için daha erken ergenliğe girmekteydiler. "Cahiliye döneminde Arap kültürü, insanların hayata daha erken hazır olmalarını" sağlamaktaydı. Eskiden insanların hayata hazırlanıp, evlenebilecek psikolojik olgunluğa erişmeleri, günümüze göre daha çabuk; evlenme yaşı da günümüze nazaran daha erken olmaktaydı. Maddi durumu yetersiz olan erkekler kızlara göre daha geç evlenmekteydiler.[94]

Cahiliye döneminde kişinin birinci derecedeki akrabasıyla evlenmesi yasak olmakla birlikte kabile içi evlilikler (endogami) yaygındı.[95] Kureyş kabilesinde de durum farklı değildi. Kureyş kızlarını genellikle kabile içinden evlendirmekle beraber az da olsa kabile dışı evlilikler (egzogami) de görülmekteydi. Cahiliye Araplarında farklı kabilelere mensup olanlar arasında da evlilik ilişkisi kurulurdu ki bu ilişki kabileler arasında yardımlaşma ve dayanışmaya neden olurdu. [96] Ancak bu evlilikler aralarında antlaşma olmayan kabileler için söz konusu değildi. Kureyş'in de aralarında antlaşma olmayan kabilelere kız vermediği rivâyet edilmektedir.[97] Yani kabile dışı evliliklerde iki kabile arasında siyasi anlamdaki ilişkilerin güçlendirilmesinin de amaçlandığı anlaşılmaktadır. Şayet kız aralarında antlaşma olmayan kabileden biriyle evlendirilmişse kızın velisi "çok çocuk doğurarak düşman sayısını arttırmaması" yönünde tavsiyede bulunurdu. Çünkü evlenen kız yeni kabilenin üyesi kabul edilirdi. Alan'a göre yapılan bu tür evliliklerde ya yakın akraba bulunmamakta ya da kadının kendi tercihi ön planda tutulmaktaydı.[98] Kabile içi evliliklerde yeni evlenen çiftlerin "Kaynaşma ve

---

[93] Ateş, 353.
[94] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 26-27.
[95] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 26.
[96] Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 25.
[97] İbn Sa'd, X,13
[98] Alan, "*Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*", 157

oğullar dileriz" sözüyle tebrik edildikleri söylenmektedir.[99] Ayrıca cahiliyede evlilik sırasında şahit getirildiği, erkek ve kadın tarafından kabul edilen bir takım şartların akit ilkesi olarak yazılıp belgelendirildiği nakledilmektedir.[100]

2. Evlilikte Denklik Unsuru

Evlendirilecek çiftlerin birbirleriyle denk ve uyum içersinde olmaları evliliğin salahiyeti için önem arz etmektedir. Bu yüzden bir erkeğe kız isteneceği zaman kız ve erkeğin bazı yönlerden denk ve uyumlu olup olmadıklarına bakılmaktadır. Yani kızda da erkekte de bazı kriterler aranmaktadır. Ancak bu şartlar zamana ve durumlara göre değişiklik arz etmektedir.

Cahiliyede gerçekleşen evliliklerde çiftler arasında aranan şartlardan biri öncelikle hasep ve nesep yönünden birbirlerine denk olmalarıydı. Hasep ve nesep açısından aynı statüde olanlar kendi denklerinde olanlarla evlenirlerdi. Aynı şekilde *hecin* diye bilinen ve hasep ve nesep açısından düşük olanlar ise yine kendi denklerinde kimselerle evlenirlerdi.[101] Cahiliye Arapları neseple iftihar ettikleri için köle ve cariyelerle evlenmeyi zül/düşüklük olarak görmekteydiler.[102] Biri diğerinden soy bakımından daha düşük olursa o zaman mehir istiyorlardı. Bir kız istenmeye gittiğinde; "Sabahınız hayırlı olsun. Biz sizin denk olanlarınız. Kızınızı bizim oğlumuza verirseniz doğru bir şey yaparsınız. Biz sizinle akraba olmak için hamd ediyoruz. Eğer herhangi bir sebepten dolayı bizi reddederseniz biz sizi mazur görürüz." derdi. Kız ve erkek akraba veya aynı kabileden olursa kadın hamile kaldığında kızın babası veya kardeşi kıza "Allah kolaylık versin. Erkek çocuk getir, kız getirme. Allah sana cesaretli çok çocuk versin" der ve ayrıca şöyle bir tavsiyede bulunurlardı: "Ahlakın güzel olsun, kocana saygı göster, kokunda su gibi ol-

---

[99] Mehmet Akbaş, "Resulullah Döneminde Evlilik ve Düğün", *Derin Tarih Dergisi,* Özel Sayı: 5, 2016, 124.

[100] Cevâd 'Alî, V, 532; Ayrıca bkz., Dindi, 260.

[101] Cevâd Alî, V, 531; Cahiliye döneminde eşlerin birbirine denk olması hakkında bkz., Öztürk, "İslam Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku", 239; Ayrıca bkz., Dindi, 102; Ayrıca bkz., Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın" 78.

[102] Dindi, 102-103.

sun." Şayet kız yabancı biriyle evlenirse "Allah sana kolaylık vermesin, erkek çocuk da getirme. Çünkü sen uzağa gidiyorsun, düşmanlarını doğuruyorsun. Ahlakını güzel yap. Kayınvalideni ve kayınbabanı da sev. Çünkü onların gözü devamlı senin üstünde olacak ve seni işitecekler. Kokun da su gibi olsun" derlerdi.[103]

Cahiliye anlayışına göre soyca üstün kabul edilen bir kadın ancak kendi dengi biriyle evlenebilirdi. Yani kendinden daha aşağı konumda biriyle evlenemezdi. Soyca üstün kabul edilen bir erkek ise kendi dengi biriyle evlenebildiği gibi kendinden aşağı konumda biriyle de evlenebilirdi. Bu şekilde aşağı konumda olan kadına şeref bahşetmiş olurdu. Aynı şekilde Arap bir kadın Arap olmayan bir erkekle evlenemezken Arap bir erkek Arap olmayan bir kadınla evlenebilirdi.[104] Bu denklik kişinin toplumda bulunduğu sınıfa göre değişmekteydi. Yani hür olan kız hür bir erkekle, köle ise köle ile evlendirilmekteydi. Yine annesi cariye olan kişi, ancak bu konumda olan biriyle nikâhlanabilirdi.[105] Cariye olan kadının çocuğuna hür bir kız verilmemekteydi. Daha önce değindiğimiz şair Antere'nin evlilik isteğine dair rivâyeti burada örnek olarak zikredebiliriz.[106]

3. Evlilikte Tercih Unsurları ve Evlilik Engeli Bulunanlar

Cahiliye döneminde evlilik yoluyla nüfus artıp nesil çoğaldığından doğurgan kadınların tercih edildiği görülmektedir. Bu yüzden Araplar tarafından kısırlık hoş karşılanmayıp boşanmaya sebep olmaktaydı. Aynı şekilde Araplar nezdinde doğurgan ama çirkin kadın, kısır ama güzel olan kadından daha makbul kabul edilmekteydi. Hatta cahiliyede kısır olan kadının uğursuzluk alâmeti olarak damgalandığı görülmektedir.[107]

---

[103] İbn Habîb, 309-311; Cevad Alî, V, 531.

[104] Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, Beyan Yay., İstanbul 2009, 50.

[105] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 28.

[106] Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, 49; Ayrıca bkz., Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın,* 26.

[107] Cevad Alî, IV, 634; Ayrıca bkz., Altıntaş, 76; Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın,* 25; Öztürk, "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku", 238.

Aynı şekilde gelinin bakire olması da son derece önemli bir husustu. Şayet gelin bakire değilse ve bu durum anlaşılırsa gelinin ailesi kınanıp ayıplanırdı. Aile için son derece utanç vesilesi olan bu durumda çözüm kızı öldürmekti.[108] Yeni evlenecek gençler dul kadınla evlenmeyi tercih etmezler, böyle bir evlilik gencin toplum tarafından ayıplanmasına sebep olurdu. Çünkü dul bir kadın ancak dul bir erkekle evlenmeliydi. Ancak bunun istisnaları da görülürdü. Hz. Peygamber ilk evliliğini dul bir kadın olan Hatice ile yapması bu duruma örnek olarak zikredilebilir.[109]

Bu dönemde evlilikler genellikle kabile içinde yapıldığından gelin adayını uzun uzadıya araştırmaya ihtiyaç yoktu. Evlenecek kişiler birbirleriyle sık sık görüşen akrabalar olduğundan özel olarak görüşmeye ihtiyaç duymayabiliyorlardı.

Kadın zenginlik, güzellik ve ahlâkî bakımdan tercihe şayan biri ise kabile dışından biriyle evlenmesi yerine, kabile içinden biriyle evlenmesi daha çok tercih edilirdi. Bu tür kadınlara olan talepler daha fazla idi. Evlilik çağındaki genç kızların muhtemelen öncelikli talipleri amca çocukları idi ki Arap geleneği, amcakızına talip olma hakkını amcaoğluna tanımıştı. Şayet kızı amcaoğlu istemişse başkası o kızı istemezdi. Tabi bu durumun istisnaları da mevcuttu. Örneğin amcasının kızı Afrâ bt. Muhâcirî isteyen Urve b. Hizâm, istenen başlık parasını ödemeyince kızı başka bir amcaoğlu ile evlendirmişlerdi. Urve ise aşkından şair olmuştur. Kızını yeğenine vermeyen kişi ise gencin ailesi ile dargınlık yaşar, bu durum kabile içi bölünmelere bile sebep olurdu.[110] Cahiliye döneminde amca, dayı, hala, teyze kızlarıyla yapılan evlilikler çok yaygın[111] olmakla beraber bir kızı isteme konusunda öncelik amcaoğluna ait olduğundan kız istemese bile eğer amcasının oğlu isti-

---

[108] Cevad Alî, IV, 635-636; Öztürk, "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku", 239; Ayrıca bkz., Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", 77; Evlenilirken bakire kızların tercih edilmesine dair bkz., Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 25.

[109] Cevad Alî, IV, 625; Ayrıca bkz., Altıntaş, 77.

[110] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 19-20; Cahiliyede amcaoğluna evlenme konusunda öncelik tanınması ile ilgili ayrıca bkz., Dindi, 131.

[111] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 157.

yorsa kız zorlada olsa evlendirilirdi. Hatta bazı zamanlarda kız sadece amcasının oğlu ile evlendirilir, başka biriyle evlendirilmesine izin verilmezdi. Kız başka biriyle evlenmek isterse ancak amcasının oğlu razı olursa evlendirilirdi. Kız amcasının oğlu razı olsun diye onu razı edecek "terziye" denilen hediye yani bir nevi rüşvet bile verdiği bile olurdu.[112]

Kureyş Kabilesi önemli Arap kabilelerine mensup kimselerden olsa bile ahmesî olmayanlarla kızlarını evlendirmemişlerdir. Ancak Kureyşliler'in kendileri diğer kabilelerin kızları ile herhangi bir şarta bağlı olmaksızın evlilik yapmışlardır. "Kureyşliler'in bu yöntemle evlilik ilişkisi içerisine girdiği kabilelers, Âmir b. Sa'sa'a, Sakîf, Huzâa ve el-Hâris b. Ka'b kabileleridir."[113]

Evlilikler kimi zaman ticarî amaçlı olarak kabileler arası da gerçekleşmekteydi. Kureyş ve Temîm arasında gerçekleşen evliliklerin çoğunun ticari ilişkilere dayalı olarak gerçekleştiği söylenebilir.[114]

Kusayy'ın Mekke'de Huzâalıların lideri Huleyl b. Hubşiyye'nin kızıyla evlenmesi gibi evliklerin sosyal ilişkilerin geliştirilmesi açısından da önemli bir etken olduğu görülmektedir. Asalete çok önem veren Araplarda asil olarak kabul edilen kişiler veya kabilelerle sıhriyet bağı kurmak önemliydi. Ancak kabile içinde mevcut olan asalet anlayışı da güce bağlı olarak şekillenmekteydi.[115]

Bu dönemde evlilikte esas kural, aslın fer' ile olan ilişkisidir. Bu sebeple "babanın kızıyla, dedenin kendi kız torunlarıyla, annenin oğluyla, ninenin kendi torunuyla, erkek kardeşin kız kardeşiyle, kişinin kardeşinin kızıyla, kız kardeşinin kızıyla, teyzesi ve halasıyla usul ve furu', kan ilişkisi olan kişilerle evlenmesi haram sayılmaktaydı. Bu şekilde evlilik yapanlar ise gü-

---

[112] Cevâd Alî, IV, 638; Ayrıca bkz., Öztürk, "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku", 234; Ayrıca bkz., Bakkaloğlu, 38.

[113] Duman, *Kureyş Kabilesi İslâm Öncesi Siyasi, Etnik ve Ekonomik Yapı,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Ünv. SBE, Erzurum 2015, 249.

[114] Kureyş ve Temîm kabileleri arasında yapılan evlilikler hakkında detaylı bilgi için bkz., Yekeler, 37-39.

[115] Adnan Demircan, *İslâm Tarihinin İlk Döneminde Birlikte Yaşama Tecrübesi*, Beyan Yay., İstanbul 2016, 19-21.

nahkâr kabul edilir ve yaptığından hesaba çekilirdi."[116]

4. Evlilik Teklifi ve Evlilik Hazırlığı

Evlilik teklifi, doğrudan erkek veya yakınları tarafından yapılmakla beraber bazen de kadınların erkeklere doğrudan veya dolaylı evlilik tekliflerinde bulunduklarına dair kayıtlar da mevcuttur. Hz. Hatice'nin arkadaşı aracılığıyla Hz. Peygamber'e yaptığı evlilik teklifi, dolaylı evlilik tekliflerine örnek olarak gösterilebilir.[117] Kaynaklar, Hz. Hatice'nin bu konuda eskiden beri uyulan âdetleri değiştirdiğini beyan ederler. Zira evlenmek talebinde bulunma, âdet gereği erkek tarafından gelirken, bu sefer bunun kadın tarafından geldiğini, böylece bu konudaki eski âdetlerinin bozulduğunu kaydederler. Kimi müellifler bu teklifin bizzat Hatice tarafından yapıldığını aktarırken kimileri de Nefise veya kız kardeşi Hâle tarafından yapılmış olabileceğini de nakletmektedirler.[118] Bazıları ise Hatice'nin kölesi Meysere aracılığıyla evlilik teklifinde bulunduğunu rivâyet etmektedirler.[119] Hz. Peygamber'in babası Abdullah'a yapılan evlilik teklifinin ise bir takım rivâyetlere göre doğrudan yapılan evlilik teklifine örnek gösterilmesi mümkündür.[120] Ancak diğer bazı rivâyetlerde kadının Abdullah'a yaptığı evlilik teklifi değil, beraberlik teklifi olduğu anlaşılmaktadır.[121]

Erkek ve ailesi istenilecek kıza karar verdikten sonra karşı tarafın rızası ile de görüşmeler yapılırdı. Çoğunlukla ön görüşmelerde kadınlar aracılık yaparlardı. Kız ya babasından ya da velisi olan kardeşinden, ya da amcası veya amcasının oğlundan istenirdi.[122] Akrabaların olduğu bir toplantı yapılır, öncelikle erkek tarafından ailenin büyüğü ve konuşması iyi olan kişi zi-

---

[116] Cevâd 'Alî., V, 528-529; Ayrıca bkz., Dindi, 130.

[117] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 21.

[118] İbn Sa'd, X, 263; Ziya Kazıcı, *Hz. Peygamber'in Eşleri ve Aile Hayatı*, Çağ Yay., İstanbul 1993, 79-80; Hatice'nin Hz. Muhammed ile evlenmek için aracı olarak Nefise bt. Ümeyye'yi devreye koyduğuna dair bkz., Alan, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve Mekke*, 178; Ayrıca bkz., Oral Çalışlar, *İslâm'da Kadın ve Cinsellik*, (7. Baskı), Afa Yay., İstanbul 1998, 120-121.

[119] Mesûdî, Ebû Hasan Alî b. Hüseyin b. Alî, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, 198.

[120] İbn İshak, 19 (çev: 88); Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 21.

[121] İbn İshak, I, 19, (çev: 88); İbn Sa'd, I, 84; İbnu'l-Cevzî, II, 200-201.

[122] Cevâd Alî, V, 531.

yaretlerinin amacını dile getirir; erkekiğin güzel hasletlerinden bahseder; bu evliliğin hayır getireceğini ifade ederdi. Daha sonra kızın yakın akrabalarından biri kızı öven cümleler sarf ederdi. Kız isteme esnasında misafirlere hazırlanan ikramlar sunulurdu. Aynı zamanda nikâh akdi olarak da değerlendirilen bu merasimle çiftlerin evliliği resmi olarak gerçekleşirdi. Bu dönemde "nişanlılık dönemi" uygulaması bulunmadığından kısa sürede yapılan sade bir törenle evlilik akdi gerçekleştiği nakledilmektedir.[123] Fakat şunu belirtmek gerekir ki kaynaklarda da yer aldığı üzere Hz. Peygamber'le Hz. Âişe ile evlilik öncesi uzun bir müddet beklemişlerdir. Ancak bir takım araştırmacılar bu bekleme süresinin nişanlılık mı, nikâhlanma mı, sözlenme mi olduğu konusunda net bir şey söylemenin doğru olmadığını ifade ederler[124] ki biz bu dönemi nişanlılık dönemi olarak adlandırmaktayız.

Hz. Peygamber ve Hatice'nin evlilik merasimleri cahiliye döneminde kız isteme hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Hz. Peygamber ile evliliğinde düğün tarihini kendisi belirleyen Hatice'nin Ficar Savaşı'nda babası öldürüldüğü için âdet gereği amcası Amr b. Esed'in rıza göstermesi ve nikâhlarının da onun tarafından kıyılması gerekmekteydi.[125] Ancak nikâhın Amr tarafından mı yoksa Varaka b. Nevfel tarafından mı kıyıldığına dair farklı rivâyetler bulunmaktadır.[126] Fakat Belâzûrî Hz. Peygamber için Hatice'yi Ebû Talib'in, Hatice'nin amcası Amr b. Esed'den istediğini aktarmaktadır.[127]

Muhtemelen amcasının, Hz. Muhammed'in fakirliğine yönelik tepki göstereceğinden çekinen Hatice, önceden onun rızasını almamıştı. Bu yüzden toplantının asıl amacını amcasına açıklamayan Hatice, diğer akrabaları ile birlikte onu da toplantıya davet etmişti. Örf gereği Ebû Tâlib söz almak için Hatice'nin işaretini beklemekteydi. Ziyafet başlayınca amcasının içkisine özen gösteren Hatice, amcası sarhoş olunca onun üzerine bir kaftan giydirip,

---

123 Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 21-22.
124 Ahmet Güneş, "İslâm Hukuku Açısından Nişanlanma", *Dinî Araştırmalar*, X (XIX), 169, 2007.
125 İbn Sa'd, I, 120.
126 Kazıcı, 79-80.
127 Belâzûrî, *Ensâb*, I, 98-99.

safrandan yapılmış bir koku sürerek Ebû Talib'e beklenen işareti vermişti. Ebû Tâlib de ayağı kalkarak âdet gereği kızın ailesinden şekli rızasını göstermesini istemiştir. Bunun üzerine köşede oturan Hatice'nin yeğeni Varaka b. Nevfel, bu teklifi desteklediğini ifade etti. Hatice'nin amcası suskun kalmakla rıza göstermiş oldu. Daha sonra kendine gelen Hatice'nin amcası alkışların, tebriklerin sebebini sorunca Hatice durumu izah etti.[128] Ayrıca Hatice'nin isteme merasimi için bir koyun kestirerek yemek hazırlattığı da nakledilir.[129]

Cahiliye geleneklerine göre gelin eve gelince bunu kutlamak için damat tarafından iki deve kesilerek davetlilere ikram edilirdi.[130] Nitekim nikâhtan sonra Hatice Hz. Peygamber'e şöyle demiştir: "Muhammed amcana söyle develerinden birini kesip halka yedirsin." Bunun üzerine Ebû Tâlib de velîme için bir deve kesip kavminin eşrafına ziyafet vermiştir. Daha sonra Hatice'nin cariyelerinin defler çalıp dans ederek nikâhı duyurdukları aktarılmaktadır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in kaza umresi için Mekke'ye gittiğinde Mekkeliler onu kovunca kendisini rahat bırakmalarını, düğün yapıp yemek vermek istediğini söylemesi[131] cahiliye geleneklerinde de düğün yemeğinin var olduğunu gösteren başka bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evlendikten sonra damadın kızın evinde üç gün kaldığına dair rivâyetler mevcuttur. Bu rivâyetlerden birine göre Hz. Peygamber'in babası Abdullah Zühreoğullarının lideri olan Vehb'in kızı Âmine ile evlenince âdet gereği

---

[128] İbn Habîb, 87; Ayrıca bkz., Kazıcı, 79-80; Fakat başka bir rivâyete göre Mekke'de şerefli bir kadın olan ve aynı zamanda kavmindeki her adamın kendisi ile evlenmek istediği bir kadın olan Hatice, Peygamber'e elçi göndererek evlenme teklifinde bulunmuştur. Hatice Amr b. Esed'e kendisini Peygamber'le evlendirmesini söylemiştir. Peygamber de amcası Ebû Tâlib'e gelip bu isteğini dile getirmiştir. Ayrıca Peygamber için Hatice istendiğinde amcası Ebû Tâlib bir konuşma yapmıştır bkz., İbnu'l-Cevzi, II, 314-315.

[129] *Belâzurî, Ensâb*, I, 97.

[130] Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 64

[131] İbn Hişâm, II, 572, (çev: IV, 55-56).

üç gün kızın evinde kalmıştır.[132]

Kız evleneceği zaman şahsi eşyalarını yeni evine götürürdü. Maddi imkânı müsait olan anne baba ise kızlarına evleri için ihtiyaçları olan eşyayı alma konusunda yardımcı olurdu. Yeni evli çift için konut ihtiyacı erkek tarafından karşılanırdı. Ancak bazen de erkek kadının evine yerleşirdi. Hz. Peygamber'in Hatice ile evlendikten sonra onun evine yerleşmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Kızın çeyizi genellikle mehirlerinden karşılanırdı. Fakat bu durum kızın ailesinin ekonomik gücüne ve sosyal konumuna göre farklılık gösterirdi. [133]

Mekke'deki örfe göre evlendikten sonra adam karısının mal varlığına dokunamaz ve bu mal kesinlikle kocanın malı haline gelemezdi.[134] Böylece kadınların evlendikten sonra mal varlıklarının koruma altına alındığını söylemek mümkündür Ancak daha sonraki kısımlarda da değineceğimiz üzere nikâh-ı makt gibi uygulamalarda bazı erkeklerin kadınların malını elde etmek amacıyla onları zor durumda bıraktıkları da bilinmektedir.[135]

5. Mehir

Cahiliye döneminde evlilik bilhassa göçebe Araplarda eşler arasında bir hayat kurma düşüncesinden ziyade mehir karşılığında "erkeğin kadına sahip olması şeklinde" anlaşılmaktaydı. Bu yüzden evlilik bir tür ticari akit özelliği taşımaktaydı. Kadın evlenince babasının egemenliği altından çıkarak mehre karşılık olarak kocasının egemenliği altına girmiş olmaktaydı."[136]

Cahiliye döneminde Kureyş ve daha birçok kabile tarafından "sadak" kelimesiyle de ifade edilen ve bir erkeğin evlenirken vereceği mal ya da meblağ anlamına gelen *mehir*, evlilik akdinin sahih olarak gerçekleşebilmesi

---

[132] Alan, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve Mekke*, 144.
[133] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*,24; Hz. Peygamber'in Hatice ile evlendiğinde Hatice'nin evine taşınması hususunda bkz., Kazıcı, 84.
[134] Hamidullah, *İslâm Peygamberi,* I, 66.
[135] İbn Habîb, 330; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 123.
[136] Bardakoğlu, 15.

için şart koşulmuştu.[137] Ayrıca mehirsiz evlilik kınanır ayıp karşılanırdı.[138] Yani aslında mehir, nikâhın meşru sayılmasının bir delili idi. Zira mehir olmayan hiçbir evliliği onaylamazlardı. Şayet mehir olmaksızın bir evlilik gerçekleştirilmişse onu azgınlık anlamına gelen "bağy", ahlaksızlık ve metres hayatı yaşama anlamına gelen "sifah" yahut "zina" olarak görürlerdi.[139] Antere kıssasındaki ifadelerde de, mehir ödenmeden evlenmeye zorlanan kadınlar bu tür evliliği onur kırıcı olarak nitelendirmiştir. [140]

Cahiliye dönemindeki evliliklerde çok önemli bir yere sahip olan mehir kadın açısından bir şeref alâmeti ve kadının hür olup haklarına tam olarak sahip olduğunun bir işareti olarak görülürdü.[141]

Kadının eşiyle arasındaki ayrılık durumunda eşinden mehrini alma hakının olduğu aktarılmaktadır. Şayet eşi, karısını boşar veya evliliği geçersiz kabul ederse bu durumda kadın mehrini geri isteyebilirdi. Ancak bu boşama hali kadının zina etmesinden kaynaklanırsa o zaman kadının böyle bir hakkı olmazdı. Kadının eşinden önce vefat ettiği durumda ise kocası verdiği mehri karısının terekesinden alma hakkına sahip idi. Ancak kadının terekesi yoksa kocası verdiği mehri karısının ailesinden talep ederdi.[142] Söz konusu dönemde mehrin tamamı müeccel yani ertelenmiş olduğunda ertelenen kısım kocanın boynunda borç sayılırdı. Şayet koca ölürse terekesinden kadına ödenmesi gerekmekteydi. Ancak kadını boşama ya da nikâhın feshi durumunda ise kadın mehri talep edebilirdi. Fakat kadının zina etmesi durumunda mehri düşmekteydi.[143]

---

[137] Cevâd Alî, V, 530; Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 27-28; Bakkaloğlu, 38.

[138] Cevâd Alî, V, 532; Ayrıca bkz., Dindi, 145.

[139] Cevâd Alî, V, 530; Bakkaloğlu, 40.

[140] Mehmet Âkif Aydın, "Mehir", D.İ.A., Ankara 2003, XXVIII, 389; Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 28; Ayrıca bkz., Dindi, 145.

[141] Cevâd Alî, V, 530; Bakkaloğlu, 41; Mümtahine 60/10. ayette cahiliye Araplarının mehir verdiklerini belgelemektedir.

[142] Bakkaloğlu, 41; Dindi, 151-152.

[143] Cevâd Alî, V, 531.

Belli bir miktarı olmayan mehrin[144] sınırı da belli değildi. Bu, iki taraf arasındaki anlaşmaya bağlı bir durumdu. Bu miktar bazen çok yüksek olduğu gibi bazen de çok düşük olabilmekteydi. Ancak bu dönemde mehrin miktarı genellikle erkeğin maddi durumuna bağlı olup kızın taşımış olduğu nitelikler de bu miktarı belirlemede önemli bir etken olmaktaydı.

Cahiliyede verilen mehir, para çok kullanılmadığından ötürü nakdî olmaktan ziyade aynî olurdu. Tarla, arazinin dahi bu ayn kapsamı içine girdiği görülmektedir. Bu dönemde mehir genellikle deve veya arsa gibi menkul yahut gayrimenkul mallardan verilmekteydi. Tedeavülde olan nakit para sınırlıydı. Bir kadın için verilen mehir 100-150 deveye kadar çıkabildiği gibi kimi zaman da bir miktar altın veya gümüş olarak da verilmekteydi.[145]

Buradan da anlaşılacağı üzere cahiliye dönemi mehir anlayışında mehir bedeli kararlaştırılma şartı aranırken miktarı ise taraflara bırakılmıştır.[146] Ancak gelen rivâyetlerden bazı kimselerce istenen mehrin çok yüksek miktarda olduğu anlaşılmaktadır. Peygamber'in mehirde aşırıya kaçmayı yasaklaması[147] da bu görüşü desteklemektedir. Cahiliye döneminde Hatice ile evlenen Hz. Peygamber'in Hatice'yi istediğinde 12,5 ukiyye verdiğini bir ukiyye'nin kırk dirhem olduğu aktarılmaktadır.[148]

Cahiliye döneminde mehir hakkındaki bilgilere bakıldığı zaman evlenirken kız tarafına verilen mehrin kime verildiği konusunda farklı görüşler bulunmakla beraber aslolanın mehrin kıza verilmesi olduğu aktarılmaktadır. Ancak kızının koca evine götüreceği çeyizini satın almak için mehrinin velisi tarafından alındığı da nakledilmektedir. Nadiren de olsa mehrin kendi hakkı olduğuna inanan bazı kimseler mehri kendisi alır bu mehirden kıza hiçbir şey vermezlerdi.[149] Bu uygulamadan evliliğin "önceleri bir satın alma mahi-

---

[144] Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın,* 28.
[145] Cevâd Alî V, 531; Mehrin erkeğin maddi durumuna bağlı olduğuna dair bkz., Dindi, 147.
[146] Bakkaloğlu, 41.
[147] İbn Sa'd, X, 171.
[148] *Belâzurî, Ensâb*, I, 97; İbn Habîb, 79.
[149] Cevâd Alî, V, 531; Ayrıca bkz., Hamidullah, *İslâm'a Giriş,* 219; Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın,* 28; Bakkaloğlu, 40-41; Ayrıca bkz., Rıza Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, Siyer Yay.,

yeti taşıdığı daha açık görülmektedir." Bu dönemde nişanlanan kız mehir olarak hiçbir şey almayıp nişan sırasında kıza çoğunlukla sadak, velisine ise kızının bedeli olarak mehir verilmekteydi. Ancak peygamber gelmeden az bir zaman önce mehrin bir ihtimal kızlara verildiği de belirtilmiştir.[150] Bazı velilerin mehrin bir kısmını kendisine ayırıp bir kısmını kadına verirdi. Bazıları ise üzerine hediye koyup tamamını kadına verirdi.[151]

Kadınlara verilen mehrin baskı yapılarak zorla geri alındığına dair rivâyetler mehrin kendisine verilen kadınların varlığını destekleyen bir delil niteliğinde görülebilir.[152]

Bu dönemde mehrin farklı tezahürlerine şahit olunmaktadır. Örneğin şiğar ve bedel nikâhı gibi bazı nikâh çeşitlerinde görünürde bir mehir söz konusu değildi. Şiğar'da velisi olunan kızlar, bedelde ise kocası olunan kadınlar, evlenen erkekler tarafından karşılıklı olarak değiştirilirdi. Böylece kadınlar birbirlerinin mehir olarak sayılırlardı. Aynı şekilde esir alınan bir kadın azad edilerek nikâhlandığında ayrıca mehir verilmeyip azad edilmesi mehir olarak kabul edilirdi.[153] Kocası ölen bir kadının kocasının yakın akrabaları tarafından mehre ihtiyaç duyulmaksızın nikâhlanması da var olan uygulamalardandı. Ölen kocanın kadına evlendiklerinde vermiş olduğu mehir geçerli (sürekli) kabul edilirdi.[154] Bu dönemde bazı erkekler velayetleri altında bulunup da kendilerine ortak olan, güzelliği de yerinde olan yetimlerle mehir vermeksizin evlendikleri söylenmektedir.[155] Yine "cahiliye döneminde, eşlerini boşamak isteyen bazı erkekler, evlendikleri zaman, tamamını vermeyip bir kısmını üzerlerinde bıraktıkları mehri vermekten kurtulmak için, kadına zina isnad eder, böylece ona iftirada bulunurlardı."[156] Aynı

İstanbul 2017, 40.
[150] Aydın, XXVIII, 389; Ayrıca bkz., Bakkaloğlu, 40
[151] Cevâd Alî, V, 531.
[152] Bakkaloğlu, 40.
[153] Cevâd Alî, V, 530-531; Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 28; Dindi, 147
[154] Bakkaloğlu, 39-40
[155] Taberî, *Tefsîr*, III, 132.
[156] Taberî, *Tefsîr*, II, 478.

şekilde bu dönemde cariyelerin sahipleri tarafından başkalarından döl almak için gönderilmelerinde mehirin söz konusu bile olmadığı bilinmektedir.[157]

Bir kişinin kızını, kız kardeşini ya da herhangi bir kadını, daha önce belirlenmiş bir mehir karşılığı evlendirirken, bu mehirden kendisine verilmesini istediği bir miktarı da şart koştuğu nakledilmektedir ki bu miktara "hulvân" adı verilmektedir. Ancak Araplar bu uygulamayı ayıplarlardı. [158]

6. Çok Eşlilik

İslâm'dan önceki dönemde yaygın olan evlilik türü tek eşle evlilik anlamına gelen monogami olmakla beraber aynı zamanda çok kadınla evlilik de (poligami) görülmekteydi. Erkekler için bu konuda herhangi bir kısıtlama söz konusu olmayıp istedikleri kadar kadınla evlenirken[159] kadının aynı anda çok eşle evlilik yaptığından söz edemeyiz. Zira cahiliye kadınlarının ancak kocaları öldükten sonra evlendikleri bilinmektedir. Mesela Hatice bt. Huveylid, Hz. Peygamber'le evlenmeden önce Ebû Hâle b. Zürâre ve o ölünce de Atik b. A'iz ile evlenmiştir.[160] Ümmü Hânî gibi bazı kadınların ise eşlerine duydukları saygıdan ötürü başka bir erkekle evlenmedikleri nakledilmektedir.[161]

Bu dönemde çok eşlilik genellikle orta ve ileri yaşlarda yapılmaktaydı.[162] Ancak dönemin uygulamaları onlardan bazılarını bu durumu kabullenmeye mecbur kılmıştır. Bir kadının ya anne babasının zorlaması sonucu veya ekonomik ve sosyal anlamdaki çıkarlarından ötürü bu tür bir evlilik gerçekleş-

---

[157] Bakkaloğlu, 48.

[158] Cevâd Alî, V, 532.

[159] Derveze, I, 147; Süleyman Ateş, İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar, *İslâmi Araştırmalar,* 1997, X (10), 305; Birekul, 137; Ayrıca bkz., Birekul, Yılmaz, 122; Ayrıca bkz., Semra Ulaş, İslâm'da Çok Kadınla Evlilik, *İslâmî Araştırmalar* VI (1), 1992, 53; Ayrıca bkz., Yusuf Ziya Keskin, Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili, *Harran Üniversitesi İFD,* Şanlıurfa, 2000, VI, 201; Ayrıca bkz., Dindi, 119; İslâm çok eşliliği Nisâ 4/3. ayetle dörtle sınırlandırmıştır.

[160] Kazıcı, 76.

[161] İbn Habîb, 396.

[162] Bakkaloğlu, 9.

tirdiği aktarılır ki "çok kadınla evlilik de daha çok yaşanan sosyal koşulların gerektirdiği bir durum" olarak karşımıza çıkmaktadır.[163] Zaten Cahiliye döneminde sosyal konumu itibariyle kadının başka biriyle evlenmek isteyen kocasını engelleme imkânına sahip olmadığı görülmektedir.[164]

Cahiliye'de her erkek çok eşle evlilik yapamazdı. Erkeklerin tek evlilik yapmalarının bazı sebepleri bulunmaktaydı ki bunlardan birisi ekonomik yetersizlikti. Birden çok eşle evlilik yapmak için belli bir ekonomiye de sahip olmak gerekliydi. Çünkü evleneceği kadınların bakımından erkek sorumlu olacaktı. Bu yüzden maddi anlamda gücü olmayanların çok eşle evlilik yerine monogamiyi tercih ettikleri görülürken, zengin olan erkeklerin ise çok eşliliği tercih ettikleri görülmektedir. Erkeklerin monogamiyi tercih etmelerinin sebepleri arasında kadınların kıskanç olmaları da yer almaktadır.[165] Erkekleri çok kadınla evliliğe sürükleyen belli başlı sebeplerden bir diğeri yaşam şartlarından kaynaklanmaktaydı ki çok eşle evlilik kabile yaşamının da bir gereği gibi görülürdü. Kadına sosyal bir güvence ve koruma sağlamak da çok eşle evliliğin nedenleri arasında kaynaklarda geçmektedir. Erkeğin yaşı ilerledikçe kabile içindeki sorumluluklarının da bulunduğu konuma göre artması ve maddi durumunun düzelmesi çok eşle evlilik yapmasını gerekli hale getirebildiği gibi bu durumun istisnaları da bulunmaktaydı. Kimi zaman genç bir kişi yakın akrabalarından evlenme yasağı bulunmayan dul bir kadını kendine ikinci bir eş olarak alabilmekteydi. Bu dönemde uygulamaları denetim altına alan herhangi bir mekanizma olmadığı için örf istenildiği zaman zorlanabilirdi. Öte taraftan da çok eşle yapılan evliliklerin çoğunlukla kabile lideleri için söz konusu olduğu nakledilmektedir. Kabileler arası sorunların giderilmesi ve kabileler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi[166] için kabile liderleri bekâr olan genç kızlarla evlenirlerdi. Bu yüzden

---

[163] Demircan, *Cahiliye Arapları,* 119.
[164] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 111.
[165] Bakkaloğlu, 9.
[166] Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna,* 52; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 126.

genç bir kızın yaşlı bir erkekle evlenmesi yadırganmazdı.[167]

Çok kadınla evlilik genellikle yaşı ilerlemiş erkeklerce yapıldığından ikinci eş olan kadınların çoğunun dul olduğu anlaşılabilir. Nitekim Cahiliye döneminde dul kadınlar sosyal ve ekonomik şartların zorlamasından dolayı tekrar evlenirlerdi. Ekonomik kaynakların kısıtlı olduğu bir ortamda evlilik kadın için sosyal güvence olarak görüldüğünden kadının birkaç evlilik yapması yadırganmazdı.

Çok eşliliğin nedenlerinden biri de keyfiliktir. Nitekim toplumda bu tür evlilikler yadırganmayıp dul veya bakire kadınlara ikinci ya da üçüncü eş olmaları için evlilik önerileri de normal karşılanmaktaydı.

Çok eşlilik nedenleri bu kadarla sınırlı olmayıp aynı zamanda sadece bir tek kadının erkeğin cinsel anlamdaki ihtiyaçlarını giderme konusunda yeterli görülmemesi, kadın yaşlanınca güzelliğini ve cazibesini yitirmesi, çok çocuğa ve geniş aileye sahip olma isteği, bir kimsenin ölen kardeşinin eşiyle evlenmeye zorlanması da bu nedenler arasında sayılmaktadır.[168]

Başka bir görüşe göre ise Arabistan'da sıcak olan iklim şartlarının yanı sıra kadın nüfusunun erkek nüfuna göre daha fazla olması, işsizlikle geçen bedevî yaşam tarzı burada yegâne meşgale olarak cinsel hayattaki yoğunlaşmayı belirlemekteydi. Bu durum, çok eşle evlilik yapma örfünü kamçılayan neden olmuştur. Gelenekteki bir anlayışa göre erkek maddi gücüne göre dilediği kadar kadın alabilmekte ve yine ekonomik gücüne göre bu kadınlar arasına cariyeler de katabilmekteydi.[169]

Çok eşliliğin nedenleri arasında kabile savaşları da gösterilebilir. Çünkü sık yapılan savaşlar sonucunda dul kalan kadınların sayısı çoğalmıştır. Bu durum erkeklerin birden fazla evlilik yapmalarına sebep olmuş olabilir.[170]

Kaynaklarda, her ne kadar cahiliye dönemi erkeklerin evlenebilecekleri

---

[167] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 108-110, 126.
[168] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 130; Bakkaloğlu, 8.
[169] Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", 76.
[170] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 122; Dindi, 123;.

kadın sayısı konusunda bir sınırlama olmadığı yer alsa da bu durum bir erkeğin olayı abartarak yüzlerce kadınla evlilik yapabileceği anlamını da taşımamaktadır.[171] Mekke ve Medine'de Araplar arasında çok kadınla evlilik genellikle dördü geçmemekteydi. Bu tür evlilik çoğunlukla iki veya daha fazla kadınla evlilik şeklinde uygulandığı söylenmektedir.[172] Bu konuda İbn Habîb, Sakîf kabilesinden on eşi bulunan kişilerin isimlerini sıralamaktadır.[173]

Acaba çok eşliliğin hâkim olduğu cahiliye döneminde kumalar arasında herhangi bir çekişme yaşanmıyor muydu? Yahut kültürlerinde bu durum çok normal karşılandığından kadınlar da bu uygulamaya alışmış olup birbirleriyle gayet güzel bir şekilde geçinmekte miydiler? Kadın doğasından yola çıkarak bu konu hakkında cevap olarak şöyle bir değerlendirme yapmakta sakınca görmemekteyiz. Kadının olduğu yerde kıskançlık, çekişme gibi duygular da mutlaka bulunmaktadır. Çünkü kadın her zaman diğer kadınlara nazaran hep daha iyi olmak, daha çok el üstünde tutulmak ve ilginin hep kendinde olmasını ister. Kaldı ki söz konusu olan cahiliye döne-

---

[171] Ancak kaynaklarda zikredilen bazı Müslüman kişilerin ona kadar kadınla evli olması durumu bu kişilerin bazı kabilelere mensup olduğu ve bunun yaygın olduğu söylenebilir. Bkz., Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, 52-53; Demircan'a göre Tefsirciler Nisa 4/3. Ayetinde evliliğin dörtle sınırlandırıldığını söyleseler de ayetten açıkça bu anlaşılmamaktadır. Ancak ashabın uygulamalarının onları bu görüşe sevk ettiği söylenebilir. Cahiliye döneminde "Bazı kişiler velayetleri altına aldıkları yetim kızlarla evlenerek mallarına sahiplenmek istiyorlardı. Kur'an-ı Kerim, Müslümanları böyle bir davranıştan men etmiştir." Bazı erkekler çok evlilik yaptığında eşlerinden bazılarına daha fazla ilgi gösteriyordu. Allah da Müslümanları adaleti sağlamaları konusunda uyarmıştır. İslâm sadece kadınların mağduriyetini giderme, nesebin karışmasına sebep olan ahlâki ilkelere uymayan nikâh çeşitlerini kaldırmıştır. Fakat evlilik kurumunun yapısında büyük değişikliklere gitmemiştir. İslâm aslında tek evliliği ön görmüştür fikri doğru olmamakla birlikte "İslâm'a göre çok kadınla evliliğin bazı kadınların hastalığı veya tıbben çocuk sahibi olmaması gibi şartlara bağlanması ve ilk eşin izninin alınması gerektiği görüşü" de doğru kabul edilmelidir. Nitekim Peygamber efendimiz ve sonraki dönemde sahâbîlerin böyle bir uygulamaları yoktur. Ancak cahiliye ve Peygamber dönemi kadın-erkek nüfusunun dengesi bakımından insan tabiatının bir gereği olarak ve ekonomik nedenlere bağlı olarak tek evlilik yaygındı. Fakat birden çok evliliği isteyen kişi bunu kendi doğal hakkı olarak görmekteydi. Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna,* 53-54.

[172] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 120; Demircan, *Cahiliye Arapları,* 119.

[173] İbn Habîb, 357; İslâm'da evliliğin sınırlandırılması hususunda bkz., Taberî, *Tefsîr*, II, 438-441.

minde iki kız kardeşin veya bir kişinin halası ya da teyzesi ile aynı nikâh altında tutulmasıdır. Bu yeğenle teyzeyi ya da halayı veya iki kız kardeşi bile birbirine düşman edebilecek büyüklükte problemleri de beraberinde getirmektedir. Kadınların bir kısmı erkeklerin emirleri altında yaşadıklarından belki de bu duruma ses çıkarmaya bile korkmaktaydılar. Nitekim ataerkil bir aile yapısına sahip olan Araplarda bir kısım kadın, erkeğin her dediğini yapmak ve boyun eğmek zorunda kalmaktaydı. Bu yüzden erkek yeni bir eş isteyince bu şekildeki kadının buna ses çıkarma hakkı bulunmamaktaydı.

7. Nikâh Çeşitleri

Bu dönemde birçok nikâh çeşidinin mevcut olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Ancak bu nikâh çeşitlerine bakıldığı zaman bazılarının toplum tarafından meşru sayılan beraberliklerden ibaret olduğu görülürken, bazılarının ise gayr-i meşru birliktelikler olduğu gözlemlenmektedir. Bu gayr-i meşru beraberliklerin ise çoğunlukla cariyelerle kurulduğu anlaşılmaktadır.[174] Fakat yine de evlenilmesi yasak olan bazı kimseler bulunmaktaydı. Bu durumlardan birini süt akrabalığı oluşturmaktaydı. Süt akrabalığı kana bağlı bir akrabalık olmamasına rağmen nikâh yasağı olarak addedilmekteydi. Ancak kan bağı olmasına rağmen amca, dayı, hala ve teyze çocukları arasında da nikâh engeli bulunmaktaydı. Nikâh engelleri arasında sayılan durumlardan bir diğeri de kadının evli olmasıydı. Evli kadınla yapılan nikâh bâtıl kabul edilip zina sayılmaktaydı.[175] Aynı şekilde evlatlık müessesesine dayalı olarak da evlilikle ilgili bazı yasaklar mevcuttu. Evlatlıkla kendisini evlat edinen kimse arasındaki ilişki evlat ile öz babası arasındaki ilişki gibi görüldüğünden kişi, evlatlığının dul kalmış hanımıyla veya evlat edinilen şahıs kendisini evlat edinenin dul kalan eşiyle evlenememekteydi. Hz. Peygamber'in de Zeynep bt. Cahş'la olan evliliğine karşı çıkılması bu örfün bir uzan-

---

[174] Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın,* 60; Ayrıca bkz., Yılmaz, 36.

[175] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 65-66; Aile içi evliliklerin yasak olduğuna dair ayrıca bkz., Alan, *Peygamberlik Öncesi Mekke ve Arabistan*, 433-434.

tısıdır.[176]

Arapların din farklılığının evlilik engeli olup olmadığı konusunda açık bir malumat bulunmamaktadır. Ancak Arapların Ehl-i Kitab'tan olan bazı kadınlarla evlendikleri bilinmektedir.[177]

Hz. Âişe'den gelen bir rivâyete göre bu dönemde de dört çeşit evlilik bulunmaktaydı. Bunlardan ilki günümüzde de olğu gibi meşru sayılan ve "bedel-i bıd'" denilen nikâh idi.[178] Bir diğeri ise idi. evli kadının aylık âdetini görüp temizlendikten sonra kocasının kendisine 'haydi! filancaya haber yolla da ondan dölünü al', demesiyle gerçekleşen, istibda' nikâhı olarak adlandırılan ilişki biçimiydi. Bundan sonra artık kocası ona ilişkide bulunduğu adamdan hamile kaldığı belli oluncaya kadar dokunmazdı. Ancak hamilelik durumu belli olduktan sonra karısıyla yeniden ilişki kurardı. Koca, heves ettiği tipte ve fiziki güzellikle veya soyca asil bir çocuğa sahip olmak için bu yola başvururdu.[179] Döl alınmak istenen kişiler genellikle cesaretli, kahraman vb. gibi vasıflarla toplumda sivrilen kimselerdi.[180] Bir diğer uygulama ise on kişiden daha az bir grubun toplanıp, bir kadınla ilişkide bulunmalarıyla gerçekleşirdi. Burada ilişki hakkında net bir açıklama olmamakla birlikte birkaç ihtimal düşünülebilir. Bir grup erkek topluca bir kadının yanına gidip sırayla ilişkiye giriyorlar veyahut bu bir grup erkek daha önceden bir kadının yanına gitmek için anlaşmışlar ancak farklı zamanlarda tek tek kadının yanına uğruyorlardı. Ya da bir kadın aynı anda birkaç erkekle ilişkiye de girebilirdi. Bir kadınla cinsel ilişkide bulunan çok sayıdaki erkek, kadın hamile kalıp doğum yaptıktan ve doğumun üzerinden birkaç gün geçtikten sonra kadının gönderdiği haberle toplanırdı ve onlardan hiçbiri de gelme-

---

[176] Ali Osman Ateş, *Oryantalıistlerin Hz. Peygamber İle İlgili Rivayetlerine Cevaplar*, Beyan Yay., İstanbul 1996, 101-135; Halil İbrahim Acar, "İslâm Hukuku Açısından Evlât Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi,* VII, 100, 2006; Halit Özkan, *Zeyneb bint Cahş*, DİA, XLIV, İstanbul 2013, 357.

[177] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 26-28.

[178] Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri,* 122; Dindi, 112.

[179] Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 121, 153.

[180] Bakkaloğlu, 48.

mezlik edemezdi. Kadın onlara şöyle derdi: -Yaptığınız işin sonucunu görmüş bulunuyorsunuz ve sen, ey filanca! Bu çocuk senindir. Kimi seviyorsan onun adını verebilirsin. Anne böyle çocuğu babasına ilhak ederdi. Erkek de bunu reddedemezdi.[181] Dördüncüsü ise şöyle idi: Erkeklerden birçok kimse toplanır kadının evine giderlerdi. Böyle bir kadın gelenlerin hiçbirini reddetmezdi. Bu tip kadınlar fahişe olup kapılarının üzerine de işaret olsun diye bayrak asarlardı. İsteyen içeri girerdi.[182] Bu kadın hamile kalıp doğum yaptıktan sonra onunla ilişkide bulunan bütün erkekler kadının evinde toplanır, çocuğun kime ait olduğunu teşhis etmek üzere de *kâif* denilen soy bilimcilerden birini davet ederlerdi. Kâif teşhiste bulununca, bebek babası diye kabul edilen kimseye teslim edilir; adam da onu almak zorunda kalırdı".[183] On kişiden az kimsenin bir kadınla ilişki kurması ile doğan bir çocuk içlerinden birinin nesebine katılıyordu ki cahiliye insanı doğan çocuklara baba bulmanın yolunu bu şekilde bulmuştu.[184]

Ancak şunu belirtmek gerekir ki cahiliye döneminde genellikle bilinen ve alışılagelen evlenme tarzı toplumumuzda bugün de meşru kabul edilen nikâh idi. Erkeğin, diğer aileye hıtbede bulunup, daha sonra her iki tarafın mehri yani sadakı ve miktarını belirlemeleri, hemen ardından da nikâh akdini gerçekleştirmeleri suretiyle meydana gelen bu evlilik, Kureyş'in ve Arap kabilelerin birçoğunun yaptığı bir nikâh olduğu aktarılmaktadır.[185]

Hz. Âişe'den gelen bu rivâyete bakıldığı zaman günümüzde de meşru

---

[181] Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 38; Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 121.

[182] Günaltay, İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri, 122-125; Ayrıca bkz., Öztürk, Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın, 38.

[183] Rûdânî, 70-71; İbn Hacer, "Nikâh", X, 424-245; Şakir, Mahmud, Hz. Adem'den Bugüne İslâm Tarihi, I-VIII, Kahraman Yay., İstanbul 1995, l, 141-142; Ayrıca bkz., Öztürk, "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku", 238; Ayrıca bkz., Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", 74; Ayrıca bkz., Bakkaloğlu, 47; Ayrıca bkz., Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 25; Ayrıca bkz., Mernissi, 109-110; Ayrıca bkz., Kazıcı,32-33; Ayrıca bkz., Dindi, 108-109; Gayr-i Meşru çocukların tespiti için kâife başvurulması hususunda ayrıca bkz., Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 232.

[184] Murat Sarıcık, "Cahiliye Nikâhı Mut'a ve Diğer Cahiliye Nikâhları", *Süleyman Demirel Ünversitesi İFD*, 1996, (3), 60.

[185] Cevâd Alî, V, 533; Ayrıca bkz., Dindi, 113.

görülen nikâh çeşidi hariç diğerleri bir tür zina olarak anlaşılabilir. Zira meşru bir beraberlikten ziyade gayr-i meşru bir beraberlik söz konusudur. Hz. Âişe'nin bu tür zina çeşitlerini nikâh türleri arasında saymasının iki sebebi olabilir. Birincisi; Hz. Âişe adına konuşmak doğru olmasa bile Zina/cinsel ilişki kullanmaktan çekindiği veya edebe uygun bir kullanım için bunları nikâh çeşitleri arasında zikretmiş olabilir. Nitekim uygulamada herhangi bir hukukî akid söz konusu olmaksızın gayr-i meşru bir ilişki olarak gerçekleşmiştir. İkincisi olarak ise n-k-h fiilinin "cinsi münasebette bulunmak" anlamını[186] esas alarak konuştuğunu da düşünebiliriz.

Muhabber'de yer alan bir rivâyete göre ise cahiliye döneminde kadınla nikâhlanmanın dört şekli bulunmakta olup, bunlardan biri kadını istemeyle gerçekleşirdi. İkincisi; kadının devamlı yanına giden bir dostu olurdu. Kadın doğum yapınca o adamdan olduğunu söylerdi. Böylece çocuk ona ait olurdu. Üçüncüsü; sancak sahibi olan kadınlar vardı ki insanlar ona giderek zina ederlerdi. Kadının bir temizlik zamanında (adet olmadığında) iki adam bu kadının yanına gitmişse ve kadın hamile kalmışsa çocuk bu iki adamdan birine ait olurdu. Bu olaya "Mukassime" adı verilirdi. Ayrıca belli bir adam herhangi kavme ait bir cariyenin yanına gider cariyeden olan çocuğun kavmi kendilerine ait olduğunu söyler, adam da çocuğu onlara satardı.[187]

Yukarıda sayılan nikâh çeşitleri dışında cahiliye döneminde *şiğar*, *makt*, *mut'a*, *bedel* ve *hıdn* olarak adlandırılan uygulamalar da bulunmaktadır. Bu ilişki biçimlerinden kadınların birbirlerinin mehirlerine karşılık evlendirilmesi anlamına gelen şiğara,[188] başlık parası vermemk için başvurulmaktaydı. Fakat evlilik başlık parası karşılığında gerçekleştiğinden ortaya çıkabilecek bazı sorunlar iki aileyi de etkilemekteydi. Aynı zamanda bu durum kadınların da mağdur olmasına sebep olmaktaydı. Bu evlilik türünde "verilen

---

[186] İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sâdır, Beyrut tsz., II, 625; İbrahim Mustafa vdd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, 951.

[187] İbn Habîb, 340.

[188] Rûdânî, II, 70; İbn Hacer, "Hiyel", XIII, 572-573; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 122; Ayrıca bkz., Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyete Kadın*, 33-34; Ayrıca bkz., Dindi, 108-109.

kadın, alınan kadının yerine, alınan kadın da verilen kadının yerine mehir" sayıldığından[189] kadının şerefini zedelediği düşünülebilir.

Araplarda bir gelenek halini alan, kişinin, babasının boşadığı ya da babasının ölmesiyle dul kalan üvey annesi ile evlenmesi[190] olarak bilinen makt diye adlandırlan ilişki biçiminde ise ölen adamın eşi terekeden sayılmaktaydı. Bir kimse öldüğünde büyük oğlu ceketini üvey annesinin üstüne atınca ona sahip olmaktaydı. Eğer onun ihtiyacı yoksa diğer kardeşlerinden biri onunla yeni bir nikâhla evlenirdi.[191] Şayet kadın erken davranıp kabilesine iltihak edip kurtulabilirse serbest kalmaktaydı. Ölen adamın oğlu üvey annesi ile mehirsiz olarak evlenebildiği gibi, mehrini kendisine almak şartıyla onu başkasıyla da evlendirebilmekteydi. Bundan da kadına bir şey vermezdi.[192] Mahsun b. Ebî kays, Temim b. Übey b. Makbel, Menzur b. Zebbân b. Yesâr[193] gibi isimler bu tür evlilik yapan şahıslara örnek verilebilir. Derveze'ye göre bu adet yaygın olmamakla birlikte babasına vâris olan kimse ölen babasının eşini evlenmekten alıkoymak veya onu mirastan vazgeçirmek için bu uygulamayı alet olarak kullanmaktaydı. Bu da böylesi bir durumun yay-

---

[189] Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 153; Ancak İslâm bunu yasaklamıştır. Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna,* 50-51; Ayrıca bkz., Hüseyin Çelik, "Kur'an'ın Mekke Toplumunda Var Olan Birtakım Yanlış İnanç, İbadet ve Davranışları Islah Etmesi", *Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu,* Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2013, 356.

[190] Taberî, *Tefsîr*, II, 480; Mukâtil b. Süleymân, *Muhtasar Tefsîr-i Kebîr*, (Tahkik: Abdullâh Mahmûd Şehhâte), Çev: M. Beşir Eryarsoy, (İhtisar Eden ve Notlandıran: Ertuğrul Özalp), İşaret Yay., İstanbul 2015, 203; Çağatay, 124.

[191] İbn Habîb, 326; Derveze, II, 638.

[192] İbn Habîb, 330; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 123; Ateş, 304; Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, 50-51; Birekul, 55; Öztürk, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın,* 36-38; Alan, *Peygamberlik Öncesi Mekke ve Arabistan*, 347; Ayrıca bkz., Dağcı, "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I", 184; Ayrıca bkz., Burhan Baltacı, "Nüzûl Dönemi Şartlarının Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Yeri –Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme"-, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu,* İstanbul 2011, 115; Ayrıca bkz., Bakkaloğlu, 37; Necdet Çağıl, "İslâm Öncesi Mekke Toplumunda Kadın", *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu,* İstanbul 2011, 218; Üvey anne ile evlenme ile ilgili ayrıca bkz., Çelik, 357; Ancak İslâm bu âdeti Nisa 4/22. ayetle kaldırmıştır ki Hısn b. Ebû Kays'ın babası öldükten sonra, babasının hanımı ile evlendiği bunun üzerine de "Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin!" (Nisâ, 4/22) ayetinin nâzil olduğu söylenir bkz., İbn Hacer, el-*İsâbe*, I, 505.

[193] İbn Habîb, 325.

gın olmadığını kanıtlar.[194]

Bu dönemde görülen nikâh çeşitlerinden biri olan mut'a ise bir kimsenin velisinin izni olmaksızın bir kadınla belli bir süre evlenmesi olarak bilinmektedir.[195] Anlaştıkları zaman doluncaya dek birlikte olan çift, zaman bitince ayrılırlardı.[196] Mut'a nikâhı, kıyıldıktan sonra kadın kendi ailesi ile birlikte kalır ve kocasına da bir çadır verilirdi. Bu durumda erkek, kadının kabilesi içinde kaldıkça evlilik bağı sürerdi. Kadın mut'a nikâhını bitirmek istediğinde çadırının kapısını ters yöne çevirirdi. Koca da bunu görünce eşinin talebini anlar ve ondan ayrılırdı. Bu evlilik sonucu doğan çocuk kadına ait olur ve annesine nispetle çağrılırdı.[197] Bu nikâh türünde çocuk sahibi olma gibi bir amaç söz konusu değildir.[198] Mut'a nikâhında mehir şartı olmayıp nikâhla nafaka sabit olmamaktaydı. Yani burada erkek kadının beslenme ve mesken masrafını üstlenmezdi.[199] Mut'a nikâhı yapan kadınlar toplumundaki alt gruptan kişileri oluşturmakta olup ekonomik sebeplerden ötürü bunu yapmaktaydılar. Toplumun üst ve orta sınıfında bu uygulama görülmekle beraber yaygın da değildi.[200] Ayrıca Mut'a nikâhı özellikle "Savaş ve şair sebeplerle yabancı bir beldeye gitmek ve orada geçici olarak ikamet etmek zorunda kalan erkekler tarafından akdedilir." [201]

Cahiliyede varlığından bahsedilen ilişki türlerinden biri de "kardeşlik akdi nikâhı"dır. Bu evlilik türünde erkek kardeşler malda ortak oldukları

---

194 Derveze, I, 145.

195 Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,*124; Derveze, I, 147; Birekul, 55; Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, 50-51; Ayrıca bkz., Çalışlar, 26.; Bakkaloğlu, 14; Ayrıca bkz., Özdemir, 121-122; Ayrıca bkz., Dindi, 94.

196 Mukâtil b. Süleymân, 204; Sarıcık, 45; İslâm'da Mut'a nikâhı hususunda ayrıca bkz., Rûdânî, II, 69.

197 Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 121; Çağatay, 137; Ayrıca bkz., Dindi, 94.

198 Çağatay, 124; İbrahim Canan, Nâmus Fitnesi Mut'a, Işık Yay., İzmir 2011, 22; Dindi, 94.

199 Sarıcık, 44.

200 Alan, *Peygamberlik Öncesi Mekke ve Arabistan*, 433-434

201 Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın,* 30; Mut'a hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Sarıcık, 41-54; İslâm'da Mut'a nikâhının yasaklanması hususunda bkz. İbn Hacer "Nikâh", X, 410-412; Mevdûdi, Ebu'l-Al'a, *Tefhimu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, I-VII, İnsan Yay., Multan 1948, III, 403-404.

gibi evlilikte de ortaklıkları söz konusudur. Tüm erkek kardeşlerin müşterek bir eşleri olmakla birlikte önceliğin büyük kardeşe ait olduğu ifade edilmektedir. Kardeşlerden herhangi biri bu kadınla cinsi münasebette bulunmak istediğinde diğerlerinin kadının yanında birinin olduğunu anlamaları için asasını çadırın önüne bıraktığı ve bu yüzden kapının önünde asayı gören diğer kardeşlerin içeriye girmedikleri ve bütün kardeşlerin asa taşıdığı ancak gece olunca kadınla birlikte olmanın büyük erkeğin hakkı olduğu" anlatılmaktadır.[202] Bu uygulamada kardeşlik yoluyla mala ortak olunduğu gibi kadınlara da ortak olunduğundan kadının bir mal gibi algılandığını söyleyebiliriz. Bu olayın nikâh çeşitleri arasında zikretmek makul görünmemekle birlikte bu uygulamanın –mümkün olmakla beraber- Kureyş kadınlarına da olduğuna dair herhangi bir malumata rastlayamadık.

Ancak şunu ifade etmeliyiz ki bahsettiğimiz nikâh çeşitleri arasında sayılan bu ilişki biçimlerinin tüm kabilelerde uygulandığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü bir iki kabilede görülen bir uygulamanın aynen diğer kabilelerde de yaygın olarak görüldüğünü söylemek mümkün değildir.

Cahiliye döneminde karşımıza nikâh çeşitleri arasında zikredilen iki çeşit ilişki biçimi daha çıkar. Bunlardan biri iki erkeğin hanımlarını değiştirmeleri suretiyle gerçekleşene bedel nikâhı denilmekteyken, kadınların gizli dost edinmelerine ise hıdn nikâhı adı verilmekteydi.[203] Yalnızca kadınların gizli dost tutmadıkları bunun yanı sıra erkeklerin ise cariye ile ilişki kurdukları ve metres tuttukları da bilinen bir husustur. Cahiliye döneminde Araplarda kadının kocasının birkaç metresi olabildiği gibi aynı şekilde kadının da baş-

---

[202] Günaltay,"İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu" 705; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 124; Dindi, 110; Ayrıca bkz., Dağcı, "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I", 184.

[203] Sarıcık, 63; Bedel nikâhı için bkz., Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 153; Ayrıca bkz., Bedriye Yılmaz, Tarihten Günümüze Örtünmenin Anlamları, İz Yay., İstanbul 2008, 34; Ayrıca bkz., Dindi, 108-109; Hıdn nikâhının başka bir şekli Cermen ve diğer bazı toplumlarda da görülmektedir ki kadınla erkek bir iki yıl birlikte yaşarlardı. Bakkaloğlu, 14; Bedel nikâhı için ayrıca bkz., Mahmut Ay, *Kur'an'da Mekke Müşriklerinin eleştiri ve İthamlarına Yönelik Eleştiriler,* (Yayımlanmamış Master Tezi), Gazi Ünv. SBE, Ankara 2007, 34-35; Ayrıca bkz., Dindi, 99.

kalarıyla ilişki yaşanması çok garip karşılanmazdı.[204] "Kendisine erkek dost edinen kadınlar 'zevâtul-ahdan' veya 'Müttehizâtü ahdân' diye anılırdı."[205] Hıdn ilişki türüne hür kadınların başvurdukları görülmekte olup sebep olarak da hür kadınların zina yapmalarının toplum tarafından ayıp karşılanması olarak aktarılmaktadır.[206] Belki de kocalarıyla tatmin olmayan, aile içerisinde eşleriyle problem yaşayan, kocalarında aradıklarını bulamayan kadınlar buna başvurmaktaydılar. Bu tür malumatlardan yola çıkarak aslında kadın ve erkeğin eş olarak birbirlerine sadakatle bağlı olmadığını düşünülebilir. Zira bir evlilikte sadakat karşılıklı olmakla beraber eşler arasında tam bir güven söz konusudur. Halbuki cahiliye dönemindeki bazı evliliklerde bunun sağlanamadığı görülmektedir. Fakat bu demek değildir ki o dönemde tüm evlilikler bu şekilde olmakta ve eşler birbirini aldatmaktadır. Örneğin cahiliye döneminde evlenen Peygamber ve Hatice'nin evliliğine bakıldığında birbirlerine sadakatle bağlı oldukları görülecektir. Nitekim Hz. Peygamber Hira'da inzivaya çekilirdi. Vaktinin birçoğunu orada geçirmeye başlayınca "Kureyş kadınları, Hz. Hatice'ye 'Sen Muhammed'in uğrunda nice fedakârlıklara kalkıştın, pek çok mal sarf ettin. O ise şimdi seni terk edip gidiyor' dediklerinde" Hz. Hatice ise onların söylediklerinin aklına bile gelmeyeceğini aklında olan şeylerin ise yakında çıkabileceğini söylemiştir.[207] Muhtemelen Hz. Hatice'nin mutluluğunu kıskanan birkaç kadın onu olumsuz olarak etkileyerek eşiyle arasının açılmasını istemişlerdi. Burada aldatma tabirini kullanmamızın sebebi evliliğin karşılıklı güven ve sadakate dayalı bir sözleşme olmasıdan kaynaklanmaktadır.

Ancak gayr-i meşru olan ilişkilerden hür kadınlar uzak tutulurken cariyeler bu işin içine adeta sürüklenmekte oldukları anlaşılmaktadır. Hind bt. Utbe'nin Mekke'nin fethinde biat ettiğinde Peygamber'in zina etmeyecekle-

---

[204] Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 121.
[205] Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, 35.
[206] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 122; Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 153; Ayrıca bkz., Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 33-34; Cahiliye döneminde nikâh çeşitleri hususunda ayrıca bkz., Birekul, Yılmaz, 39, 121; Ayrıca bkz., Ay, 10.
[207] Kazıcı, 90.

rine dair sözü söylemesine binaen yüksek sesle "Hür kadınlar zina mı edermiş" [208] diyerek şaşkınlığını dile getirmesi hür kadınların bu tür işlerden uzak tutulduklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Aynı şekilde Kur'an Nisa 25. ayetle dost edinmeyi cariyeler için haram kılmış ve hür kadınlar için bunu mevzu bahis etmemiştir. Ayrıca böylesi bir uygulamanın bir kısım erkekler tarafından da yapıldığına dair görüşler mevcuttur. Örneğin; Elmalılı hür kadınlarla ilgili Maide 5. Ayete bakıldığında hür kadınları değil de onlarla evlenecek olan erkeklerin gizli dost edinmekten men edildiğini, çünkü hür kadınların böyle bir şeye tenezzül dahi etmeyecekleri bunu yapsa yapsa şereften yoksun erkeklerin yapabileceği Kur'an ayetlerinde hissettirildiğini zikretmektedir.[209]

Hıdn olarak adlandırılan ilişki biçimi hür kadınlar gibi erkeklerin yaptığı da söylenebilir. Fakat bu konuda hür kadınların isminin zikredilmesi uygulamanın da onlara mal edildiği sonucunu doğurmuştur.[210] Hür kadınların kocalarını kendisiyle aldattıkları erkeklerin hepsinin de bekâr olduğunu düşünmekteyiz. Bu konuyda kaynaklarda da ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Bu durumun kendisi erkeklerinde kadınları aldattığına delil olarak gösterilebilir.

Hıdn ilişki biçimi ancak bir çocuğun doğmasıyla ortaya çıkmaktaydı. Bu durumda kadın çocuğu kime nispet ederse çocuk o kişiye ait olmaktaydı. Bu duruma erkek itiraz edemezdi. Acaba bu durumun ortaya çıkmaması için çocuk aldırma olayları oluyor muydu ya da oluyorsa kadın erkek tarafından çocuğu aldırmaya zorlanıyor muydu? Tarihten günümüze kadar kürtaj olayları farklı şekillerde de olsa görülmüştür. Ancak incelemiş olduğumuz eserlerden cahiliye döneminde kadınların bu konuda kürtaj olup olmadıklarına dair bir malumat edinemedik.

Cahiliye döneminde görülen bu uygulamada akit, hıtbe ve mehir olma-

---

[208] Alan, *Peygamberlik Öncesi Mekke ve Arabistan* 351; Ayrıca bkz., Yılmaz, 75.
[209] Dindi, 99.
[210] Bakkaloğlu, 53.

dığından ötürü nikâh olarak addetmek mümkün görünmemekle beraber bazı müellifler hıdn arkadaşlığının cahiliyedeki musafahatla aynı hükümde olduğunu söylemektedirler.[211]

Cahiliye nikâhları arasında sayılan bu iki uygulamanın kıyaslaması yapılacak olursa; hem bedel hem de şiğar ilişki biçiminde kadının söz hakkına sahip olmadığı görülmektedir. Bedelde evli kadınlar takas yapılırken şiğarda ise bekâr kızlar takas yapılmaktaydı. Bedel koca tarafından uygulanırken şiğar ise veli komundaki erkekler tarafından uygulanmaktaydı.[212] Ayrıca şiğarda ağırlıklı olarak ekonomik zorlukların rol oynandığı görülürken bedel de bu durum çok da etkili değildi.[213]

Bedel ilişki biçiminde "kadınlar değiştirilirken acaba kadınların bu konuda görüşlerine başvurulmakta mıydı yoksa erkekler kendi aralarında kadınlara söylemeden mi yapmaktaydılar? Cahiliye döneminde bazı kimselerin kadına karşı olan olumsuz bakış açısını göz önünde bulunduracak olursak bedelde de kadınlara danışılmadan erkeklerin kendi arzu ve isteklerine göre değiştirdikleri düşünülebilir.

Cahiliye döneminde "istirâ nikâhı"olarak isimlendirilen bir ilişki türünden daha bahsedilir. Buna göre bir adam başkasına ait bir cariye ile zina etme sonucunda doğan çocuğun kendine ait olduğunu iddia ederek o çocuk ve cariyeyi satın alır ve sonra da cariyeyi kendine eş yapardı.[214] Bu uygulamanın kureyşte olduğuna dair bir malumata rastlayamadıysak da bu durumun kureyşte olmadığı anlamına gelmediğini düşünmemiz için hiçbir sebep yoktur.

Cahiliye döneminde bir kimse kendi annesi, kızları, hala ve teyzeleriyle,

---

[211] Cevâd Alî, V, 530-531; Ayrıca bkz., Dindi, 99.

[212] Bakkaloğlu, 60.

[213] Cevad Alî, V, 538; Ayrıca bkz., Bakkaloğlu, 60; Kur'an'da bedel nikâhına işaret edildiğine dair görüşler de mevcuttur. Bu görüş sahibi kimseler konuyla alakalı Ahzab Suresi 33/52. Ayeti delil göstermektedirler bkz., Bakkaloğlu, 62.

[214] Dindi, 101.

kendi kardeşinin kızıyla evlenemezdi.[215] Bunlar usûlden kabul edildikleri için evlenmesi yasak olan kişiler arasında yer almaktaydılar. Fakat kardeş çocuklarının birbirleriyle evlenmelerinde bir sakınca yoktu.[216] Bununla birlikte "bir kadın, kızı ile beraber aynı şahıs tarafından nikâhlanabiliyordu." Bir kadınla halası veya teyzesi de aynı şahsın nikâhında olabileceği, iki kız kardeş birbirine kuma olarak getirildiği söylenmektedir.[217] Örneğin cahiliye döneminde Saîd b. el-Âs'ın, Safiye bt. Muğire ve kız kardeşi Hind bt. Muğire ile evlendiği nakledilmektedir. Yine Sakîf b. Münebbih ve Hinnâm b. Seleme'nin iki kız kardeşi aynı zamanda nikâhında tuttukları aktarılmaktadır.[218] Başka bir rivâyete göre ise cahiliye döneminde iki kız kardeşin aynı anda bir kimsenin nikâhı altında bulunması ayıp ve çirkin kabul edilen davranışlardandır. Aynı şekilde kişinin babasının vefatından sonra babasının geride kalan eşiyle de evlenmek kabih görülen evlilik çeşitlerindendi.[219]

Cahiliye döneminde Hristiyanlığın etkisiyle bazı kadınların ise evliliği terk edip, ruhban hayatı yaşadıkları söylenmektedir. Bu şekilde evlenmeyip bekârlığı seçen kadınlar için *el-betül* ya da *es-sarûre* adları kullanılmaktaydı.[220]

8. Boşanan Kadının Durumu

Sosyal ve hukukî bir akit olarak karşımıza çıkan evlilik cahiliye döneminde talak, hul', zıhar ve ilâ usulleri ile son bulmaktaydı.

---

[215] İbn Habîb, 325.

[216] Bakkaloğlu, 37.

[217] İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n- Nihâye,* I-XIV, Mektebetü'l-Mearif, Beyrut 1990, II, 352, (çev: I, 352); İbn Habîb, 330; Mukâtil b. Süleymân, 203; İbn Hacer, "Nikâh", X, 410-412; Derveze, II, 638; Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 154-155; Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna,* 50-51; Ayrıca bkz., Çelik, 357; Ayrıca bkz., Bakkaloğlu, 37; Ayrıca bkz., Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", 74; Ancak Nisâ 4/23. ayetle iki kız kardeşin aynı anda bir kimse tarafından nikâhlanması yasaklanmıştır; Bkz. İbn Hacer, "Nikâh", X, 410-412; Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 154-155.

[218] İbn Habîb, 327.

[219] Cevâd Alî, V, 534; Ayrıca bkz., Bakkaloğlu, 68; İki kız kardeşin aynı nikâhta tutulması hususunda ayrıca bkz., Ali Rıza Demircan, 37,101.

[220] Cevad Alî, IV, 633; Ayrıca bkz., Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", 76.

Karı-koca arasında çıkan anlaşmazlık durumunda bir hakem tayin edilir, araları düzeltilmeye çalışılırdı.[221] Şayet eşler arasındaki anlaşmazlık hali giderilmezse bu evlilik boşamaya kadar giderdi. Ancak boşama hakkı genellikle erkeklerin elinde bulunmaktaydı.[222]

Araplarda kadınların boşanıp daha sonra başka biriyle evlenmeleri garip karşılanmazdı.[223] Ancak aktaracağımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere boşanan bazı erkekler tarafından kadınlara psikolojik ve maddi olarak haksızlıklar yapıldığı da görülmektedir. Kadını bu durumundan kurtarmak pek mümkün görünmemekteydi. Boşanma konusunda da –istisnalar bulunmakla birlikte- kadının bu konumunun değişmediği, erkeğin kadını istediği kadar boşama hakkına sahip olduğu yani bu konuda herhangi bir sınırlama olmadığı bilinen bir husustur.[224] Erkek canı isterse kadını boşar, isterse de boşadıktan sonra ona geri dönebilirdi.[225] Ancak üçüncü boşamadan sonra kadına dönmesinin mümkün olmadığı zikredilir.[226]

Rivâyete göre cahiliye devrinin meşhur şairlerinden A'şâ bir kadınla evlenmiş, fakat kadının yakınları dayak tehdidi ile A'şâ'yı boşanmaya zorlamışlardır. Bunun üzerine A'şâ kadını bir kez boşamış, ancak kadının yakınları A'şâ'yı ikinci ve üçüncü kez boşamaya zorlamışlardır[227]

Bu dönemdeki bazı kadınlar aynı muameleye tabi tutulmaktaydı. Neredeyse her konuda olduğu gibi bu konuda da asil ve hür kadınların istisna olduğu görülmektedir. Nitekim Cahiliyede boşanma hakkı erkeğe ait olmakla[228] birlikte toplumda söz sahibi olan kadınlar evlilik sözleşmesi esnasında boşanma hakkı elinde olmasını şart koşardı ki bu kadınlardan birinin Hâşim

---

[221] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 42-43.
[222] Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, 45.
[223] Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, 54-55; Dindi, 190.
[224] Çağatay, 122; Karslı, 184; Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın,* 46; Erkeğin istediği kadar evlenme ve boşanma hakkına sahip olmasıyla ilgili ayrıca bkz., Çelik, 355-356.
[225] Taberî, *Tefsîr*, II, 24-25; Çalışlar, 87.
[226] Çağatay, 121; Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, 45.
[227] İbn Habîb, 309-310; Ayrıca bkz., Dindi, 165.
[228] Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 54.

b. Abdimenâf'ın kızı Selma olduğu nakledilemektedir.[229]

Talakın belli bir sayısı bulunmaktaydı. Bazen talak tek seferde olurken, bazen de erkek isteyince karsını boşar, sonra iddet esnasında kadına döner ve bu işlemi dilediği kadar da yapardı. Bu şekilde ne kocalık yapmış oluyordu ne de eşinin başka biriyle evlenmesi için rahat bırakırdı. İddetinin bitmesi de bir şey ifade etmezdi. Zira iddeti son bulsa dahi kadının evlenmesini yasaklardı. Ayrıca Araplarda da iddet müddetinin bir yıl olduğu nakledilmektedir.[230]

Cahiliye de erkek her zaman bir nedenden ötürü eşini boşamazdı. Bazen de boşamanın erkeğin keyfine bağlı olduğu görülmektedir.[231] Eşini boşamaya karar veren erkek için kadının sözünün hiçbir değeri bulunmamaktaydı. Bazı kadınlar yanlış anlaşılma sonucunda eşleri tarafından boşanmaya zorlandıkları görülmektedir. Daha önce yer verdiğimiz, Hind'in ilk eşiyle boşanması meselesinde olduğu gibi [232] bu durumda kocalarının onları pek dinlemedikleri, dinleseler bile onlara itimat etmedikleri görülmektedir.

Ayetlere bakıldığında Araplarda kesin ve ric'î yani dönme imkânı olan boşanmanın olduğu anlaşılmaktadır. Ric'î boşanma bazı zamanlarda koca veya kadının ailesi tarafından istismar edilip kadına maddi anlamda zarar verebilmekteydi. Mesela koca kadını ric'î boşama ile boşadığında kadın onun nikâhında kalmakla birlikte kadınla ne iyi geçinebiliyordu ne de kadını bırakıyordu. Veya kadının ailesi eşine dönmesine mâni olurdu. Bunu kadından bir miktar mal almak veya kinden dolayı yapmaktaydılar.[233]

Bir rivâyete göre cahiliyede kadınlar, boşandıktan sonra eşlerinin kendilerine tekrar dönmemeleri için hamile kaldıklarını onlardan gizlenirlerdi. Bu şekilde başka kimselerle evlenirler, önceki kocalarından hamile kalıp doğur-

---

[229] İbn Hişâm, I, 137, (çev: I, 187-188); Ayrıca bkz., Dindi, 167.

[230] Cevâd Ali, IV, 635; Toplumda söz sahibi olan ailelerin kızlarının boşama yetkilerinin olması hususunda bkz., Çalışlar, 87.

[231] Dağcı, "İslam aile Hukukunda Evlenme Engelleri l", 184-185.

[232] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 142.

[233] Derveze, I, 144.

dukları çocuklarını da yeni eşlerine isnad ederlerdi.[234]

Eşini herhangi bir sebeple boşayan erkelerin kadınları rahat bırakmayıp onların hayatlarının geri kalan kısmında da zulmettiklerine şahit olunmaktadır. Gelen rivâyetlerde cahiliye erkeğinin bazı durumlarda aralarındaki geçimsizlik nedeniyle boşadığı kadına zorluk çıkarıp, kadının başka bir erkekle evlenmesine engel olduğu[235], erkeklerden bazılarının ise bunun için onları tehdit ettikleri bazen de akrabalarına bir miktar mal vererek kadınlarının evlenmelerine engel oldukları aktarılmaktadır.[236]

Boşama konusunda kadına yapılan bir diğer zulüm ise bazı erkeklerin kadından bir miktar mal almak amacıyla kadınlarına kocalık yapmadıkları yani evlilik hayatı sürdürmedikleri gibi onları boşamamalarıydı. Ayrıca başka bir erkekle evlenmelerine de izin vermezlerdi. Kadından ancak bir miktar mal aldıktan sonra boşarlar ve başkasıyla evlenmelerine izin verirlerdi.[237] Bu durum Mekke Araplarında da söz konusu idi. Onların evli oldukları kadınları anlaşamadıklarında şahitler huzurunda başka bir erkekle evlenmemesi koşuluyla boşadıkları ayrıca kadına "bir talip geldiğinde ise ikna olacağı bir miktar mal almadan evlenmesine izin vermedikleri" görülmektedir.[238] Sınırsız boşama hakkına sahip olan cahiliye erkeğinin karısını boşama sayısı konusunda kabileler arasında farklı uygulamaların mevcut olduğu bilinmekle beraber bu dönemde erkeğin karısını üç, on veya daha fazla talakla boşadığı aktarılmaktadır.[239] Boşama konusunda bazen de kadının ailesi kızın kocasına baskı yapmaktaydı. Boşamanın zorla yapılması da gerçekleşmiş olarak kabul edilirdi. "Cahiliye Arapları kocanın karısını bir kızgınlık anında boşamasını, şakayla boşama sözlerini telaffuz etmesini boşamanın gerçek-

---

[234] Bu sebeple Allah Bakara, 2/228. ayetle rahimdekilerin gizlenmelerini yasaklamıştır bkz., Taberî, *Tefsîr*, II, 20.
[235] Taberî, *Tefsîr*, II, 24.
[236] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 43.
[237] Cevad Ali, V, 270; Ayrıca bkz., Görgülü, 116-117 Kur'an bu durumu Bakara 2/231, Nisa, 4/19 ile yasaklamıştır.
[238] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 43-44.
[239] Taberî, *Tefsîr*, II, 25.

leşmesi için yeterli görürlerdi. Aynı şekilde sarhoş bir insanın karısını boşaması halinde bunun geçerli olduğunu kabul ederlerdi." Mekke'de erkeği tarafından üç defa boşanan kadının kocasıyla tekrar evlenmesi mümkün olmamakla[240] beraber bu konuda Arapların kendilerince bir çözüm ürettikleri görülmektedir. Buna göre üç talakla boşanmış bir kadının tekrar eski kocasına geri dönebilmesi için yabancı bir erkekle evlenip boşanması gerekmekteydi. Ancak daha sonra yeni bir akidle eski kocasıyla evlenebilirdi.[241]

Boşama usullerinden biri olan *hul'*, *muhâle'a* kadının bir bedel ödemek suretiyle karşılıklı rıza ile kocasından ayrılmasıdır. Bu uygulamada kadın belli bir bedel ödeyerek kocasını razı eder ve bu şekilde karşılıklı anlaşarak boşanırlardı. Kadın kocasına bu boşama teklifini iletmek için velisini veya ailesini devreye sokardı. Erkek razı olunca kadını boşardı.[242]

Boşama şekillerinden biri olan *zıhâr* kişinin eşinin sırtını annesinin sırtına benzetmesi suretiyle yapılmaktaydı. Cahiliye döneminde yaygın olan bu boşama şekli adamın hanımına "Benim için annemin sırtı gibisin!" diyerek gerçekleşirdi.[243]

Cahiliye erkeklerinin kadınlara karşı uyguladıkları zıharı belli nedenlerden ötürü gerçekleştirdikleri aktarılmaktadır. Erkekler eşleri veya eşlerinin akrabalarıyla problem yaşadıklarında zıhara başvururlardı.[244] Derveze bu

---

[240] İbn Habîb, 309; Çağatay, 124; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 35-38; Ayrıca bkz., Rıza Savaş, *İlk Dönem İslâm Toplumunda Kadının Konumu,* Tibyan Yay., İzmir 2004, 156; Bu uygulama Bakara 2/229-230. Ayetlerle kaldırılmış üçüncü boşamadan sonra erkeğin dönme hakkı bulunmamaktadır.

[241] Cevâd Alî, V, 549-550.

[242] Cevâd Alî, V, 552; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 36-37; Boşama türü olan Hul' ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz., Öztürk, *Cahiliye'den İslâmiyet'e Kadın*, 54-56; Görgülü, 116-117; Bakara 2/229. Ayetle Kur'an bu uygulamayı onaylamıştır ancak kadından fazla mal alınarak mağdur edilmesini yasaklamıştır.

[243]; İbn Hacer, *el-İsabe,* I, 122; Cevâd Alî, V, 551; Mukâtil b. Süleymân, 1161; Mevdûdi, VI, 156-157, 172; Derveze, II, 64; Zıharla ilgili ayrıca bkz., Birekul, Yılmaz, 123; Ayrıca bkz., Çalışlar, 79; Ayrıca bkz., Fidan, 64; Ayrıca bkz., Savaş, *İlk Dönem İslâm Toplumlarında Kadının Konumu*, 21; Ayrıca bkz., Birekul, 55;

[244] Cevâd Alî, V, 551; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 37-38; Zıhar hakkında ayrıca bkz., Çağıl, 208; Ayrıca bkz., Dağcı, "İslam aile Hukukunda Evlenme Engelleri I", 184-185.

nedenler arasında bazı erkeklerin kız çocuğu doğurmayı alışkanlık haline getiren eşlerini uğursuz olarak kabul etmelerini, cinsel anlamda bu kadınlarla beraber olmayı sürdürmelerinde tekrar kız çocuğu doğurmalarından korkmalarını da saymaktadır. Kadınlar çocukları olduklarında, eşleri onlara iyilik için ve acıdıklarından yanlarında bırakmaktaydılar. Kimi zaman da bir başkasının kadınla evlenmesine katlanmadıklarından onları boşamazlardı. Erkekler bu yolla kadınlara acı çektirmek, mallarını onların ellerinden almak, kadına mehir olarak verdiklerini geri almak veya kadının ölümünden sonra malına konmak amacı taşımış olabilirler.[245]

Kaynaklarda zikredilen cahiliye dönemindeki bir diğer boşama usulü ise *ilâ*dır. Bu yemin türünde erkek, eşini belli bir süre terk etmek üzere yemin ederdi; bu süre zarfı boyunca karısıyla cinsel ilişkide bulunmazdı.[246] Bu boşama şeklinde kadın başka bir erkekle de evlenemezdi.[247]

Liân yoluyla boşama konusunda cahiliye döneminde herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bazen de erkekler, eşlerine zulüm ve haksızlık yaptıkları halde bile onları boşamazlardı. Şayet kadının ailesi güçlü bir aile ise baskı veya başka yollarla kocasından onu boşarlardı. Eğer kadının ailesi zayıf ise kadının bu duruma sabretmekten başka çaresi olmazdı.[248]

Boşamalarda bir takım kinayeli sözler kullanılmaktaydı. Karısını boşa-

---

[245] Derveze, I, 144-145; Zıhar ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Taberî, *Tefsîr*, VI, 470-472; Ahzab, 33/4., Mücadele 58/1-4 Ayetle zıhar yasaklanmıştır. İslâmiyette ilk zıhar yapanın amcasının kızı Havle bt. Sa'lebe ile evli olan Evs b. Sâmit olduğu söylenir bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe,* I, 122; İslâm'ın zıharla kadınların kocalarının ellerinde oyuncak olmalarını önleyen hükümler için ayrıca bkz., Taberî, *Tefsîr*, VIII, 199-206; Saffet Köse, "Cahiliye Arap Toplumunda Kocaların Hanımlarına Yaptıkları Bazı Haksızlıklar ve İslâm'ın Getirdiği Bazı Düzenlemeler", *Mehir,* 1999, (III), 8-9. Görgülü, 114-115.

[246] Mukâtil b. Süleymân, 1161; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 41; Ayrıca bkz., Tan, "Kur'ân Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur'ân'ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği", 39; Ayrıca bkz., Birekul, Yılmaz, 123; Birekul, 55.

[247] Baltacı, 115; İlâ ile ilgili ayrıca bkz., Görgülü, 115-116; İslâm kadının uğradığı bu zararı önlemek amacıyla Bakara 2/226-227. ayetler îlâ'yı dört ayla sınırlandırmıştır. Ayrıca kadına kocasından ayrıldıktan sonra başkasıyla evlenme hakkını da vermiştir. İslam'ın ilâ ile ilgili getirdiği düzenlemeler hakkında detaylı bilgi için bkz., Köse, 9-11; Ayrıca bkz., Dağcı, "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri l", 184-185.

[248] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 41.

mak isteyen bir adam "'Habluki alâ ğaribik' (İpin/yuların boynundadır; artık serbestsin), 'enti muhallâ kehâze'l-baîr' (bağından çözülüp salıverilmiş şu deve gibi artık serbestsin), 'enti haliyyetün' (artık serbestsin) gibi sözler kullanmak suretiyle talakı gerçekleşirdi.[249]

Erkeklerin eşlerini dövmeleri de boşama sebepleri arasında zikredilmektedir. Örneğin kızını Velid b. Muğire'ye nikâhlayıp mehrini de aldıktan sonra Velid'in kadınları dövdüğünü öğrenen Ebû Uzayhir'in kızını Velid'e vermediği anlatılır. Başka bir rivâyette ise Velid'in bir gün hanımını dövdüğü ve kadın babasının evine kaçtığı, babasının da kızını Velid'e geri vermediği aktarılır.[250]

Görüldüğü üzere dönemin Mekke'sinde genel itibariyle boşanmalar, kadınların haksızlığa uğradıkları bir süreç halindedir ve erkek egemenliği kendisini bu hususta da hissettirmektedir.

9. İddet

İbn Habîb cahiliyede kadınların boşamadan sonra iddet beklemediklerini, kocalarının ölümünün ardından birkaç ay içinde hamile bir şekilde yeni bir evlilik yapıp sonraki eşlerinin yatağında doğum yapan kadınların isimlerini saymaktadır. Mesela Muâviye b. Bekr'in hamile olan eşi Nâkımiyye'nin kocası vefat ettikten sonra iddet beklemeden Sa'd b. Zeyd'le evlendiği ve onun yatağında Muâviye'den olan Sa'sa' adındaki oğlunu doğurduğu rivâyet edilir.[251]

Kocanın ölümü durumunda ve boşamalarda iddet bekleme söz konusu olmakla birlikte sadece ölüm iddetinin düzenli olarak uygulandığı aktarılır.[252] Eşi ölen kadınlar için yas tutma âdeti bulunmaktaydı.[253] Rivâyete göre

---

[249] Cevâd Alî, V, 548.

[250] İbn Habîb, 199-200; Ayrıca bkz, Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 42; Köse, Feyza Betül, "Cahiliye'den İslâm'a Kadına Yönelik Şiddet", Çukurova Üniversitesi İFD, 2018, (XVIII), 73-94.

[251] İbn Habîb, 339-340; Ayrıca bkz., Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 56.

[252] Çağatay, 121; Dindi, 189.

[253] Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 56-57; İslâm'da kadın ölen kocasının ardından dört ay

"Bir kadının kocası öldü, yakınları (ağlamaktan dolayı) gözlerinin bozulmasından korktular. Peygamber'e kadının sürme çekebilmesi için izin istemeye geldiler." Peygamber "Hayır sürme çekme! Cahiliye devrinde sizden biriniz (kocası öldüğünde) en kötü elbiseleri içinde (yahut); evin en kötü yerinde (bir sene) beklerdi. Bir sene tamam olup da yanından bir köpek geçtiği zaman ona bir deve tezeği atardı (ve böylece iddetinden çıkardı.) Dört ay on gün geçinceye kadar sakın sürme çekme!" demiştir.[254] Başka bir rivâyete göre ise cahiliye devrinde "kocası ölen kadın, evin küçük ve karanlık bir köşesine çekilir, en kötü elbiselerini giyerdi, bir sene geçinceye dek koku sürünmezdi. Sonra eşek yahut koyun ya da kuş gibi hayvanlar getirilir (efsunlanır gibi) ona sürünürdü. Kadının böyle tenine sürte sürte ezdiği hayvan yaşamaz ölürdü. Sonra çıkar, kendisine deve ya da koyun tezeği verilirdi de onu atardı. Sonra dilediği kokuyu sürünürdü."[255]

Bazı kaynaklarda cahiliyede boşanan kadının iddetinin olmadığı iddia edilse de boşanan veya kocası ölen kadınların hamile olup olmadığının anlaşılması için, süre bitmeden önce evlenildiğinde nesep karışır korkusuyla, cahiliye örfünün iddeti tamamlamayı zorunlu kıldığı nakledilmektedir.[256]

---

on gün iddet beklemektedir bkz., Bakara, 2/234.

[254] Rûdani, II, 109.

[255] Rûdani, II, 110; Taberî, *Tefsîr*, II, 52

[256] Cevâd Alî, V, 552; Ayrıca bkz., Dindi, 190.

— İKİNCİ BÖLÜM —

SOSYAL HAYATTA KADIN

A. GÜNDELİK HAYATTA KADIN

Bu bölümde cahiliye kadınına yönelik toplumsal algıyı, onların sosyal hayattaki görünürlüklerini, toplumsal statülerine yönelik çeşitli uygulamaları, gündelik hayatlarını, erkeklerle olan iletişimlerini ele alarak, Kureyş kadınının Mekke toplumundaki yerini inceleyeceğiz.

1. Toplumun Kadına Bakışı

Cahiliye döneminde "kişiliği bakımından kadına erkekten daha az önem veriyorlardı. O derece ki, eğer suçlu erkek ve kurban bir kadın olursa, kısas uygulanmazdı."[257] Ancak buna rağmen cahiliye dönemi toplumunun kadına bakışı tek düze olmadığı görülmektedir. Nitekim toplum nezdinde saygı duyulan kadınlar yer almakla beraber toplumun bir kısmı tarafından dışlanan kadınlar da bulunmaktaydı. Bunun örneklerine aşağıda temas edeceğiz.

1.1. Olumsuz Bakış Açısı

Toplumun bir uzvu olarak görülmeyen kadın, erkeklerden daha fazla hareketli olup, onlara nazaran daha çok çalışmaktaydı.[258] Kimileri cahiliye

---

[257] Hamidullah, *İslâm'a Giriş,* 216.
[258] Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın," 62-63.

dönemi kadınların toplumdaki durumunu tek kelimeyle vahşet olarak nitelemektedir. Bu görüş sahiplerine göre eşraf kadınları hariç kadının bütün hakları elinden alınmış olup, deve gibi bir mal olarak görülmekteydi.[259] Kadının hiçbir şekilde bir konu hakkında görüşü alınmaz, hayızlı olduğu zamanlarda ise onunla oturulup kalkılmaz, beraber bir şey yenilip içilmez, bu günlerde evden uzak tutulurdu. Kadın pis, necis bir varlık olarak görülürdü. Bu bakış açısından ötürü de kadını çok kutsal kabul ettikleri putlara yanaştırmadıkları bile görülmektedir.[260] Buna karşılık dişi olarak kabul ettikleri putları kutsal kabul etmekteydiler. Hayızlı kadının dışlanmasıyla ilgili durumun Mekke halkı için söz konusu olduğuna dair herhangi bir rivâyete rastlamadığımızı daha önce ifade etmiştik. Bize göre cahiliye kadınının durumu vahşet denecek kadar kötü değildi. Yer yer belirttiğimiz gibi toplumda saygın olan kadınlar da bulunmaktaydı. Kölelik müessesinin olduğu toplumlarda olduğu gibi cahiliyede de hür kadınların durumu cariyelerden daha farklı idi. Özellikle Yesrib, Mekke, Taif gibi şehirdeki kadınların, kabile liderlerinin ve eşraf kızlarının daha ayrıcalıklı olduğu görülmektedir. Bazı soylu liderlerin kızları kabile içindeki birçok erkekten daha çok değer görürlerdi. Kureyş kadınlarından Hatice bt. Huveylid, Hind bt. Utbe, Amre bt. Alkame el-Hârisiye bu kadınlar arasında yer almaktaydı.[261]

Aynı şekilde bu bakış açısına sahip olan erkeklerin kadınlar üzerindeki etkilerinin eşler arasındaki cinsel hayata dahi yansıdığı görülmektedir. Abdullah b. Abbas'ın anlattığı şu rivâyet Kureyş erkeğinin eşine cinsel anlamda nasıl yaklaştığını ortaya koymaktadır: "Kureyş kabilesinin şu kolu Mekke'de kadınları her şekilde yatırıyorlardı ve onların tabii cinsel organlarından olmak üzere önden de arkadan da ilişki kuruyorlardı. Kureyşliler Medine'ye gelince Ensar'dan olan kadınlarla evlendiler. Onlara da Mekke'deki kadınlara yaptıkları gibi davranmak istediler. Fakat Ensardan olan kadınlar buna

[259] Birekul, 53.
[260] İbnu'l-Kelbi, 38,72; Ayrıca bkz., Özdemir, 37.
[261] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 119.

karşı çıktılar ve dediler ki: 'Bu bize daha önce yapılmayan bir şeydir.'" [262] Ancak cahiliye Araplarının kadınlarla temizlik halinde ilişkiye girme ve hayız halindeyken ilişkiden uzak durma geleneklerinin mevcut olduğu da söylenmektedir.[263]

Yine Hz. Ömer (ra)'den gelen şu rivâyet cahiliye döneminde kadına olan bakışı ortaya koymaktadır: "Biz Cahiliye döneminde kadını hiçbir şey saymıyorduk. İslamiyet geldiği ve Allah onlardan söz ettiği zaman, artık bir takım haklara sahip olduklarını anladık."[264]

Kadına olumsuz bakışın temelinde elbette ki farklı sebepler yatmaktadır. Bu konuya sosyal açıdan bakıldığı zaman kız çocuklarının büyüyünce evlenip gidiyor olması ve başkalarına savaşçı doğurması gibi nedenler kadınların statüsünü kabilelerinin ve kocalarının itibarı ile bağlantılı hale getirmekteydi.[265] Bu durum toplumun kadına karşı olumsuz bakış açısı geliştirmesini tetikleyen nedenler arasında sayılabilir.

Ataerkil bir toplum yapısına sahip olan cahiliye Arap toplumunda bazı durumlarda göçebe olarak yaşamak da kadının değersiz görülmesine neden olmaktaydı. Bu hayat tarzında zamansız yapılan kabile baskınları, savaşma, ganimet elde etme gibi nitelikler kadında bulunmadığından böyle düşünülmesine yol açmıştır.

Bazı kimseler tarafından kadın uğursuz, şerli ve fitneci sayılmakta, şeytânî bir varlık olarak görülmekteydi.[266] Kaynaklarda zikredilen rivâyetlerden birinde cahiliye ehlinin "Uğursuzluk evde, kadında ve hayvanda olur" dedikleri ifade edilir.[267] Kütüb-i Sitte'de yer alan bir takım hadislerde,

---

[262] Bu olay duyulunca Peygamber'e bildirildi. Allah da kadınlar sizin tarlanızdır ayetini indirdi. Bkz., Taberî, *Tefsîr*, I, 551-552; Ayrıca bkz., Dindi, 156.

[263] Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 122; Dindi, 158.

[264] Cevâd Ali, IV, 608; Ayrıca bkz., Tan, "Mekki Ayetlerde Kadın Tasavvuru İnşasında Ahlaki Zemin", 379.

[265] Alan, , *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 159.

[266] Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 71.

[267] Cahiliye ehlinin bu sözüne karşılık olarak Hz. Âişe'nin şu ayeti okuduğu söylenir: "Yerde ve kendilerinizde başınıza gelen hiçbir şey yoktur ki, biz onu yaratmadan önce Kitab'da olma-

uğursuzluğun kadında, evde ve atta olduğundan söz edilmektedir. Ateş bu konudaki rivâyetlerin metin açısından iki bölüme ayrıldığını, bunlardan bir kısmının, "atta, kadında ve evde uğursuzluk olduğundan," söz ettiğini, önemli bir kısmının da uğursuzluk kavramını reddederek bunun yalnızca bir cahiliye inancı veya şirk olduğunu bildirdiğini ifade etmektedir.[268] Abdullah b. Abbas'tan gelen bir rivâyete göre ise Peygamber şöyle buyurmuştur: "Üç şeyde uğursuzluk vardır: At, kadın ve ev." Bu konuda İbn Kuteybe şu açıklamaları yapar: "Cahiliye döneminde insanlar bazı şeylerde uğursuzluk bulunmadığını söylediği halde onlar bu alışkanlıklarından vazgeçmediler. Sonuç itibariyle uğursuzluk bu üç şeyde kaldı." Kurtubi ise İbn Kuteybe'nin söylediklerini şöyle değerlendirir: "Onun bu sözü cahiliye döneminde kabul edilen uğursuzluk inancı ile aynı paralelde değerlendirilmemelidir. Çünkü cahiliye döneminde müşrikleri uğursuzluğuna inandıkları şeylerin bizatihi fayda ve zarar verdiklerini düşünürlerdi. Halbuki İbn Kuteybe'nin vurguladığı bu değildir. Zira bu tamamen yanlış bir inançtır. O bu sözü ile insanların genelde uğursuzluğuna inandıkları şeylerin hadiste sayılan üç varlık olduğunu söylemek istemiştir."[269] Yine kadına karşı bu tutumu sergileyen kimseler kadını köpek ve eşekle bir tutmaktaydılar.[270]

Daha önce ifade ettiğimiz gibi kabile savaşlarında kadının esir düşmesi

---

sın."(Hadid, 57/22) Yine bu inanca karşılık Peygamber'in şöyle dediği nakledilir: "Uğursuzluk (ve kötümserlik) yoktur. Uğur ancak evde, kadında ve atta olur." Bkz., Rûdânî, III, 100.

[268] Ateş, *Hadis Temelli Kalıp yargılarda Kadın,* 107, 141; Hz. Peygamber, cahiliye döneminde insanların uğursuzluğun kadın, ev ve atta olduğunu düşündüklerini söylemesi ile ilgili ayrıca bkz., Eskicioğlu, 112.

[269] İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, VI, 189-190; Bu konuda başka bir rivâyete göre ise Peygamber "Hastalığın bulaşması yoktur. Uğursuzluk yoktur. Uğursuzluk üç şeydedir. Kadında, evde ve binekte" demiştir. Bkz., İbn Hacer, "Tıb", XI, 488.

[270] Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 76; Kur'an-ı Kerim'de cahiliye toplumunun kadına olan olumsuz bakışını değiştirmek amacıyla Meryem örneği verildiği görülmektedir. "Meryem ile alakalı ayetlere bakıldığında öne çıkan parametre iffetidir. Bu da Mekke toplumunda kadına olan bakışı değiştirmek içindir." "İslam öncesi Arap toplumunda Kur'an-ı Kerim'in anlattığı 'O müşriklerden her biri, Rahman'a yakıştırdığı kız evladı dünyaya geldiği haberini alınca, birden yüzü mosmor kesilir, kederinden yutkunur durur. "Kur' an-ı Kerim Hz. Meryem' e " ... N' olaydım, keşke bundan önce öleydim de unutulup gidenlerden olaydım!" (Meryem 19/23) dedirten iki zihniyeti/ anlayışı bir zeminde buluşturuyor. Bkz., Tan, "Mekki Ayetlerde Kadın Tasavvuru İnşasında Ahlaki Zemin," 384.

gibi nedenler kadınların bir utanç kaynağı olarak addedilmelerine sebep olmuştur. Kadın, bazen de kabile için yük olmaktan başka bir anlam ifade etmemekteydi.[271]

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre cahiliye döneminde kadınların bir kısmı kendilerine karşı olumsuz bakış açısı sergieleyen kimseler tarafından bazı haksızlıklara maruz kalmıştır. Bu haksızlıklardan biri kadının mirastan pay alamama durumudur. Bu dönemde mirasta hiçbir hakka sahip olmayan kadın ne kocasının ne de babasının mirasına girebilirdi.[272] Cariyelere, kız çocuklarına ve hatta hür kadınlara bile mirastan pay verilmediği zikredilmektedir. Ancak savaştan ganimet getirenler ve at üstünde savaşanlar miras almaktaydılar.[273] Buna mukâbil kadınların kocalarına ve akrabalarına mirasçı olduğuna dair rivâyetler de bulunmaktadır. Üstelik kadını mirastan mahrum etmenin cahiliye döneminde bütün kabileleri kapsamadığı, bunun kabileden kabileye farklılıklar gösterdiği ve rivâyetlerde bu durumun daha çok Hicaz ehlinde görüldüğü aktarılmaktadır.[274] Ancak bazı araştırmacılar asil ailelere mensup kadınların kocalarının veya akrabalarının terekesinden pay aldıklarından bahsetmektedirler.[275] Üstelik bazı kimseler kadını miraslık bir meta olarak görmekteydiler.[276]

Kaynaklarda Araplar arasında mirastan ilk defa kızlara bir, erkeklere iki

---

[271] Taberî, *Tefsîr*, V, 210-211; Derveze, I, 137-138; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 109-170; Nahl 58-59 ayetlerde onların bu durumu tasvir edilmektedir Bkz., Zuhruf 16, Saffat 149, Necm 21-22. Ayetlerde ise onların bu durumu eleştirilir.

[272] İbn Habîb, 330; Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, 217; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 119-120; Ayrıca bkz., Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 66; Ayrıca bkz., Karslı, 165-166; Ayrıca bkz., Birekul, Yılmaz, 39.

[273] İbn Habîb, 324; Demircan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, 235; Taberî, *Tefsîr*, III, 131; Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, 57; Demircan, *Cahiliye Arapları*, 59; Ayrıca bkz., Mehmet Şafi Bilik, *Kur'ân'da Kadınla; İlişkilendirilen Ayetlere Çağdaş Yaklaşımlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ,Van 2012, 60-61; Nisâ 11-12. ayetlerde kadınlara ve çocuklara da mirastan pay verilmesi emredilmiştir.

[274] Cevâd Alî, V, 563; Öztürk, "İslam Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku", 268; Dindi, 203.

[275] Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 68.

[276] İslâmoğlu, 150.

pay veren kişinin Âmir b. Ceşm b. Hübeyb olduğu bilgisi yer almaktadır.[277] Aynı şekilde Huzâ'a kabilesinin lideri Huleyl b. Hubşiyye, hastalığı ağırlaşınca Kâbe'nin anahtarlarını kızına vermiştir.[278] Ancak kız bu işi yapamayacak güçte olduğunu söylemiş ve bu görevi Ebû Ğubsân'a vermiştir.[279] Huleyl b. Hubşiyye ölünce Beyt'in yönetimi Kusayy'a geçsin diye kızına vasiyette bulunduğuna dair rivayetle beraber bazı kaynaklarda Huleyl'in Beyt'in anahtarlarını Gubşân'a verdiği aktarılır.[280]

Kadına yapılan haksızlığın bir boyutu da daha önce de zikrettiğimiz gibi onun borç karşılığında alacaklıya verilmesi olayıdır.[281] Anlaşılan erkek isteyerek ya da başka bir ifadeyle gönül rızasıyla karısını, annesini ya da kızını karşı tarafa vermemekteydi. Alacaklı durumunda olan kimseler borçlarına karşılık olarak bu kadınları talep etmekteydiler. Zor durumda olan adam çözüm bulamayınca mecburen karşı tarafın isteğini yerine getirmek zorunda kalmaktaydı. Ancak yine de bu durumda borçlu durumunda olan erkeğin kadınını onlara teslim etmesi onaylanacak bir durum değildir. Şunu da vurgulamak gerekir ki bu durumun tüm cahiliye Arapları arasında yaygın olduğunu gösteren kanıt bulunmamaktadır. Elimizde fazla malzeme bulunmayıp, kadının cariye mi yoksa hür kadın mı olduğu net olmamakla birlikte cahiliye Arabı için pek fark etmediği düşünülebilir. Bu durum kadına yapılan bir tür haksızlık olarak görülebilir. Zira kadın hiç bir şeyden haberi olmaksızın böyle bir işin ortasında kendi bulmaktadır.

Kız evladın aksine erkek evladın toplumda övünç ve itibar kaynağı olmasını gösteren rivâyetlerden biri de Abdulmuttalib ile Adiy b. Nevfel arasında geçen konuşmadır. Rivâyete göre Abdulmuttalib zemzem kuyusunu bulunca kendisine reislik konusunda rakip olan Adiy b. Nevfel b. Abdumenâf "uzun süre Kureyş'e reislik yaparım ümidini taşıyorsan yanılıyor-

---

[277] İbn Habîb, 324; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 54-55.
[278] *Belâzurî, Ensâb*, I, 49.
[279] İbnu'l-Cevzi, II, 220-221; Çağatay, 78-79.
[280] Ya'kûbî, Ahmet b. Ebi'l-Yakûb b. Cafer b. Vehb b. Vâdıh (292/905), *Târîhu'l-Yakûbî*, I-II, thk: Abdulemîr Mühennâ, Şirketu'l-Âlemi'l-Matbûat, Beyrut 2010, 239.
[281] Şarkavi, 116.

sun. Senin bir oğlun var, oysa bizim evlat ve itibarımız pek çoktur. Siyâdenin bir gün bize geçeceğinden şüphen olmasın" diyerek Abdulmuttalib'i tehdit edince Abdulmuttalib de ona şöyle karşılık vermiştir: "Beni evlat azlığı ile korkutmak istiyorsun, dilerim on oğlum olur ben de birini Kâbe'ye kurban ederim." demiştir.[282]

Cahiliye döneminde kız çocuklarına karşı uygulanan negatif ayrımcılıklardan biri de Araplar arasında görülen âdetlerden biri olan, çocuğun doğumunun ilk zamanlarında bir şükür ifadesi olarak kestikleri *akîka* kurbanıydı. Kız çocukları için böyle bir kurban kesilmezdi.[283] Fakat bunun toplumun geneli için söz konusu olup olmadığı bilinmemekle beraber Hz. Hatice'nin de her erkek çocuğu için iki koyun, kız çocuğu için ise bir koyun akîka (kurbanı) kestiği rivâyet edilmiştir.[284]

Araplar putlara verdikleri önemden dolayı putlarının isimlerini "onun kulu" şeklinde çocuklarına ad olarak bırakmaktaydılar. Nitekim kaynaklarımızda örnek olarak Abdulyağus, Abduluzza, Abdulmenâf, Abdulmenât isimleri yer almaktadır.[285] Bakıldığı zaman putları Allah'ın kızları olarak adlandıran Araplar kadın erkek ayrımcılıklarını çocuklara isim koyma konusunda da göstermişlerdir. Kaynaklar putların isimlerini erkek çocuklarına koyduklarını zikrederken, aynı kaynaklarda kız çocuklarına bu şekilde putların isimlerinin verilmesine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu da gösteriyor ki kutsal kabul ettikleri putlarının isimlerini yine onlar için önemli olan erkek çocuklarına layık görmekteydiler.

Bazı erkeklerin kadınlara yaptıkları haksızlıklardan biri de yetim kızların mallarını yabancıya kaptırmama adına yabancı erkeklerle evlenmelerine

---

[282] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 62.

[283] Tan, "Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur'an-ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği," Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, 64.

[284] İbn Sa'd, I, 121; İbn Kesîr, II, 293, (çev: I, 457).

[285] Mehmet Mahfuz Söylemez, Cahiliye Arap İnancında Putların Yeri, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 2014, 24.

izin vermemeleriydi. Kızların güzel olup olmamaları önem arz etmezdi, onlar için önemli olan bu kızların mallarını sahiplenmekti.[286]

Bu dönemde bazı kimselerce kadınlara yapılan haksızlıklardan biri de hayvanlardan istifade konusunda karşımıza çıkmaktadır. Bedevi olan halk kendi mallarından ve kestikleri hayvanların etlerinden, yerleşik halk da ekip biçtiklerinden ilahlarına ayırıyorlardı. Bedeviler, "deve beş defa doğum yapınca beşinci doğumunda erkek deve doğurmazsa onun kulağını ortadan ayırırlardı." Bu hayvana *bahîre* derlerdi. Denizin başıboş olması gibi bu hayvanı da başıboş bırakıp, "onun kılından koparmazlardı. Ona binince 'Bismillah' demezlerdi. Onun üstünde bir şey taşımazlardı. Onun sütünü sadece erkekler içer, kadınlar içmezlerdi." Yine bu dönemde bir kimse kendi malından veya hayvanlarından bir pay ilahlarına bırakırdı. Bu hayvana *sâibe* denilmekteydi. Bu hayvan, sahibine haram olurdu ve adam ona karışmazdı. Bu hayvandan gelen gelir sadece erkeklere ait olmaktaydı. Ancak kadınlar bu hayvana karışamazlardı.[287]

"Müşrikler belirli hayvanları kastederek 'Bu hayvanların karnında bulunan yavru ve sütler, erkeklerimize aittir, hanımlarımıza haram kılınmıştır.' derlerdi. Şayet onların karnında bulunanlar ölü doğar ya da hayvanlar ölürse kadın erkek onların hepsi ölen bu hayvanı yemede ortak olurlardı."[288]

Bir koyun yedi defa doğum yapınca yedinci doğumunda bir erkek doğurursa Araplar doğurduğu hayvanı keserlerdi. Bir dişi doğurursa o doğurduğu hayvanı kendi hayvanları arasına bırakırlardı. Bir dişi bir erkek doğurursa o iki hayvanı da haram sayarlar, kimse de onlara dokunmazdı. Onlardan elde edilen gelirler sadece erkeklere aitti. Kadınlar kullanamazlardı.[289]

---

[286] Derveze, II, 626.
[287] İbn Habîb, 330; Çağatay, 126; Ayrıca bkz., İshak Yazıcı, "Bahîre", *DİA*, IV, İstanbul, 1991, 487.
[288] Taberî, *Tefsîr*, III, 568-569.
[289] Bununla ilgili Allah 6/140. ayeti indirmiştir. "Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızkı –Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır. Doğru yolu bulmuş da değillerdir." bkz., İbn Habîb, 331.

1.2. Olumlu Bakış Açısı

Bu olumsuz bakışın yanı sıra toplumda kadına yönelik olumlu bir bakış açısı da söz konusuydu. Araplar hür ve saygın kadınları adlarıyla anmazlardı.[290] Aynı şekilde Mekke'deki iyi muamele gören, kendi adlarına mal mülk edinen kadınları da vardı.[291]

Araplar önceden beri kadın konusunda kıskançlıkları nedeniyle fazla hassas olmalarıyla bilinmekteydiler. "İnsanların birbirine fazla âşinâ olmadığı ve güvenmediği, evlerin de yan yana, hatta neredeyse iç içe yapıldığı şehir hayatında erkekler, kızlarını ve kadınlarını daha sıkı bir korumaya alma ihtiyacı" hissettikleri düşünülebilir.[292] Evlerin bu şekilde birbirine yakın olması kişiler arasında bazı yakınlaşmaları doğurabileceği, kadın ve erkek arasındaki şehveti körükleyebileceği düşünüldüğünden böylesi bir tutum sergilenmiş olabilir.

Cahiliye döneminde Ebû Leheb gibi Kureyş erkeklerinden bazılarının yaptıkları işlere karşılık eşlerinden takdir bekledikleri görülmektedir. Zira "Ebû Leheb bir seferinde Hâşim'in üyelerinden erken davranıp pazarda fiyatları yükseltmiş, bazı malları stoklayıp almalarını engellemişti. Ondan sonra Ebû Süfyân'ın eşi Hind'e gidip yaptıklarını büyük bir başarıymışçasına anlatmış, ondan takdir beklercesine 'Nasıl, Lât ve Uzza benden memnun kalmışlardır değil mi? demiştir."[293]

Cahiliye erkekleri için kadın kendisine sahip olunduğunda gurur duyulacak nitelikler arasında yer almaktaydı. Kadınların erkek çocuk doğurmaları, aşkları övünülecek en temel özellikleriydi.[294]

Daha önce anlattığımız Muallaka şairlerinden Amr b. Külsûm'ün annesi

---

[290] Mustafa İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, Düşün Yay., İstanbul 2010, 582.
[291] Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, 15.
[292] Bardakoğlu, 18.
[293] Alan, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve Mekke,* 549.
[294] Şarkavî, 22; Ayrıca bkz., Özdemir, 106.

için hükümdarı öldürmesi[295] olayı cahiliye Arabı için annenin ne kadar değerli bir varlık olarak görüldüğünü kanıtlar mahiyettedir. Bu konuda Bekr ve Tağlib kabilelerinden örnek vermemiz aynı geleneğin Kureyş kabilesi için de söz konusu olduğunu düşünmemizden kaynaklanmaktadır.

Aynı şekilde "Arap dilinde kadınları değişik iyi ve kötü vasıflarıyla ifade eden, hatta en küçük ayrıntıya kadar kadınları tasnif ve tavsif eden birçok kelimenin bulunması, Arap şiirinin en vazgeçilmez konuları arasında iyi ve kötü özellikleriyle kadınların yer alması, Arapların belli açılardan kadınlara önem verip onda olumsuz yön ve vasıfları görmek istemeyişleri olarak yorumlanabilir. Nitekim Arap dilinde ve şiirinde at, deve ve silâh da bir hayli yer tutar."[296]

Huzeyme b. Nehd b. Zeyda, Fatıma adında bir kıza âşık olmuş, onun için şu şiiri söylemiştir:

"Bir genç hanım sanki güzel kokulu olan ağız suyu, onun ağzında, onunla zencebil içilir.

Onun aşkı üzerine babasını katlettin.

Eğer buhlettimse o da ya buhleder ya da muradına nail olur."

Bu iki beyti söylediğinde Ebû Rehem ile aralarında harb başlamıştı. Çünkü Ebû Rehem de amcası kızına âşık olmuştu.[297]

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi cahiliye döneminde değer verilmeyen cariyelerle evlilik de tercih edilmezdi. Hür olan erkekler cariye ile birlikte olmaktansa hür kadınla beraber olmayı tercih ediyorlardı. Şayet hür bir erkek, hür olan kadınla evlenmeye güç yetiremiyorsa cariye bir kadınla evle-

---

[295] *Yedi* Askı *Arap Edebiyatının Harikaları*, çev: Heyet, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, 120.

[296] Bardakoğlu, 19.

[297] İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), *el-Meârif* Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut 2011, 342 (Türkçe çev. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî İbn Kuteybe, el-Maarif, *Nebiler ve Sahabilerin Sireti*, çev: Hasan Ege, Şelale Yayınları, İstanbul tsz., 438.

nirdi. [298]

Cahiliye döneminde hür ve asil olan kadınların bir kısmı hem aile içerisinde hem de toplumda söz hakkına sahip olup ekonomik yönden de güçlü oldukları için toplumda değer ve itibar görmekteydiler. Böyle asil kadınlar anlaşma yapar, şahitlik eder, eşini boşayabilir, ticaret yapabilirdi. İsterse savaş ateşini de alevlendirebilirdi. Bu konuda Mutayyebûn ve Ahlâf kadınlarının kabileler arası olası bir savaşı engellemeleri örnek olarak hatırlanabilir.[299] Kadının toplum içinde erkekler üzerinde etkili olduğuna dair şu örnekler verilebilir; Hz. Peygamber Mekke'nin fethi için geldiğinde Ebû Süfyân; "İşte Muhammed, karşı koyamayacağınız bir ordu ile geldi; Kim Ebû Süfyân'ın evine girerse emindir." deyince karısı Hind ayağı kalkıp Ebû Süfyân'ın bıyığından tutarak onu öldürmelerini, onun kadar kötü kimsenin olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Ebû Süfyân, "Bu kadın sizi aldatmasın…" demiştir. [300] Başka rivâyette ise Ebû Süfyân'ın, "İslâm'a girin ki kurtulasınız!" diye bağırdığını duyan Hind koşarak gelip Ebû Süfyân'ın sakalını tutup "Ey Galiboğulları! Şu ahmak, bunak yaşlıyı öldürün!" diye bağırdığı anlatılmaktadır.[301]

Aynı şekilde Medine'ye arabuluculuk için gidip orada uzun zaman kalan Ebû Süfyân'ın Mekke'ye döndüğünde eşi Hind'in onun göğsüne ayağıyla vurarak Ali'nin dediğini yaptığı için bir kavmin en kötü elçisi olduğunu söylediği nakledilmektedir.[302] Bu rivâyet ve daha önce bahsettiğimiz Ümmü Cemil'in eşi üzerinde olan etkisine dair rivâyet bu dönemde Kureyş kadınlarından bazılarının eşleri üzerinde ne denli baskın karakter olduklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Cahiliye döneminde kendilerini diğerlerinden üstün gören güçlü kabilelerden birinden bir kadın öldürülürse buna karşılık olarak karşı taraftan bir

---

[298] Derveze, I, 245.
[299] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 346; Ayrıca bkz., Yılmaz, 35.
[300] İbn Hişâm, II, 404-405, (çev: IV), 95.
[301] Zehebî, IV, 221.
[302] Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî,* I-III, çev: Musa K. Yılmaz, İlk Harf Yay., İstanbul 2014, III, 28.

erkek öldürmek istenirdi. Bu şekilde kendi kadınlarının başkalarının erkeklerine denk olacak kadar şerefli olduğunu ortaya koyduklarını düşünüyorlardı.[303]

2. Kız Çocuklarının Gömülmesi

Cahiliye döneminde kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi olgusuyla karşılaşmaktayız. Bunun birçok açıdan ele alınması gerektiği açıktır. Mesela her kabilede mi bu vardı yoksa bazı kabilelerde mi vardı, bu durum sosyal sınıflar açısından değişiyor muydu, hangi gerekçe ve hedefle yapılıyordu? gibi hususların aydınlatılması gerekmektedir.

2.1. Kız Çocuklarını Gömme Olayının Yaygınlığı

Bu uygulamanın[304] toplumda hangi kabileler arasında görüldüğü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Kimilerine göre bu âdet Araplar arasında yaygın olup,[305] Kureyş; Rebîa Kabilesi'nden Bekr b. Vâil; Kahtâni Kabilesi'nden Kinde ve Huzâa, Mûdar Kabilesi'nden Temîm, Kinâne, Kays, Hüzeyl, Esed gibi kabileler bulunmaktaydı.[306] Cahiliye döneminde kız çocuklarının gömülme olayını her kabile de olmasa bile bazı kabileler arasında yaygın olan bir uygulama olduğu, özellikle de Benî Temîm, Kureyş ve Kinde kabilelerinde görüldüğü zikredilir. Üstelik toplumun bir kesmi kız çocuklarını gömmeyi iyi bir davranış olarak görmekte ve "Defnu'l-benât mine'l-mükerremât=Kızların gömülmesi iyi niteliklerdendir" derlerdi.[307] Bu âdete *Ve'd* denilirken gömülen kız çocuklarına ise *mev'ûde* denilmektedir.[308] Ancak

---

[303] Ateş, "İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar", 307.

[304] Taberî, *Tefsîr*, III, 569-570; İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, XII, 63.

[305] İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, I, 87; ayrıca bkz., Çelik, 353-354.

[306] Cevâd Alî, V, 91; Özdemir, 108; Kız çocuklarının gömülmesi ile ilgili ayrıca bkz., Tan, "Mekki Ayetlerde Kadın Tasavvuru İnşasında Ahlaki Zemin", 377-378; Ayrıca bkz., Aladağ, 48; Yekeler, 40-45; Mustafa Necati Barış, "Cahiliye Döneminde Yargı Sistemi", *Fırat Üniversitesi İFD* 17/1 (2012), 156; Ayrıca bkz., Hasan Topçu, *En'âm Suresi Işığında Cahiliye Zihniyeti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Ünv. SBE, Isparta 1999, 40-41; Özdemir,109.

[307] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 120; Bakkaloğlu, 32.

[308] Cevâd Alî, V, 90; Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 149; Ayrıca bkz., Armaner, 134; Ayrıca bkz., Yavuz Yıldırım, "İslâm Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu",

Rebîa, Kinde, Temim, Mudar, Huzâa gibi kabilelerinin cahiliye döneminde kız çocuklarını diri diri gömerken, Kureyş ve Kinâne, kabilelerinin kız çocuklarını gömmediklerini ifade eden müellifler de vardır.[309] Bunun "Kinde ve Temim gibi daha bedevi kabileler"de kısmen uygulandığı,[310] ancak bu olayın mezkur kabilelerde de nadiren görüldüğü aktarılmaktadır.[311]

Müelliflerin bir kısmı Ebû Dülame Tepesinin Kureyşlilerin kız çocuklarını gömdükleri yer olduğunu söylemektedirler.[312]

Kız çocuğuna sahip olan baba bu durumu utanç kaynağı olarak görmekteydi. Kur'ân'da cahiliye döneminde Mekke halkının kadına bakış açısı şu şekilde ifade edilmektedir: "Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir!"[313] Cahiliye halkı Allah'a kızları isnat edip,[314] putlara ve meleklere dişi isimler[315] vermekle beraber kız çocuklarını da diri diri gömmekteydiler. Bununla yetinmeyip köpeklere yedirdikleri ve boğazlayarak öldürdükleri rivâyet edilmektedir. Doğum sancısı başlayan kadının kocası doğacak olan çocuğunun cinsiyeti belli oluncaya kadar toplumdan uzaklaşarak saklanırdı. Şayet erkek evladı olursa sevinirdi. Ancak çocuk kız olursa üzüntüsünden kohrolur ve günlerce insanların içine çıkmayıp kızı ne yapacağını düşünürdü. Araplardan bazıları kız çocuğu olduğunda bir çukur kazıp, çocuk ölsün diye oraya bırakırlardı.

Kays b. Âsım'ın Peygamber'e gelerek cahiliye döneminde sekiz kız çocuğunu öldürdüğünü söylediği aktarılmaktadır. Başka bir rivâyete göre bir

---

*İstanbul Üniversitesi İFD,*VII, İstanbul 2003, 80; Mümtahine Suresi 60/12. Ayette belirtildiği üzere Peygamber'in müşrik kadınlardan zina etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri konusunda biat alması bunun onlar arasında yaygın olduğunu göstermektedir.

[309] Necdet Çağıl, "İslâm Öncesi Mekke Toplumunda Kadın", *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, 207.

[310] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan,* 159.

[311] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan,* 349.

[312] Âlûsî, III, 43-44

[313] Nahl, 16/58-59

[314] Nahl, 16/57.

[315] Necm, 53/19-20.

adam şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Resûlü, Müslüman olduğumdan beri, İslâm'ın tadını alamadım. Cahiliye döneminde bir kızım vardı. Hanımıma onu giydirip, kuşatıp bana getirmesini söyledim. Sonra o çocuğu alıp onu derin bir uçuruma götürdüm ve oradan aşağı attım. Çocuk bana 'Babacığım, beni öldürüyorsun!' dedi. Ne zaman onun sözünü hatırlasam, bana hiçbir şey kâr etmiyor…"[316]

Ebû Zer'in cahiliye döneminde kız çocuğunu diri diri toprağa gömdüğü nakledilir.[317] Ayrıca Hz.Peygamber'in annesi Âmine'nin amcasının da kızı Sevde bt. Zühre'yi uğursuzluk getireceği düşüncesiyle Hacûn tepesinde kazdırdığı bir kuyuya gömdürme teşebbüsünde bulunduğu, fakat nereden geldiği belli olmayan bir sesin "onu gömme!" deyince adamların çocuğu babasına götürerek durumu anlattıkları, bunun üzerine babasının kızı gömdürmekten vazgeçtiği ve kızın büyünce büyük bir kâhine olduğu anlatılır.[318]

Bazı kabilelerce uygulanan bu âdete toplumun sessiz kaldığı, anne babanın gömmekten dolayı utanç duymadıkları, akrabalarının dahi buna müdahale olup engellemediği ve bu kişilerin toplum tarafından kınanıp, herhangi bir cezaya tabi tutulmadığı görülmektedir.[319] Bu durum bazı insanlar arasında böyle bir uygulamanın ne kadar normalleştiğini göstermektedir. Hz. Peygamber Mekke'nin fethinden sonra kadınlardan çocuklarını öldürmemeleri konusunda biat alması kadınların böylesi bir duruma sessiz kaldığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.[320]

Kur'an ayetlerinde[321] ve hadislerde bu uygulamanın yasaklanması cahiliye dönemi insanları arasında kız çocuklarının diri diri gömülmesinin birkaç kabile arasında dahi olsa görüldüğünü göstermektedir. Bir rivâyete gö-

---

[316] Cevâd Alî, V, 91-92; Ayrıca bkz., Tan, "Mekki Ayetlerde Kadın Tasavvuru İnşasında Ahlaki Zemin", 378.

[317] İbn Hacer, *el-İsabe*, IV, 562.

[318] Âlûsî, III, 43-44; Cevâd Alî, V, 89

[319] Mevdudi, Tefhim, VIII, 50; Bakkaloğlu, 25.

[320] Mehmet Said Hatiboğlu, İslâm'ın Kadına Bakışı, *İslâmî Araştırmalar*, X (4), 1997, 225.

[321] Bkz., Nahl 16/58-59; Zuhruf 43/17; Tekvîr 81/8-9; En'am 137, 140; İsra 17/31; Mümtahine 60/12

re Hz. Peygamber "Allah size analara karşı gelmeyi, kız çocuklarını diri diri öldürmeyi… haram kıldı…" demiştir.[322]

Ancak özellikle ifade etmemiz gereken bir durum bulunmaktadır ki böylesi bir âdet bazı kimseler tarafından övünülecek işler arasında yer almaktayken,[323] bu uygulamaya engel olanlar da bulunmaktaydı ki bunların başında kaynaklarda isimi çokça zikredilen Zeyd b. Amr b. Nufeyl yer almaktaydı. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl cahiliye döneminde diri diri gömülecek olan kızların gömülmesine engel olur,[324] kızlarını diri diri toprağa gömmek isteyen babalarının yanına giderek "Bırak onu öldürme! Ben senin yerine onun nafakasını üstlenirim' der ve çocuğun elinden tutarak evine götürürdü."[325] Aynı şekilde Farazdak'ın dedesinin de kız çocuklarının fidyelerini vererek onları gömülmekten kurtardığı aktarılır.[326]

Ayrıca diri diri gömülen çocukların bir kısmının zina ve fuhuş yapan ya da yaptırılan yahut bu gibi kötü yollara itilen cariyelere ait olduğu zikredilmektedir. Nitekim bu şekilde hayatlarını idame ettiren kadınlar için çocuklarının bakımını üstlenmek çok zor görünmekteydi.[327]

Bazı araştırmacılar Araplar arasında da görülen kızların diri diri toprağa gömülmesi olayının Hz. İbrahim'in oğlunu adak etmesinden esinlenerek yapıldığı görüşündedir.[328] Ancak Yıldırım ise Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etme düşüncesinin bu zihniyete herhangi bir etkisinin olmadığını düşünmektedir[329] ki biz de incelemiş olduğumuz kaynaklardan hareketle bu konuda herhangi bir rivâyete rastlayamadığımızı söyleyebiliriz.

---

322 Buhari, "*Borç (Karz Alma), Borç Âdâbı, Hacr ve İflas*", *(1126)*, 590.

323 Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 95.

324 İbn Kesîr, II, 238, (çev: I, 380); İbn Haldun, Abdurrahman (808/1406), *Tarihu İbn-i Haldun*, I-VIII (Tahkik: Halil Şehade-Süheyl Zekkar) Daru'l-Fikr (2. Baskı), Beyrut 1988, II, 407; İbn Hacer el-Askalânî, VII, 504; Ayrıca bkz., Tan, "Mekki Ayetlerde Kadın Tasavvuru", 380.

325 İbn Sa'd, III, 447-448; İbn Hacer, *el-İsabe*, II, 269; İbnu'l-Cevzi, II, 331.

326 Cevâd Alî, V, 96; İbn Hâcer, *el-İsabe*, II, 572.

327 Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 187.

328 Cevâd Alî, V, 96; Remzi Kaya, "Vahiy Öncesi Hicaz'da Müşrik Arapların İnanç Esasları," *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, 130.

329 Yıldırım, 109.

Cahiliye döneminde kız çocuğunu öldürmek istemeyen bir kimsenin, onu çöle koyun ve deve gütmesi için gönderdiği, yün bir elbise giydirdiği rivâyet edilir. Kızını öldürmek isteyen kişinin ise iki yöntemi vardı. Birincisinde hamile olan kadın doğumu yaklaşınca bir çukur kazar, ağrısı tutunca da çukurun başına geçerdi. Erkek doğurunca çocuğu öldürmez, kız doğurunca ise çocuğu çukura atar üstünü toprakla örter, bu şekilde onu öldürürdü. İkinci yöntem de ise, kız çocuğu altı yaşına kadar öldürülmez; altı yaşına gelince babası annesine "Bunu temizle, süsle, hısımlarına gezmeye götüreceğim!" diyerek daha önce çölde kazdığı çukura götürür, "Bak şunun içine!" derdi. Çocuk eğilip bakınca da arkadan onu iterek üzerini toprakla kapatırdı.[330] Bu olay baba tarafından gerçekleştirildiği gibi kimi zaman da babanın çocuğu başkasına vererek gömdürmesi suretiyle de meydana gelmekteydi.[331]

Çocuğunu gömen kimse toprağı bir mezar gibi yükseltmez, düzleştirirdi. Böylelikle orada bir insanın gömülü olduğu anlaşılmazdı.[332]

Kaynaklarda kız çocukların bir kısmının doğar doğmaz değil de niçin altı yaşına gelince öldürüldüklerine dair açıklayıcı bilgiler mevcut olmamakla beraber bu dönemde kötürüm, alaca tenli, gözleri görmeyen, çolak, siyah benekleri bulunan bazı kızların uğursuzluk getireceklerine inanıldığı için gömülerek öldürüldükleri aktarılmaktadır.[333] Ayrıca savaş gibi durumlarda çocuğun esir düşmesi ihtimali, ani bir kıtlık gibi tabii afet durumlarında ailenin çocuğu besleyemeyecek hale gelmesi, gömülmesine engel olmak isteyen annenin çocuğu saklaması ancak yıllar sonra babanın bu durumu öğrenmesi gibi durumlardan kaynaklı olarak da bazı kızların altı yaşına gelince öldürüldükleri düşünülebilir.[334] Bu rivayetlerin ya da anlatıların hepsi doğru olmayabilir ancak bu anormallikleri öneklendirmekteyiz. Çocuktan

[330] Âlûsî, III, 42-43; Cevâd Alî, V, 93; Çağatay, 123; Ayrıca bkz., Yıldırım, 106; Ayrıca bkz., Özdemir, 108; Ayrıca bkz., Çelik, 354-355.

[331] Âlûsî III, 43-44.

[332] Cevâd Alî, V, 91.

[333] Âlûsî III, 43.

[334] Yıldırım, 86-87.

kurtulma yolu olarak sadece toprağa gömme olayı görülmeyip aynı zamanda yüksek bir yerden aşağı atma, suda boğma gibi yollara da başvurulduğu zikredilmektedir[335] ki bilhassa kurban çeşidi olarak boğazlamaktan bahsedilmektedir.[336]

2.2. Kız Çocuklarının Gömülme Sebepleri

Cahiliye döneminde bazı kabileler arasında görülen kız çocuklarının gömülmesi hakkında kaynaklarda çok sayıda sebep zikredilmektedir. Bu sebeplerin başında ekonomi yer alır ki En'âm 151. ayetten hareketle çocukların öldürülme âdetinin ekseriyetle fakirlikten ve onları besleyememe endişesinden kaynaklandığı söylenebilir. Erkek çocukların kabilenin çıkarını korumasına katkıları daha fazla olması ve ekonomik hayatta kadınlara nazaran çok daha etkin olmalarından dolayı evlâtlarından birini feda etmeleri durumunda kızları tercih etmekteydiler. Bu âdetin, bilhassa fakir kabileler arasında mevcut olduğu görülmekteydi.[337]

Kız çocuklarının gömülerek öldürülme âdetinde fakirliğin savuşturulmasının da etkili olduğu ve bu durumda da ailedeki en değersiz kişinin feda edildiği fikri ile geliştiği aktarılmaktadır. Tüm bunların yanı sıra çok eşlilik sonucunda çok sayıda çocuk sahibi olmak belli bir yerden sonra çocuklara bakmayı güçleştirmiş ve hatta belki de bazılarının ölümüne bile sebep olmuş olabilir.[338]

Bir rivâyete göre Hz. Peygamber, Allah'a ortak koşmaktan sonra en büyük günah olarak kişinin rızık endişesinden ötürü çocuğunu öldürmek[339] olduğunu söylemesi Araplarda birkaç kabilede de olsa kızların rızık endişesinden ötürü dahi olsa öldürüldüğünü kanıtlar mahiyettedir.

Savaş esnasında kız çocuklarının bir işe yaramamaları ve üstelik ko-

---

[335] Âlûsî III, 52; Cevâd Alî, V, 89-93.
[336] İbn Sa'd, I, 72.
[337] Âlûsî, III, 44; Cevâd Alî, V, 95; Derveze, I, 138; Çağatay, 123.
[338] Yıldırım, 101.
[339] Müslim, "İmân", 1(45), 89.

runmaları gerektiğinden dolayı kabileler arası savaşlar da kız çocuklarının öldürülmesinde nedenler arasında yer almaktaydı ki savaşta esir olan kızlar pazarlarda satılırlar ve cariye konumuna düşerlerdi.[340] Bu yüzden kızların iffetleri adına korkulması da kız çocuklarının gömülmesinin sebepleri arasında aktarılır.[341] Savaşlarda esir düşen kadın veya kızlar daha sonra cariye olunca fuhşa zorlanmaktaydılar.[342] "Çünkü bazı Araplar bir başkasının kızını esir almış ve ona cariye muamelesi yapmıştır. Babası fidye vererek onu kurtarmak isteyince kız da kendisini esir alanı tercih etmişti. Bunun üzerine babası da doğacak her bir kız çocuğunu öldüreceğine dair yemin etti. Diğerleri de bu hususta onun ardından gittiler."[343]

Cahiliye döneminde borcunu ödeyemeyen bazı erkeklerin borcuna karşılık olarak alıcı olan kimseye annesini, karısını, kızını vermek zorunda kaldığı nakledilmektedir. Alacaklı olan kişi kadını sadece kendisinden faydalanmak için almayıp, ondan yararlandıktan sonra kapılarında bayraklar asılı olan günümüz tabiriyle genelevlerin birinde de çalıştırabilirdi. Alacaklı olan kişi borcunu bu şekilde kadını bu çirkin işte çalıştırarak tahsil ettikten sonra, bu kadını ailesine teslim ederdi. Kureyş kabilesinden de birçok insanın bu zillete boyun eğmek zorunda kaldığı söylenmektedir. Ayrıca çok sayıda kişinin bu duruma düşmeme adına kız çocuklarını diri diri toprağa gömmekten çekinmedikleri aktarılmaktadır.[344] Bunların yanı sıra kız çocuklarının "zenginlik, asabiyet, çoklukla övünme gibi konularda işe yaramaması" onların gömülme nedenleri arasında zikredilmektedir.[345]

---

[340] Mevdûdi, VII, 50; Kızların geçim sıkıntısından dolayı gömüldüklerine dair bkz., İsra 17/31; Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 128; Çağıl, 205; Ayrıca bkz., Birekul, Yılmaz, 36, 111; Ayrıca bkz., Yıldırım, 101-105.

[341] Mevdûdi, V, 266; Şakir, I, 141, 181; Derveze, I, 245-246; Demircan, *Cahiliyye Arapları,* 59.

[342] Süleyman Ateş, "İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar", *İslâmi Araştırmalar,* 1997, X (10), 105-108.

[343] İbn Hacer, VII, 504; Kız çocuklarının gömülmesi ile ilgili ayrıca bkz., Mevdudi, VII, 50-52; Savaşta kızların esir düşerek cariye olmaları ve sonra da fahişe olmalarından korktuklarından ötürü kızların gömüldüğü husunda bkz., Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 122; 128; Ayrıca bkz., Yıldırım, 106-108.

[344] Abdurrahman Şarkavi, *Özgürlük Peygamberi,* (çev: Muharrem Tan), (2. Baskı), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996, 20-21; Ayrıca bkz., Aktaş, 116.

[345] Derveze, I, 156-157.

Dünyaya gelen çocukta ailenin hoşuna gitmeyen bir niteliğin bulunması veya çirkin olduğunu düşünmeleri yahut çocuğun tedavisi mümkün olmayan bir hastalığının olması da kız çocuklarının gömülme nedenlerindendi.[346]

Cahiliye Araplarının melekler hakkındaki telakkilerinin kız çocuklarının gömülmesi olayını kolaylaştırdığı görülmektedir.[347] Onların meleklerin Allah'ın kızları olduğuna ve küçük yaşta öldürülen kızların da meleklere katılacağına inanmaları da kız çocuklarını gömme nedenleri arasında sayılmaktadır.[348] "Meleklerin Allah'ın kızları olduğu inancı, çocuk öldürme olgusuna dini bir mahiyet kazandırıyor gibi görünse de burada adak ve kurbanda olduğu gibi tamamen dini bir boyut bulunmamaktadır." Nitekim namus endişesi, fakirlik gibi nedenlerden ötürü çocuklar öldürülmektedir. Bu sebeple asıl motive edici etkenin dini olmadığı, bu inancın ikinci ya da üçüncü derecede bir etken olduğu düşünülebilir.[349]

Cahiliyede bu düşünceye sahip olanların aslında bir bakıma kendilerini psikolojik anlamda rahatlama yoluna gittikleri düşünülebilir. İnsan canına kıyma gibi kötü bir fiili kendilerince iyi bir şey yapmış gibi –gömdükleri kızları Allah'ın kızları olduklarına inandıkları meleklerin yanına gönderdiklerini düşünmekteler- göstererek bir nebze de olsa meşrulaştırdıkları görülmektedir.

Doğan kız çocuklarının öldürülüp öldürülmeyeceği mevzusunun aile içerisinde bazı problemlere sebep olduğu da anlaşılmaktadır ki bazı kadınlar kız çocuğu doğurduğundan dolayı eşleri tarafından terk edilmişlerdir.[350] Ayrıca bir kısım erkeklerin ise eşlerine doğacak olan kızlarından birini yaşatmalarını diğerlerini ise gömmelerini şart koştukları zikredilir. Buna göre

---

[346] Âlûsî, III, 43; Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 122.
[347] Yıldırım, 84.
[348] Âlûsî, III, 50; Cevâd Alî, V, 88, 93; Ayrıca bkz., Çelik, 354; Nahl 16/57. ayette onların bu telakkileri tasvir edilmektedir.
[349] Yıldırım, 85.
[350] Cevâd Alî, V, 95.

gömülecek olan kız doğunca adamın biri karısına "Şayet döndüğümde onu gömmemiş olursan seni boşuyorum" diyerek yanından ayrılmış ve böylece kadın da çocuğu gömmek zorunda kalmıştır.[351]

Araplar arasında sadece kız çocukları gömülmeyip aynı zamanda ekonomik gerekçelerden dolayı erkek çocuklarının da öldürüldüğüne dair rivâyetler mevcuttur.[352] Kaldı ki Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bazı ayetler kız çocuklarının öldürülmemesini emrederken,[353] bazı ayetler de ise herhangi bir cinsiyetten söz edilmeksizin çocukların öldürülmemesi yönünde emirler yer almaktadır.[354] Ancak cahiliye dönemine ait gelen rivâyetlerin çoğunda kız çocuklarının gömülmesi olayının ön plana çıkarılması erkek çocuklarının öldürülmesi olayının göz ardı edilmesine sebep olmuş olabilir.

3. Kadınların Giyim-Kuşamı

Giyim, zamanın şartlarına göre toplumdan topluma farklılık arz etmektedir. Toplumun içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve coğrafi şartlar giyinmeyi belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Cahiliye kadınının giyiminin de bu şartlara göre şekillendiği görülmektedir.

Cahiliye döneminde kadınların kendi geleneksel anlayışları ve eşlerinin ya da velilerinin isteği doğrultusunda örtündüklerini görmekteyiz. Cahiliye kadını erkekten kaçınmayıp, onlarla görüşür, konuşur hatta tartışmaya bile girerdi. Belli sınırlar çerçevesinde olduğu sürece kadınların eşleri ve velileri onları bu konuda kısıtlamazlardı. Şehirde yaşayan kadınların çarşı-pazarda dolaştıkları, alışveriş yaptıkları da bilinmektedir.[355]

Cahiliye kadınının çeşitli kıyafetleri arasında *ed-Dır' = Entari, Hımar, el-İzâr = Etek*[356] *cilbab* gibi kıyafetler yer almaktadır. Bu dönemde bazı kadınla-

---

351 Cevâd Alî, V, 91.
352 İbn Hacer, I, 87; Cevâd Alî, V, 95; Ayrıca bkz., Yıldırım, 104-105.
353 Nahl16/58-59; Tekvir 81/8-9; Zuhruf 43/17.
354 En'am 6/137, 140, 151; İsra 17/31; Mümtahine 60/12.
355 Bardakoğlu, 18.
356 Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 38.

rın başörtüsü kullandıkları da aktarılmaktadır.[357] Aynı şekilde Kur'anda mü'min kadınların cahiliye kadınları gibi açılıp saçılmamalarını emreden ayette[358] geçen *teberrüc* kavramının yorumlarına bakıldığında bu dönem kadınlarının bazılarının başörtüsü kullandığı görülmektedir. Mukâtil teberrüc kavramının kadının örtüyü başına alıp, bağlamadan bırakması, küpe, kolye gibi takıların yerlerini, boyun ve gerdanlıklarını açık bırakması anlamına geldiğini söylemektedir.[359] Bu dönemde bazı hür ve aynı zamanda zengin olan kadınların cilbab ve peçe kullandıkları, üstelik erkeklerin bazılarının da peçe kullandığı ancak hiçbir cariyenin yüzünü örtmediği nakledilmektedir.[360] Ayrıca peçeli ve başörtülü kadınların yanı sıra peçesiz kadınlarda bulunmakla beraber kimi zaman "baş ve yüzlerini elbiselerinin bir kenarıyla örten kadınların bulunduğu rivâyet edilmektedir."[361]

Arap dilinde bununla ilgili bize kadar gelen terimlerden *hımâr* (çoğulu: *humur*) "öyle örtü çeşididir ki bununla kadınlar burunlarının üzerini kaplayacak şekilde gözaltlarından başlamak üzere yüzlerini örterlerdi. Şayet bu örtü (peçe), göze daha da yaklaştırılır ve kirpikler görünmez bir hale getirilirse buna Vesvâs adı verilirdi. Aynı örtü şayet burun ucuna doğru düşürülecek olursa bu *lifâm* adıyla anılırdı. Daha da indirilip dudaklar üzerine kadar indirilir ve burun tamamen açık bırakılırsa buna da *lisâm* adı veriliyordu."[362] Cahiliye döneminde bazı kadınların gözlerini kapatmadan yüzlerini örttükleri de söylenmektedir.[363]

Kadınların başörtüsü taktıklarına dair rivâyetlerden birine göre bu dönemde kadınlar başörtülerini sırtlarına salmaktaydılar. Ancak gerdanlık

---

[357] Vâkıdî, II, 989.
[358] Ahzab 33/33.
[359] Mukâtil b. Süleymân, 879; Altıntaş, "Cahiliye Toplumunda Kadın" 68; Ayrıca bkz., Karslı, 100.
[360] Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, 210.
[361] Altıntaş, "Cahiliyede Arap Toplumunda Kadın," 67-68.
[362] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1065.
[363] Muhammed Gazali, *Fıkıhçılara ve Hadisçilere Göre Nebevi Sünnet*, (5. Baskı), Ekin Yay., İstanbul 2012, 58.

kısımlarını ise açık bırakmaktaydılar.[364] Cahiliye telakkisinde kadının saçı, dinî bir boyutun ötesinde özel bir anlam ifade ettiği için özenle korunup gözetilmesi gerekmektedir.[365] Bu yüzden başörtüsünü sadece saçlarını örtmek için kullandıkları düşünülebilir.

Birinci ficar savaşına neden olan olay kadınların bazılarının yüzlerini peçe ile örttüklerine dair örnek olarak gösterilebilir. Rivâyete göre Kureyşli bir grup genç, Âmiroğullarından yüzü peçeli bir kadının peçesini açmak istemişlerdir. Fakat kadın peçesini açmayınca içlerinden biri kadının elbisesinin eteğini sırtına kadar kaldırarak bir dikenle tutturmuş ve arkasına bakıp alay etmişlerdir.[366]

Kaynaklarda yer alan rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla kadınların peçeyi tanınmamak amacıyla da kullanmaktaydılar. Mesela Mekke'nin fethinden sonra Peygamber'in yanına biat etmek için giden kadınların içinde bulunan Hind, Uhud'da Hamza'ya yaptıklarından ötürü Peygamber'in kendisini cezalandıracağından korkmuş ve yüzünü perde ile örtmüştür.[367]

Yine bu dönem kadınlarının bazen saç örgülerini, boyunlarını ve küpelerini de açıkta bıraktıkları nakledilmektedir.[368] Bazı müellifler de cahiliyede bir kısım kadının baş ve yüz örtüsünü kullandığını ancak özel durumlarda açtığını, kimi kadınların ise güzelliklerini teşhir etme amacıyla "yüzünü, boynunu, gerdanını ve kollarını" sürekli açtıklarını söylemektedirler.[369]

Şunu da belirtmeliyiz ki bazı araştırmacılar cahiliye döneminde hür kadınlar dışındaki kadınlar için kendini erkeklere göstermenin önemli oldu-

---

[364] İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, IX, 439; Konuyla ilgili ayetler için bkz., Nur 24/31, 60; Ahzab 33/59; Ayrıca bkz., Özdemir, 115.

[365] Uysal, 91.

[366] İbn Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-X, thk: Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, I, 467, (çev: I, 535); Ayrıca bkz., Yılmaz, 38.

[367] Taberî, *Tarih*, III, 61, (çev: V, 683).

[368] İbn Kesîr, *Tefsîri İbn Kesîr*, çev: Bekr Karlıağa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1996, 5862.

[369] İsmail Hakkı Ünal, Hadislere Göre Kadının Örtünmesi, *İslâmiyat Dergisi*, IV (2), 2001, 55.

ğunu ve bu amaçla hür olmayan bazı kadınların göğüsleri açık ve arka sırtlarının bir kısmını gösterir tarzda elbise giydiklerini ifade etmektedirler.[370]

Kadınların rahat kıyafetlerle erkekler arasında dolaştığına dair rivâyetler bulunmaktadır. Bu devirde kadınların erkekler arasında gerdanları açık olarak gezmekte oldukları, gerdanlarını herhangi bir şeyle örtmedikleri ifade edilmektedir. Kimi zamanda kadının, boynunu, saç örgülerini ve kulaklarındaki küpelerini de açıkta bıraktığı belirtilmektedir.[371]

İmriü'l-Kays'ın muallakasında geçen ve cahiliye kadınlarının kıyafetlerinden biri olan *ed-dır',* çoğunlukla yaşlı kadınların giyinmiş olduğu bir tür gömlek veya feracedir. Bunu bazen genç kızlarda giyinirlerdi.[372] *Mırt* ise sadece yeşil renkli olup yalnız kadınların giyinmiş oldukları elbisedir. Dikişsiz olan her elbiseye bu ad verilmektedir.[373] Kuşak, bayan fistanı, anlamına gelen *nıtak*ın Arap kadınlarının giysilerinden ve izâr gibi tek parça olduğu nakledilir. "Kadınlar ortasını bellerine bağlayarak, yukarısını aşağısının üzerinden dizlerine doğru salarlar. Aşağısı yerlerde sürünür. Uçkurluğu ve paçaları olmaz."[374]

Yukarıda da zikrettiğimiz bir rivâyete göre Bedir Savaşı'nda müşrikler bozguna uğrayınca sahabilerden biri "Vallahi ben bu bozgun sırasında müşrik kadınların elbiselerini toplayıp sağa sola koştuklarını gördüm…" demiştir.[375]

4. Kadınların Süslenmesi

Cahiliyede şehirli kadınların kişisel bakım, süslenme ve temizlik konularında göçebe olan kadınlara göre çok daha duyarlı ve itinalı olduklarını

---

[370] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 351.
[371] İbn Kesîr, 5862; Ayrıca bkz., Savaş, İlk Dönem İslâm Toplumlarında Kadının Konumu, 21.
[372] *Yedi Askı,* 34.
[373] İbn Kesîr, IV, 319.
[374] Uysal, 91.
[375] *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı*, "Cihad ve Siyer", (1315), 696; İbnu'l-Cevzi, III, 168; Halife b. Hayyât, Ebû Âmire eş-Şeybanî (240/854), *Târîhu Halife b. Hayyât*, çev: Abdulhalik Bakır, Bizim Büro Yay.,, Ankara 2001, 94, 104.

görmekteyiz. Bunun sebebi şehirli kadınların ekonomilerinin çok daha iyi olması ve sosyal çevrenin farklı olmasından kaynaklanmasıdır. "Şehirli kadın ziynet konusunda bedevi kadınların bilmediği kıyafetleri, bedenin değişik yerlerine takılan takıları ve her türlü güzellik nesnelerini biliyor ve tanıyordu."[376]

Süslenmeye, elbiseye ve ziynete çok düşkün olan Arap kadınları özellikle dışarı çıkarken, imkânları ölçüsünde en iyi şekilde giyinip, süslenmeye çalışırlardı.[377]

Cahiliye Arapları için kadının saçı çok değerli ve övünülecek bir nesne olduğundan özenle korunmalıydı. Bu nedenle kadınlar saç bakımına ve temizliğine aşırı derecede özen gösterirler, güzelce tararlardı. Başlarına kocalarının ya da bir yakınlarının ölümü gibi bir felaket gelmedikçe de saçlarını asla tıraş etmezlerdi. Ancak böyle bir felaket yaşayan kadın ise üzüntüsünü ortaya koyma adına ve fedakârlığını göstermek için "saçlarını *el-hâlika* adı verilen kadın kuaförlere tıraş ettirir, sıfırlar, başına toprak saçar, kül dökerdi." [378] Mekkelilerle Müslümanlar arasında yapılan savaşlarda müşrikler yenildiklerinde müşrik kadınların Mekke'ye gittiklerinde saçlarını traş ettirdikleri zikredilir.[379]

Kadının başını gereksiz yere tıraş ettirmesi, uğursuzluk olarak addedilirdi. Yukarıda da değindiğimiz gibi ölüm, savaş gibi olağanüstü hallerde "kadın saçlarını keser, ayağından iki nalinini de çıkararak kafasına vururdu. Aynı zamanda bu durum, kadının başına gelen bir felaketin de ilanı demekti." Yine kadınların kabile savaşlarında düşmana karşı zafere ulaşmak amacıyla erkeklerin cesaret ve kavga gücünü arttırma adına toplum nezdinde çok değerli olan saçlarını tıraş ettirdikleri aktarılmaktadır. Dönemin ünlü şairlerinden biri olan Hansâ bir şiirinde biraz da kadınların saçlarını tıraş ettirmeleri olayını eleştirerek şunları söyler: "Ben iki nalin giyip ve başı tıraş

---

376 Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın," 69.
377 Bardakoğlu, 20.
378 Cevâd Alî, IV, 621.
379 İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, III, 342.

etmektense, sabretmeyi daha hayırlı gördüm."[380]

Kendi kişisel bakımına özen gösteren cahiliye kadınlarının saç bakımlarında altın, gümüş veya fildişinden yapılan *tarak (el-mışt)*, şampuan ve sabun niyetine toprak ve bitki cinsinden olan güzel kokulu farklı maddeler kullandıkları nakledilmektedir. Ayrıca kadınlar saçlarını yıkamalarının ardından yağlar daha sonra da tararlardı. Cevâd Alî Mekkeli kadınların saçlarını temizlemek amacıyla balçık (tîn) denilen bir malzeme kullandıklarını aktarmaktadır.[381] Ayrıca kadınların hüzün alâmeti olarak saçlarını kesip ölünün kabrine koydukları da zikredilmektedir.[382]

Bazı kadınların ise günümüz tabiriyle kuaförlük yapan kadınların yanlarına gittikleri bilinmektedir ki ileride de değineceğimiz gibi Mekke'de gelin kızların başlarını ve saçlarını yapan *mâşita* ve kadınların süslenmesinden ve makyajından sorumlu olan *el-minkaş* adı verilen kadınlar bulunmaktaydı.[383] Bu dönem kadınlarının saçlarını ikiye bölüp, üstünde biraz bıraktıkları da aktarılmaktadır.[384] Cahiliye şiirlerinin de kadınların saç modeli hakkında bize bilgi sunduğunu görmekteyiz. Örneğin İmriü'Kays şiirinde

" Zülüfleri yukarı kalkıktı;

Örülmüş ve salıverilmiş saçlarının içinde kordelalar kayboluyordu." der.[385]

Ayrıca kadınların saçlarını çeşitli kumaş parçalarıyla (hımar) süsledikleri bilinmektedir. Bu amaçla genelde daha dikkat çekici modellere yönelen cahiliye kadınının[386] geleneksel anlamdaki saç modelinin *el-akîsa* denilen ve saçların bükülmek suretiyle topuz yapılması biçimi olduğu söylenmekte-

---

380 Cevâd Alî, IV, 621; Ayrıca bkz., Ramazan Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın," 70; Bardakoğlu, 20; Yılmaz, 40.

381 Cevâd Alî, IV, 622; Ayrıca bkz., Ramazan Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın," 71.

382 Cevâd Alî, V, 146, Ayrıca bkz., Kamacı, 91.

383 Cevâd Alî,, IV, 622-623.

384 İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 127.

385 *Yedi Askı*, 34.

386 Kamacı, 46.

dir.[387]

Kadınların saçlarını güçlendirme amacıyla şarap kullandıkları zikredilir.[388]

Bu dönemde bazı kadınların kendilerini göstermek amacıyla makyaj yaptıkları,[389] kaşlarını incelttikleri, yüzlerindeki tüylerini aldırdıkları ve bu iş için de cımbız veya benzeri şey ya da ip kullandıkları zikredilmektedir.[390]

Kaynaklarda yer alan rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla süslenmek amacıyla gözlere sürme çekilmekteydi.[391] Bedir Savaşı'na katılmaktan kaçınan Ümeyye b. Halef el-Cumahî'nin yanına giden Ebû Cehil'in, ona sürme uzatıp "Al şunu da gözlerine çek! Sen ancak bir kadınsın!" demesi[392] bu konuya örnek olarak gösterilebilir. Yine kadınların süslenmek için el ve ayaklarını desenli veya desensiz olarak boyadıkları da aktarılmaktadır.[393]

Kişisel bakımları için kullanılan bir diğer önemli şey ise günümüz tabiriyle parfümdü. O dönemin parfümü olarak misk görülmekteydi. Misk ticaretinin yapılması dönemin kadınları tarafından da bu kokunun kullanıldığını göstermektedir. Zira Nu'man b. Münzir her sene Ukaz panayırına satılması için misk göndermekteydi.[394]

Cahiliyede kadınlarının parfüm niteliğinde güzel koku kullandıklarına dair bir başka rivâyet ise şu şekildedir; Ümeyye b. Halef yaşı çok ilerlediği için Bedir'e katılmamaya karar vermişti. Bunu duyan Utbe b. Muayt içinde öd ağacı ve ateş bulunan buhurdanlığı alıp mescidde oturan Ümeyye'nin yanına gelerek ona kadın olduğunu ve onu buhurlayacağını söylemiştir.

---

[387] Cevâd Alî, IV, 621.

[388] İbn Sa'd, VIII, 487.

[389] Mevdudi, VI, 258; Ayrıca bkz., Kamacı, 38-39.

[390] Âlûsî, III, 11; Ayrıca bkz., Kamacı, 109.

[391] Cevâd Alî, V, 29; Ayrıca bkz., Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 39.

[392] *Belâzurî, Ensâb*, I, 291; Vâkıdî, I, 83; Kadınların gözlerine sürme çekmesi hususunda ayrıca bkz., Kamacı, 39.

[393] İbn Manzûr, I, 357, IX, 213; Ayrıca bkz., Kamacı, 39, 51.

[394] İbn Sa'd Tabakât, I, 114; İbn Habîb, 195.

Bunun üzerine Ümeyye de savaşa çıkmıştır.[395] Başka bir rivâyette ise buhurdanlığı Ümeyye b. Halef'in yanına koyarak "Buhurlan! Sen ancak bir kadınsın" dediği nakledilir.[396] Aynı şekilde Bedir Savaşı'ndan önce Damdam b. Amr el-Ğıfârî'nin Kureyşlilere "Ey Kureyş topluluğu, kumaş ve esans getiren develere koşun…"[397] diye seslenişinden o dönemde günümüz tabiriyle parfüm kullanıldığını anlamaktayız.

Kadınların süslenmek amacıyla farklı takılar kullandıkları da bilinmektedir. Bunlar arasında bilezik, küpe, halhal, kolye kaşlı yüzük gibi takılar yer almaktaydı.

Bu takılardan birisi Nur suresi 31. ayetten[398] de anlaşıldığı kadarıyla kadınların ayaklarına taktıkları halhaldır. Arap şiirlerinde de halhalın bu dönem kadınları arasında kullanıldığına rastlamak mümkündür. *Tarafa'nın* muallakasında bir kızın halhalından bahsedetmesi bu konuya örnek olarak gösterilebilir.[399] Aynı şekilde Abdullah b. Zübeyr, Uhud Savaşı'nda Hind bt. Utbe ve kadın arkadaşlarının halhal taktıklarını nakleder.[400] Başka bir rivâyette ise Uhud Savaşı'nda Hind'in ayaklarında zafer boncuklarından yapılmış olan iki halhal olduğu belirtilmektedir.[401]

Cahiliye kadınlarının halhal kullandıklarına dair bir başka rivâyet ise şöyledir: Berâ b. Âzib Bedir Savaşı'nda müşrikler bozguna uğrayınca "Val-

---

[395] Taberî, *Tefsîr*, II, 430.
[396] Vâkıdî, I, 83.
[397] İbn Hişâm, I, 609, (çev: II, 308).
[398] "Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zînetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut Müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zînetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz."
[399] *Yedi Askı*, 58.
[400] İbn Hişâm, II, 77-78 (çev: III, 107).
[401] Vâkıdî, I, 337.

lahi ben bu bozgun sırasında müşrik kadınların elbiselerini toplayıp sağa sola koştuklarını gördüm. Ayak bileklerindeki halhalları ve baldırları görünüyordu." demiştir.[402] Başka bir rivâyete göre ise Uhud Savaşı'nda müşrikler kaybedince Hind bt. Utbe ve diğer kadınların ayak bilezikleri görünüyordu.[403]

Kadınların süslenmek için kullandıkları takılardan biri de gerdanlıktı. Örneğin; Ümmü Cemil'in boynuna mücevher gerdanlık taktığı nakledilir. Bu takıyı kadınlar boyunlarına güzel görünmek için takarlardı.[404] Aynı şekilde kaynaklarda Ümmü Cemil için söylenen Tebbet Sûresi'ndeki "onun boynunda liften ip vardı." ayetinden kastın onun boynunda bulunan beyaz boncuk olduğu söylenmektedir.[405] Bu da bize o dönemde kullanılan takılardan birinin boncuktan kolye olduğunu gösterir.

Peygamber'in kızı Zeyneb'in eşinin fidyesi olarak annesi Hatice'nin hediyesi olan gerdanlığını vermesi[406] cahiliye döneminde gerdanlığın kadın için önemli sayılan takılar arasında görüldüğünü kanıtlar mahiyettedir. Bir başka rivâyette bu gerdanlığın "Cez'u Zafer" denilen bir Yemen boncuğundan yapıldığı belirtilmektedir.[407]

Kadınların gerdanlıklarının putların boyunlarına da taktıkları bilinmektedir. Örneğin; Mekkeliler, Amr b. Luhay'ın Mekke'nin aşağısına diktiği puta gerdanlık takmaktaydılar.[408] Benzer bir şekilde Zülhalasa putunu ziyaret eden kimselerin onun boynuna kolye taktıkları aktarılır.[409]

---

[402] *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı,*"Cihad ve Siyer", (1315), 696; İbnu'l-Cevzi, III, 168; Halife b. Hayyât, 94.

[403] Taberî, Tarih, II, 513, (çev: IV, 390); Taberî, Tarih, II, 507-508, (çev: IV, 381-382).

[404] Mevdudi, , VII, 298.

[405] *Belâzurî, Ensâb,* I, 122.

[406] *Belâzurî, Ensâb,* II, 25; Taberî, *Tefsîr*, II, 468; İbn Kesîr, V, 206; İbnu'l-Esir, II, 29, (çev: II, 114); Zehebî, III, 47.

[407] İbn Sa'd, V, 2.

[408] el-Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillah b. Ahmed el-Ezrakî, (250/865) *Ahbâru Mekke vemâ câe fîhâ min el-Âsâr I-II*, (Tahkîk: Rüşdi es-Salih Melhas), Mektebetü's-Sekâfe, (10. Baskı), Mekke 2002, 44.

[409] Muhammed Hanefi Palabıyık, "İslâm Öncesi Hicaz Putlarından/Beytlerinden 'Zülhalesa'"

Bu dönemde kullanılan bir diğer takı çeşidi ise bileziktir. Bilezikten kastettiğimiz hem kadınların kollarına taktıkları bilezik hem de ayağa takılan halhaldır. Kaynaklarda yer alan rivâyetler bu iki çeşit bileziğin de cahiliye kadınları tarafından kullanıldığını göstermektedir. Bir rivâyete göre Uhud Savaşı'nda Hind'in iki bilezik taktığı aktarılmaktadır.[410] Aynı şekilde Tarafa muallakasında bir kızın bileziklerinden bahseder.[411]

Bu dönem kadınlarının süslenmek niyetiyle yüzük kullandıklarını da görmekteyiz. Hind'in Uhud Savaşı'nda taktığı takılardan biri de gümüşten iki yüzük olması bu konuya örnek olarak gösterilebilir.[412]

Uhud Savaşı'nda Hind Hamza'nın cesedine müsle yaparak onun parçalarıyla kendisine "iki bilezik, iki pazu bandı ve gerdanlık" yapmasına ve Vahşiye de gümüş ve zafâr akikinden olan değerli takılarını verdiğine[413] dair rivâyetler o dönemde kullanılan takı çeşitleri hakkında bizlere bilgi sunmaktadır.

Kadınların bir kısmı takı takıp süslenme amaçlarının dışarı çıkarak erkeklerin dikkatini çekmek olduğu görülmektedir. Bu anlamda bir takım kaynaklar cahiliye döneminde kadın için kendini erkeklere göstermek önemli olduğundan bu amaçla hür olmayan kadınların süslü püslü giyinip, halhal takarak dikkat çekmeye çalıştıklarını ifade etmektedir.[414] Yine bazı müfessirler bu dönemde kadının yüz ve vücudunu ortaya koyup, ziynetleri ile güzel elbiselerini gösterdiği ve endamlı bir şekilde yürüdüğü nakletmektedir.[415] "Mücahid, Katâde ve İbn Ebî Nuceyh: '*Teberrüc*, cilveli, dikkat çekici, endamlı bir şekilde yürümektir' demişlerdir." Ayrıca Mukâtil ise "Kadının gerdanlıklarını, küpelerini ve göğsünü (gerdanını) göstermesidir der." Ancak Mevdudi Arapçada teberrüc kelimesinin "başkalarının önünde açılıp

---

Ed: M. Mahfuz Söylemez, *Cahiliye Araplarının İlahları*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2016, 181.

[410] Vâkıdî, I, 337.

[411] *Yedi Askı*, 58.

[412] Vâkıdî, I, 337.

[413] İbn Sa'd, VI, 149; *Belâzurî, Ensâb,* I, 322.

[414] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 351.

[415] Mevdudi, IV, 414.

saçılmak anlamına" geldiğini söylemektedir. [416]

Bu dönemde kendini erkeklere göstermek için süslenen bazı kadınların boyun ve göğüsleri açık bir şekilde erkeklerin önünden geçtikleri aktarılmaktadır. kadınlar ellerine, kulaklarına, boyunlarına ve ayaklarına süs ve ziynet eşyası takmaktaydılar.[417]

Kadınların güzelleşmek için yaptıkları uygulamalardan biri de vücudun değişik bölgelerine dövme yaptırma âdetiydi. Bu dövmeler süslenme amacıyla yaptırıldığı gibi nazara karşı bir önlem amaçlı da yapılmaktaydı. Yapılışı ise şu şekildeydi: "İnsan bedeninin herhangi bir organına ya da bölgesine kan akıncaya kadar iğne batırılır. İğne batırılarak açılan bu deliklerin içerisi sürme ve çivit gibi renklendirici unsurlarla doldurulurdu. Bu operasyonun neticesinde organ mavi ve yeşilimsi bir görünüm kazanırdı.[418] Bu şekilde kadının süslenmesi tamamlanmaktaydı. Vücuda yaptırılan dövme kadın dudağı, insan, bitki, hayvan şekillerinden oluşmaktaydı.[419]

Bu dönem kadınlarının süslenme niyetiyle dövme yaptırdıklarına o dönemin şiirlerinde de rastlamak mümkündür. Örneğin; Tarafa muallakasında dövme yapan kadından bahseder.[420]

Ayrıca süslenmenin bir tamamlayıcısı olarak diş temizliğine ve bakımına da önem veren cahiliye kadınlardan bazılarının diş etlerine de dövme yaptırdıkları bilinmektedir.[421] Nitekim kaynaklarda yer alan bilgilere göre "güzelleştirmek uğruna ön ve azı dişlerinin arasını açtırarak seyrekleştirirler, diğer yandan dişlerinin beyaz görünmesine ek olarak diş etlerine döğme de yaptırırlardı. Onlar bugünkü manada olmasa da diş fırçası yerine güzel kokan ağaçların dallarından yapılan ve misvâk denilen bir nesne kullanırlardı. Böylece bu aletle dişlerini hem temiz tutar ve hem de beyazlatmış

---

[416] Mevdudi, IV, 413.
[417] Bunun üzerine Nur Suresi 30-31 inmiştir bkz., Derveze, I, 153.
[418] Cevâd Alî, IV, 623; Ayrıca bkz., Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın," 72.
[419] Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın," 72.
[420] *Yedi Askı*, 53.
[421] *Yedi Askı*, 53; Ayrıca bkz., Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın,* 39.

olurlardı."[422]

5. Kadın ve Cinsellik

Bizim burada cinsellikten kastettiğimiz flört gibi kadın erkek ilişkilerinde cinselliği çağrıştıran her şeydir.

Cahiliye dönemi toplumunda zina ve fuhuş olaylarıyla karşılaşmaktayız. Bu olayların toplumda ne derece yaygın olduğu, bu çirkin fiilleri işleyen kimselerin toplumda hangi sınıfı oluşturdukları, bu tür nahoş olayların kınanıp kınanmadığı gibi konular aydınlatılmalıdır.

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre cahiliyede zina insanlar arasında yaygındı. Velid b. Muğîre'nin Kâbe'nin inşası sırasında kavmine mallarının iyi olanından getirmelerini, faiz, kumar ve fahişelikten kazandıklarından getirmemelerini söylemesi bu dönemde fuhşun ne denli yaygın olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.[423]

Hz. Âişe'nin Peygamber'in kadınları Mümtehine Suresi 12. Ayete göre hırsızlık yapmamaları, zina_etmemeleri ve çocuk öldürmemeleri üzerine imtihan ettiğini[424] söylemesi toplumda zina olayının yaygın olabileceğine bir başka örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Zinanın bir başka örneği Cürhümlüler döneminde görülmektedir. Bu dönemde İsâf ve Nâile adında iki kişinin Kâbe'nin içinde zina ettikleri, bu yüzden de Allah'ın onları taşa çevirdiği anlatılmaktadır.[425]Aynı şekilde Ca'fer b. Ebî Tâlib'in Habeşistan hicretinde Kral Necaşi'nin karşısında Hz. Muhammed gelmeden önce fuhuş yaptıklarını söylemesi o dönemin toplumunda fuhşun görüldüğünü kanıtlamaktadır.[426]

Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Araplar nadiren de olsa gizli yapılan

---

[422] Cevâd Alî,, IV, 623.
[423] Ezrakî, 59.
[424] İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, I, VI, 9.
[425] İbnu'l-Esir, I, 571, (çev: II, 30); İbn Habîb, 311-315; Ezrakî, 42.
[426] Mustafa Necati Barış, "Cahiliye Döneminde Yargı Sistemi," *Fırat Üniversitesi İFD*, 17:1 (2012), 155; Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 119.

zinada bir sakınca görmezlerken, açıktan yapılan zinayı ise ayıplarlardı.[427] Bu dönemde iki çeşit zina görülmekteydi. Birincisi cariyelerle olan zina, ikincisi ise kimi evli ve hür kadınlarla olan zina idi. Cahiliye Arapları cariyelerle evlenmezler, onları yalnızca kendi nefislerini tatmin etme aracı olarak görürüler ve onlarla eğlenirlerdi. Dolayısıyla cariyelerle yaptıkları zinayı da doğal karşılamaktaydılar. Bu durum onlar için suç ve günah sayılmamaktaydı. Evli ve hür kadınlardan bazılarının açıktan zina yapmaları ayıp karşılanır ve kınanırken, gizliden yaptıkları zina ise görmezden gelinirdi. Bu yüzden bir takım hür ve evli kadınların gizli dost tuttukları aktarılmaktadır.[428] Daha öncede açıkladığımız gibi kaynaklarda bu durum nikâh çeşitleri arasında zikredilse de bu olay bir tür zina çeşidi olarak da değerlendirilebilir. Çünkü bu olayda herhangi bir nikâh akdi söz konusu değildi. Ancak hür kadınlar arasında dost edinme olayı yaygın olmadığı söylenebilir. Rivâyetlerden cahiliye döneminde hür olan kadınların genelinin iffetlerine düşkün, zinadan uzak durdukları anlaşılmaktadır.[429] Mekke'nin fethinden sonra kadınlar Peygamber'e biat ettikleri sırada "Zina yapmayacaksınız!" denildiğinde Hind'in "Hür kadın zina yapar mı?"[430] diye tepki göstermesi bu görüşü desteklemektedir. Anlaşılan denildiği gibi hür kadınların açıktan zina etmeleri söz konusu değildi. Zira böyle olmasaydı Hind bu şekilde bir tepki göstermezdi. Fakat bu dönemde kızlarla flört etmek erkekliğin belirtilerinden sayılmaktaydı.[431] Kaynaklar zina olayının çoğunlukla cariyeler arasında yaygın olduğunu nakletmektedir.

Hz. Peygamber'den nakledilen şu hadis de cahiliye döneminde zina olayının varlığına delil olarak gösterilebilir: Rivâyete göre bir adam Peygamber'e "Ey Allah'ın Resulü! Falan kişi benim çocuğumdur. Cahiliye devrinde annesiyle zina etmiştim" deyince Peygamber "İslâm'da cahiliye iddia-

---

[427] İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî,* IX, 136; Taberî, *Tefsîr*, II, 494.
[428] Taberî, *Tefsîr*, IV, 22; Ayrıca bkz., Çelik, 359.
[429] Yılmaz, 119-120.
[430] *Belâzurî, Ensâb*, I, 360; İbn Hacer, VII, 500; Ayrıca bkz., Yılmaz, 37; Ayrıca bkz., Osman Eskicioğlu, İslâm'da Kadının Yeri, *Dokuz Eylül Üniversitesi İFD,* VIII, İzmir 1994, 99.
[431] Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın," 75.

sına yer yoktur. Cahiliye bitmiştir. Çocuk (doğduğu) yatağa aittir. Zina eden kadın ise çocuktan mahrum bırakılır (veya taşlanır)"[432] demiştir.

Bu dönemde "kadın-erkek ilişkileri de toplumun göçebe veya yerleşik olmasına göre değişmekte olup, göçebe toplumda daha serbestti. Toplumda iffetli kadınlar olduğu gibi köle ve azatlılar gibi birçok erkekle ilişkisi olan kadınlar da vardı."[433]

Bir takım görüşlere göre cahiliye döneminde bazı erkekler, "kadın ve kızlarını yabancı erkeklerden kıskanmazlardı. Yabancılarla arkadaşlık yapmalarını hoş görürlerdi."[434] Ancak Arapların namuslarına düşkün oldukları, aynı zamanda evliliklerinde bile kabile dışı evliliktense kabile içi evlilikleri daha çok tercih ettikleri konusuna daha önce değinmiştik. Ayrıca kaynaklarda Cahiliye döneminde kadınların yabancı bir erkekle konuştuklarında katı bir ses tonuyla konuşmalarının onlar için güzel hasletlerden sayıldığı ifade edilir.[435]

Birçok toplumda olduğu gibi özellikle korumasız kadınların ırz ve namusları emniyetten yoksundu. Bu dönemde zina ve fuhşa olan eğilim kaynaklarda nikâh adı altında anılan bazı gayr-i meşru ilişkilerin ve yüz kızartıcı olan kötü fiillerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.[436] Yukarıda bu konudan bahsettik.

Kadınların bir kısmının bazı erkeklerin cinsel saldırısına uğradıkları da vâkiydi. Başka bir ifadeyle cahiliye döneminde de tecavüz olaylarına rastlanmaktadır. Bu olaylardan biri şu şekilde cereyan etmiştir; Bir gün yağ satan bir kadınla, adamın biri yatmak ister, kadın da adamın bu isteğini reddeder. Adam daha sonra kadının yanına tekrar gelerek yağ istediğini belirtir. Kadın da bir çömlek çözerek tadına baktırır. Adam, çömleği tut diyerek başka bir çömlekteki yağın tadına bakar. Kadına onu da tutturarak devesi-

---

[432] Rûdânî, II, 101; 103.
[433] Aydın, "Kadın", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 86; Ayrıca bkz., Özdemir, 105.
[434] Çalışlar, 26.
[435] Alûsî, XXII, 9.
[436] Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 127.

nin kaçacağını yetişmesi gerektiğini söyler. Kadın da tutunca adam onun üstüne çıkarak kadını tecavüz ederdi.[437] Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla toplumda yaşanan tecavüz olaylarına sessiz kalınmamaktaydı. Konuyla alakalı olarak kaynaklarda yer alan bir rivâyete göre ünlü bir şair olan Selî b. Süleke'nin Has'am kabilesinden birinin evine uğradığı bir sırada çevrede yalnız olan bir kadına tecavüz ettiği ve bunun üzerine olayı duyan Has'am lideri Enes b. Müdrik el-Has'ami'nin onu öldürdüğü söylenir.[438]

6. Kadın-Erkek İlişkileri

Burada kadın erkek ilişkisinden kastettiğimiz kadınların toplum içerisinde gündelik hayatta erkeklerle olan sözlü-sözsüz iletişimleridir.

Dönemin kadın erkek ilişkilerine bakıldığında belli ölçü ve kuralların bulunduğu bir durum ve yapı arz ettiği görülecektir. Arap erkekleriyle kadınları arasında haremlik selamlık bulunmamakla birlikte, bir erkeğin yabancı birisinin evinin önünde örtüsüz dahi olsa kadınların yanında gayr-i ahlakî konuşmaları, kadın ve kızlara kötü gözle bakmaları ev sahibi erkeğe hakaret sayılırdı. "Kadın erkek ilişkilerinde iffete bir halel getirmemek şartıyla yabancı veya yakın ayrımı yapılmadan, asil kadın ve erkeklerin beraber oturmaları sıradan örfler olarak kabul görürdü." Ancak bazı müellifler cahiliye döneminde şehir sakinlerine özgü olan kadının sıkıca örtünmesi, kendi evinde inzivaya çekilmesi ve erkeklerle samimi olarak arkadaşça ilişkiler kurmamaları gibi muhafazakâr davranışların bulunduğunu hatta bu gibi davranışların köylüler tarafından da bilindiğini aktarmaktadırlar.[439]

Cahiliye döneminde bir kısım erkeklerin davetsiz ve izin almaksızın evlere girdikleri ve yine bazı erkeklerin kadınlarla beraber geceledikleri de gelen rivayetler arasında yer almaktadır. Bilhassa köle ve cariyelere diledikleri zaman odalara girmekteydiler. Bu durum konu ilgili ayetten anlaşılmak-

[437] İbn Hacer, *el-İsabe,* II, 93-94.
[438] İbn Hacer, *el-İsabe,* I, 104.
[439] Cevâd Alî, IV, 615. Ayrıca bkz., Dindi, 89.

tadır.[440] Ancak bu gecelemelerinin cinsel anlamda olmadığını sıradan gece oturmaları olduğu, insanların kendi aralarında sohbet ettiklerini düşünmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Cahiliye Arabı için namusa halel getirmeden yabancı veya yakın ayrımı söz konusu olmaksızın asil olan erkek ve kadınların birlikte oturmalarında herhangi bir beis olmadığını yukarıda ifade etmiştik.

Ayrıca bazı kadınların erkekler arasında gezinip durdukları da aktarılmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi Mücâhid'e göre cahiliyede kadının açılıp saçılması anlamına gelen *teberrüc* kavramından kasıt budur.[441]

Hind'in bir kayanın üzerine çıkıp şarkılar söyleyerek Hamza'nın cesedini nasıl parçaladığını anlatması[442] ve Hz. Peygamber'e gelerek Müslüman olmadan önce "Yeryüzünde bulunan bütün hane halkları arasında senin hane halkından daha çok zelil olmalarını istediğim hiçbir hane halkı yoktu…"[443] demesi gibi rivâyetler dönemin kadınlarından bazılarının erkekler içinde ne denli rahat hareket ettiklerini ortaya koyması bakımından önem arz eden örneklerdendir.

Erkeklerin kadınlarda aradıkları bazı hasletler bulunmaktaydı. Cahiliyede kadının hayâlı, boynu eğik, gençlerden habersiz, çalımlı olmayan yürüyüşlü, şüphe ve kirlerden uzak, sessiz, sakin, erkek istediğinde şehvetine cevap veren, erkek terk ettiğinde nihayete erdiren, utancından alçak sesli konuşan, erkek kalktığında sıçrayıp kalkan, oturduğun da erkeğin emriyle oturan bir yapıda olması, Araplar nezdinde kadında güzel görülen ahlaki özelliklerden kabul edilirdi.[444]

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre kadınlar erkeklerle gayet rahat ko-

---

[440] Derveze, I, 152-153; bkz., Nur, 24/58 "Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler…"

[441] Mevdûdi, IV, 413.

[442] Taberî, *Tefsîr*, II, 525.

[443] *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı,* "Ensarın Menkıbeleri", (1581), 824.

[444] Alûsî, II, 17; Dindi, 81.

nuşabilmekte, onlarla tartışmakta hatta onlara karşı bile çıkmaktaydılar. Örneğin Hz. Muhammed, peygamberliğini ilan ettikten sonra birçok müşrik kadının kendisine gelip karşı çıktığı, onu hicveden şiirler söylediği, fiili olarak ona zarar vermeye çalıştıkları görülmektedir. Peygamber'e bir müddet vahiy gelmeyip kesilince müşriklerden bir kadın Peygamber'e gelerek "Ey Muhammed umarım ki şeytan seni bırakmış olsun, görüyorum ki iki üç gece sana yaklaşmadı."[445] Benî Abdulmuttalib'in mevlâsı Sâre adında bir kadının Mekke'de Peygamber'e eziyet verenler arasında yer aldığı söylenmektedir.[446]

Bu anlamda karşımıza çıkan bir diğer isim ise Mekke'de sert, katı tabiatlı olarak nitelendirebileceğimiz Ümmü Cemîl'dir. Rivâyetlerde Tebbet Suresi inince Ümmü Cemîl'in çok kızdığı, ellerinde taşlarla Peygamber'i aramaya çıktığı ve onu hicveden şiirler okuduğu anlatılmaktadır.[447] Yine o, "her gece, Resulullah'ın sabah erken dışarı çıkarken ayaklarına batsın diye onun kapısının önüne dikenler koymaktaydı."[448] Aynı şekilde Peygamber'in kapısına pislik attığı da aktarılmaktadır.[449]

Bu rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla müşrik kadınların Peygamber'e karşı olan düşmanlıklarını bu kadar rahat bir şekilde göstermelerinde eşlerinin, babalarının, efendilerinin de desteği bulunmaktadır. Ümmü Cemîl eşinden böyle bir destek görmeseydi bir erkekle belki de bu kadar rahat konuşamayacak ve bu kadar rahat hareket edemeyecekti. Ancak Ümmü Cemîl'in eşine göre daha baskın bir karakter ve bu yüzden de eşini bile yönetebilecek bir kadın olduğu bilinen bir husustur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi toplumda kadınların rahat hareket etmelerine izin veren aslında erkeklerdi. Erkekler istedikleri durumlarda kadınla-

---

[445] Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, 127.
[446] Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İşraf,* 233.
[447] İbn Hişâm, I, 356, (çev: I, 447-448); Ezrakî, 119; Mevdudi, VII, 298.
[448] Mevdudi, VII, 293; Ümmü Cemil'in Peygamber'e karşı olan saldırılarının fiili anlamda olması hakkında bkz., Kilinçli, 149.
[449] Özdemir, 59.

rı kısıtlarken, daha önce ifade ettiğimiz gibi bazı erkekler yetim kızların mallarını yabancı erkeklere yedirmeme adına onların yabancılarla evlenmelerine engel olmuşlardır, istedikleri zaman ise onları serbest bırakmışlar, hatta kimi zaman kendi istekleri doğrultusunda kadınları erkeklerin karşısına çıkarıp şiir veya şarkılar söyletmişlerdir. Örneğin Nadr b. Hâris, insanları Hz. Muhammed'in dediklerine inanma konusunda engellemek için peygamber'in söylediklerine "eskilerin masalları" deyip suçlama yoluna gitmiş hatta bunun için şarkıcı olan kadın ve kızları da bu yolda araç olarak kullanmıştır. Şarkıcı olan bu kadınlardan herhangi birisini Müslüman olmak isteyen kişinin önüne çıkararak şöyle söylerdi: "Haydi kızım ona yediriver, içiriver, şarkılarından söyleyiver." Daha sonra İslâm'ı kabul etmeye niyetli olan adama yönelerek: "Nasıl bu, Muhammed'in seni çağırdığı namazdan ve onun önünde savaşmaktan daha iyi değil midir?"[450] derdi.

Kadın erkek ilişkileri siyasi, ekonomik ve hukukî güç kimin elinde olduğuna bağlı olarak değişmektedir.[451] Bu durum cahiliye dönemi için de söz konusudur. Cahiliyede hür ve aynı zamanda zengin olan kadınların bazı erkeklerden daha saygın bir konumda olduğuna daha önce değinmiştik. Aynı şekilde Ümmü Cemil gibi kadınların eşleri üzerinde etkili oldukları dahi görülmektedir. Daha önce bu durumu anlatan rivayetlere yer vermiştik.[452] Tüm toplumlarda olduğu gibi cahiliyede de kadınların erkeklere karşı duydukları aşkı, sevgiyi şiir gibi yazılı metne döktüklerine rastlanmamaktadır. Toplumun geleneksel bakış açısı buna müsaade etmemekteydi. Aynı şekilde kadının tabiatında var olan utanma duygusu da onun erkeğe duyduğu aşkı erkekten önce açıklamasına engel olmaktadır.[453]

Tüm bu anlatılanların yanı sıra cahiliye toplumunda kabile lideri de olsa erkeklerin toplumda prestijlerini zedeleyip, kadınların diline düşmekten çekindikleri görülmektedir. Kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığı

---

[450] Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, 137.
[451] Fidan, 181.
[452] İbn Hişâm, I, 346-347, (çev: I, 437).
[453] Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın," 75.

kadarıyla bu erkeklerden biri de Ebû Cehil'dir. Rivâyete göre "Ebû Cehil bir gün Velid b. Muğire ile tavaf ettikleri sırada söz Peygambere gelince Ebû Cehil şöyle der: 'Vallahi ben onun sözünde sâdık olduğunu biliyorum!' Muğire 'Peh!' der, 'Bunu neye dayanarak söylüyorsun?' Ebû Cehil; 'Onu daha yeni yetme bir delikanlı iken 'sâdık' ve 'el-Emin' diye adlandıran bizdik; Fakat akıl kemale erip olgunluk yaşına geldiğinde tuttuk onu 'yalancı, hain' diye adlandırdık.' Muğire 'O zaman ona iman etmene mani olan nedir?' deyince, Ebû Cehil: 'Kureyş dilberlerinin benden Ebû Tâlib'in yetimine tabi olmuş biri olarak söz etmeleridir. Bu yüzden son söze kadar Lât ve Uzza'ya tabi olacağım!'"[454] der. Benzer şekilde Ebu Leheb'in Kureyş'e destek amacıyla kabilesinden ayrıldığında Hind'den takdir beklemesi örnek olarak hatılanabilir.[455]

-Çocuklara gelince çocuklarda arkadaşlık, kardeşlik gibi duygular hakimdir. Bu duyguların hakim olduğu kız ve erkek çocuklarının cahiliyede beraber oynadıklarına dair rivâyetler bulunmaktadır. Kaynaklarda Peygamber'in sütkardeşi Şeyma'nın çocukken Peygamber'i omzuna alıp taşıdığı ve Peygamber'in de Şeyma'nın omzunu ısırdığı anlatılmaktadır.[456]

7. Kadının Sosyal Statüsü

7.1. Kâhine Kadın

Cahiliye döneminde kadının sosyal fonksiyonlarından birinin topluma yön vermeleri bakımından kâhinlik müessesesi olduğu görülmektedir. Toplumsal olayları açıklığa kavuşturarak ihtiyaçlarını karşıladıklarından ötürü her kabilenin bir kâhini bulunmaktaydı. Bu sebeple kâhinler, toplum içinde ayrı bir yere sahiptiler. "Onlar, taş ile vurarak, parmaklardaki çizgilere bakarak, yere önce iki, sonra bir parmak ile çizgi çizip kuş uçururlar ve onun sesine, uçmasına ve konmasına bakarak kehanette bulunurlardı." Kehanette bulunma işi erkekler tarafından yapıldığı gibi kadınlar tarafından da yapıl-

[454] İslâmoğlu, 995.
[455] *Ensâbu'l-Eşrâf,* I, 230; Ayrıca bkz., Kilinçli,63.
[456] Mes'udî, *et-Tenbih ve'l-İşraf,* 196.

maktaydı. Kâhinler, yaptıkları bu işler karşılığında ücret alırlardı.[457] Bu kâhinler aynı zamanda hakem olarak da addedilirlerdi. Kaynaklarda Ümeyyeoğulları'ndan Harb b. Ümeyye, Ebû Süfyân b. Harb gibi kişilerin yanı sıra Suhr bt. Lukmân, Hind bt. Hasen, Cum'a bt. Hâbis, Husayle bt. Âmir b. Zarib gibi meşhur kadın hakemlerin isimleri zikredilmektedir.[458] Mekke'de bu konuda her ne kadar da bir isimden bahsetmiş olsak bile başka isimlerin olmadığı anlamına gelmediğini düşünüyoruz. Ancak Mekke'de kadın bir kâhin olmasına rağmen Abdulmmutalib'in oğlu Abdullah'ı kurban etme olayında Kureyşlilerin tavsiyesi üzerine Şam'daki Kâhin kadının yanına gittiği nakledilir.[459] Mekke'deki kadın kâhin ile Abdulmuttalib aynı dönemde yaşamamış olmaları ihtimal dâhilindedir. Ayrıca Sehmoğullarından Gaytala adındaki kadın da cahiliye dönemindeki kâhinelerden birisidir.[460]

İnsanlar çok karmaşık ve çözülmesi zor meselelerde kâhinlere başvururlar, her zaman onlara yönelmezlerdi. Kâhinlerin, ilham yoluyla bazı neticelere vardıklarına inanılır, insanlar, sorunlarını onların gösterdikleri yol ile çözmeye çalışırlardı.[461] Mesela Zi'b b. Mâlik, kabilesinden bir adamla yüz deve üzerine davalı olunca Arap kâhinlerinden bir kadına gitmiştir.[462] Yine Abdulmuttalib ve Kureyşliler arasında yaşanan zemzem kuyusuna ortak olma hakkındaki anlaşmazlıkta Benî Sa'd kabilesinden kâhine bir kadına başvurmak için yola çıktıkları nakledilmektedir.[463] Aynı şekilde insanlar psikolojik ve ruhsal problemlerinde, sıkıntıya düştüklerinde, gizli bir anlaşmazlığın çözümünde kâhine giderlerdi.[464] Yukarıda da belirttiğimiz gibi Abdulmuttalib'in, oğlu Abdullah'ı kurban etmemek için Secâh adında bir

---

[457] Özdemir, 47. Ayrıca bkz., Köse, Feyza Betül, *Kâhin*, Endülüs Yay., İstanbul 2018.

[458] Cevâd Alî, V, 638-639; Köse, 100-115. Ayrıca bkz., Barış, 161;

[459] İbn Hişâm, I, 151-155, (çev: I, 204-208); İbnu'l-Esir, I, 545, (çev: II, 3);.

[460] İbn İshak, 91, (çev: 168); İbn Hişâm, I, 208, (çev: I, 147); İbn Kesîr, II, 308, (çev: I, 476).

[461] Nurettin Turgay, Abdulmuttalib'in Dini İnancı, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, 344.

[462] İbn Hişâm, I, 426, (çev: II, 76).

[463] İbnu'l-Esir, I, 551, (çev: II, 8); İbn Kesîr, II, 245, (çev: I, 391); İbnu'l-Cevzi, II, 208; Yakubî, 248.

[464] Çağatay, 131; Derveze, I, 302.

kâhineye başvurduğu aktarılmaktadır.[465] Kâhinlere ayrıca rüya yorumlanması hususunda da danışıldığına şahit olunmaktadır. Örneğin Berre bt. Mür gördüğü ilginç bir rüyayı Serhâ adında bir kâhine anlatmıştır.[466] Aynı şekilde kayıpların bulunmasında, zina olayının aydınlatılmasında, toplumda var olan suçların açığa çıkarılmasında, suçluların tespit edilmesinde de kâhine gidilmekteydi.[467]

Ayrıca bir konuda şüpheye düşüldüğünde arrâfa danışılır, çekişme veya düşmanlık ortaya çıktığında arrâf hakem tayin edilir, hastanın tedavi edilmesinde, rüyaların tabirinde, geleceği öğrenme konusunda arrâfa gidilirdi. "Arrâf da ağrı ve sızı gibi hastalıklar için efsun yapar, davaları çözmek üzere kura oku atar, hırsızları bulma için bakır ibrik içine üfürür, rüya tabiri için de önemli seciyeli sözler söylerdi. Problemli meseleler için fal bakar veya bir ipe düğüm atarak onlara üflerdi."[468]

Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla insanların herhangi bir meseleden ötürü kendilerine başvurdukları bu kâhinler ücret almaktaydılar. Rivâyete göre Hz. Peygamber "köpek satış bedelini, fâhişelik kazancını ve kehânet ücretini" yasaklamıştır.[469]

7.2. Şair Kadın

Sözlü edebiyatın en önemli ürünlerinden biri olan şiir cahiliye döneminde çeşitli problemlerin, sevinç ve üzüntülerin, özürlerin, bağışlanma taleplerinin, kabileler arasındaki rekabetin, savaşların, övgü ve yergilerin ve daha birçok duygu ve düşüncenin dile getirilmesinin en güzel örneğiydi. İşte cahiliye toplumunda kadının kendini ortaya koyduğu konulardan biri de sözlü edebiyat içerisinde yer alan şiir idi. Müşrik erkekler canlarını ortaya atıp savaşarak Müslümanlara olan kinlerini ortaya koyarken, kadınlar ise bu

---

[465] İbn İshâk, 14, (çev: 82); İbnu'l-Cevzi, II, 199; Barış, 162; Çağatay, 65; Abdulmuttalib'in oğlu Abdullah için kâhin bir kadının yanına gitmesi ile ilgili ayrıca bkz., Turgay, 344.

[466] Yekeler, 9.

[467] Özdemir, 47.

[468] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 66.

[469] Rûdânî, II, 115.

kinini farklı şekillerde göstermişlerdir. Bu amaçla müşrik kadınların şiiri araç olarak kullandıklarını görmekteyiz. Onlar sözlü edebiyatın en önemli ürünlerinden biri olan şiir vasıtasıyla kendi eşlerini, kardeşlerini, çocuklarını ve akrabalarını öldüren Müslümanlara karşı öfkelerini dile getirmişlerdir. Örneğin; Hind bt. Utbe, bir şiirinde Uhud Savaşı'nda Hamza'nın ciğerini söküp işkence ederek yüreğini soğuttuğunu söylemiştir.[470]

Kadınların söyledikleri şiirlerin erkekleri harekete geçirdiği durumlar da olmaktaydı. Savaşlarda erkekleri cesaretlendirme adına aktif rol alan kadınların söyledikleri şiirlerle erkekleri düşmana karşı kışkırtıp galeyana getirdikleri de bilinmektedir.[471] Barış zamanında ise içki meclislerinde söyledikleri, şarkılarla erkekleri eğlendirdikleri aktarılmaktadır.[472]

Araplar arasında şiirleriyle meşhur olmuş çok sayıda kadın şair bulunmakla[473] beraber –ünlü mersiye şairlerinden Hansâ[474] ve Sueyba bu şairler arasında yer almaktadır- gündelik hayatta da kadınlardan bazılarının şiir söyledikleri görülmektedir. Bunlar arasında Ümmü Cemîl yer alır. O, Ebû Bekr'e kendisinin ve eşinin şair olduğunu söylemiştir.[475] Yine Ümmü Cemîl'in Peygamber'i hicveden şiirler okuduğu nakledilir.[476] Ayrıca Esma bt. Mervân'ın da insanları Hz. Peygambere karşı kışkırtıp aleyte şiirler söylediği aktarılmaktadır.[477]

Kadın sadece şiir söylemekle kalmamış, aynı zamanda şiire konu da olmuştur. Araplar namuslarına düşkün olmakla beraber kadın ve şaraba da düşkündüler. Öyle ki aşk, kadın ve şarabın bu dönem şiirlerinde pervasızca işlenen temalardan olduğu görülmektedir. "Müstehcen şiir ve edebiyatın

---

[470] İbn Hişâm, II, 92, (çev: III, 124).
[471] *Ensabul Eşraf*, I, 291; Ayrıca bkz., Demircan, *Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber,* 111.
[472] *Yedi Askı,* 57; Ayrıca bkz., Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın,* 34.
[473] Bardakoğlu, 19; Ayrıca bkz., Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın,* 33.
[474] Ali Şakir Ergin, "Hansa", DİA, TDV Yay., Ankara 1997, XVI, 46. Ayrıca bkz., Ceviz, 179.
[475] Ezraki, 120; Belâzurî, *Ensâb*, I, 123; Ayrıca bkz., Emine Sonnur Özcan, İslâmiyet Öncesi (Cahiliye Devri) Arap Kültüründe Rivâyet ya da Tarih Bilinci, *Tarih Okulu*, XI, 2011, 48.
[476] İbn Hişâm, I, 356, (çev: I, 447-448); Mevdudi, VII, 298.
[477] İbn Sa'd, II, 25.

kaba duygular üzerindeki sihirli tesiri bilinen bir gerçektir."[478] Zira aşk[479] ve cinsellik hikayeleri Arap şiirlerinin konuları arasında yer almaktadır.[480] Ayrıca Muallaka şairlerinden İmriu'l-Kays'ın sevgilinin yüz, boyun, el, kol, kalça, bacak gibi uzuvlarını en ince ayrıntısına kadar şiirinde dile getirmiştir. Bu şekilde sevgiliye karşı duyduğu şehevi duyguları tahrik edici sözlerle şiirinde işlemiştir[481]

Kadına duyulan aşkın da şiirlerle ifade edildiğini görmekteyiz. Örneğin; daha önce de ifade ettiğimiz gibi Huzeyme b. Nehd b. Zeyda, Fatıma adında bir kıza âşık olmuş ve onun için şu beyitleri söylemiştir:

"Bir genç hanım sanki güzel kokulu olan ağiz suyu, onun ağzında, onunla zencebil içilir.

Onun aşkı üzerine babasını katlettin.

Eğer buhlettimse o da ya buhleder ya da muradına nail olur."[482]

Cahiliye şiirlerinde şair, sevdiği kadına duyduğu özlemi de dile getirmektedir. İmriü'l-Kays'ın şiirlerinde aşkı, sevgiliye kavuşma anını ve ondan ayrı kaldığı zamanları eşsiz bir üslupla tasvir etmektedir. İmriü'l-Kays muallakasına şöyle başlamaktadır:

"Arkadaşlar burada durunuz, sevgilinin anısına bu kum tepeleri arasında bulunan ikametgâhının kalıntılarını anarak ağlayalım.

Burada esen kuzey ve güney rüzgârlarının oluşturduğu kasırgalar bile bu sevimli menzilin sevgilinin ikametgâhının son izlerini tamamıyla sile-

---

[478] Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 127; Cahiliye dönemi kadın, aşk ve şarap şiirlere konu olmuş ve ana temayı oluşturması hakkında bkz., Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 116; Mehmet Yalar, Modern Arap şiiri Kavram Kaynak Yapı, Arasta Yay., Bursa 2003, 210; Ayrıca bkz., Ay, 69; Ayrıca bkz., Aladağ, 107, 43; Cahiliye döneminde kadınla dostluğun şiire konu olması hakkında ayrıca bkz., Yalar, 12.

[479] Kenan Demirayak-Ahmet Savran, *Arap Edebiyat Tarihi Cahiliye Dönemi*, (3. Baskı), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1996, 80.

[480] Mevdudi, IV, 82.

[481] *Yedi Askı* 33-34.

[482] İbn Kuteybe, 342, (çev: 438).

memiştir.

Dostlarım bana gönül yaralarımdan etkilenerek, çevik hareketlerimi durdurarak bana sabır ve tahammül tavsiye ediyorlar.

Maalesef şimdi benim için yegâne teselli kaynağı, buraları gözyaşlarımla sulamaktır.

Ama göz yaşlarım çevreye dağılmış kalıntılara hayat vererek, şu ıssız yerleri acaba şenlendire bilecek mi? Heyhat….”[483]

Kadınlar için yazılan şiirlerin bazılarında kocaları tarafından eşlerine öğüt mahiyetinde ifadeler de yer almaktaydı. Arap şairlerinden biri karısına “Ben ölürsem sen, âciz ve konuşmaktan anlamayan, ikiyüzlü ve kumar bilmeyen birini isteme.” diye vasiyette bulunmuştur.[484]

Sadece hür kadınlar değil aynı zamanda cariyeler de şiirlere konu olmaktaydılar. Nasıl ki hür kadına âşık olununca sevgiliyi anlatan şiirler söylenmişse aynı şekilde cariyeye de âşık olununca şiirler söylenmiştir. Örneğin; Gumeysa Savaşı’ndande Halid’in öldürdüğü Kinânî, âşık olduğu bir cariye için şiir söylemiştir.[485]

Şiire konu olan kadının uğruna yazılan bu kadar duygu yüklü şiirlerin yanı sıra onları toplumdan dışlayan şiirlerin varlığına da rastlanmaktadır. Mesela bazı şiirlerde kızların evlendikten sonra doğurdukları çocuklarının kendi ailelerinden kabul edilmedikleri anlatılmaktadır. Bu şekilde duygularını dile getiren Arap şairlerinden biri şöyle der:

“Oğlullarımız, Oğullarımızın oğulları bunlardır neslimiz,

Kızlarımızın oğulları ise değil bizim neslimiz!”[486]

Bununla birlikte şairler arasında düzenlenen şiir yarışmalarında jüri ola-

---

[483] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 15-16.
[484] Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 119-120.
[485] el-Bekrî, *Cahiliye Arapları*, 93.
[486] İbn Hacer, “Feraiz”, XIII, 284.

rak görev alan kadın hakemlerin bulunduğu da akarılmaktadır.[487]

7.3. Ağıtçı Kadınlar

Cahiliye döneminde bir yakını öldüğü zaman kadınların onun iyiliklerini şiir formunda yüksek sesle anarak ağladıkları, bu sırada yüzlerine vurup, elbiselerini yırttıkları nakledilmektedir.[488] Kadın, "Araplarda kutsal görev" olarak kabul edilen matemin başkahramanıydı. Ölen kişinin arkasından onu övecek ağıtları söylerdi. Ölünün arkasından üstünü başını parçalayanlar, kendini dövenler, üzerlerine çamur sürenler, elbisesini ters giyenler olurdu. Bu matem bir yıl boyunca devam ederdi. Bu döneme has "yas elbisesi" giyilirdi. Ölen kimsenin akrabaları siyah ve beyaz renkteki bu iki yas elbisesini bir yıl boyunca giyerler ve cenaze için ayağa kalkarlar, cenazeyi gördükleri zaman da "sen şimdi hayatta olduğun gibisin. Şerli isen şerli, hayırlı isen hayırlısın" derlerdi. Ölecek olan kişi, öldükten sonra kahramanlıklarının anlatılmasını vasiyet eder, hatta bazen ölmeden arkasından söylenecek ağıdı kendisi de dinlerdi.[489] Örneğin; Abdulmuttalib vefatı yaklaşınca kızlarına kendisi için ağlamalarını söylemiş, bunun üzerine kadınların hepsi ağlayıp her biri şiir söylemiştir.[490] Rivâyete göre Abdülmuttalib ölüm döşeğinde olduğu sıralarda kızlarından Ümeyme'nin söylediği mersiyenin ilk satırları şu şekildedir:

"Acaba yüksek seciyeli ve cömert olan birisi için,

Gözlerim yaş yerine kan dökmez mi?"[491]

Kadınların ağıt yakmalarıyla ilgili olarak Tarafa, muallakasında şöyle der: "Ey (kardeşim) Ma'bed'in kızı, eğer ölürsem ölüm haberimi hak ettiğim şekilde herkese duyur ve benim için (ağlayıp bağırarak) yakanı yırt."[492]

---

[487] Bardakoğlu, 19.
[488] Mevdudi, IV, 258.
[489] Özdemir, 110.
[490] İbn Hişâm, I, 169, (çev: I, 186); *Belâzurî, Ensâb*, I, 92; İbnu'l-Cevzi, II, 28; Ayrıca bkz., Turgay, 342-343.
[491] İbn Sa'd, I, 106.
[492] *Yedi Askı*, 61.

Hâşim b. Abdümenaf öldüğünde Halide bt. Hâşim'in babasının arkasından ağıt yakarken söylediği şiir şu şekilde başlamaktadır:

"Haberci erken getirdi, şeref sahibi, faziletli işlerin sahibi,

Ve kumlara ayak basanların en hayırlısının ölüm haberini…"[493]

"Ayrıca bu görevi para karşılığında yapan ve kendilerine Nâyiha denilen profesyonel ağlayıcılar" da bulunmaktaydı.[494] Bu ağlayıcılar ezgiler okuyarak, ses ve hareketleriyle matem havası oluşturup, çevreyi ızdıraba boğmaktaydılar.[495] Bu kadınlardan biri de Hâtıb b. Ebû Beltea'nın mektubunu taşıyan Sâre adındaki kadındır. O, şarkı söyleyip ölülere ağıt yakan bir kimseydi.[496]

Hz. Peygamber'den gelen rivâyetler cahiliye döneminde kadınların ölülerin arkasında ağıt yaktıklarını göstermektedir. Bir rivâyete göre Ümmü Atiyye "Allah Resûlüne biat etmek istediğimde dedim ki: 'Ey Allah Resûlü! Cahiliyede bir kadın beni teselli etmişti (yani ölüsü için ağlamıştı). Gidip ona yardım edeyim (yani onun da ölüsü için ağlayayım) sonra gelip sana biat edeyim." 'Öyle ise git ona yardım et sonra gel bana biat et!' buyurdu. Bunun üzerine gidip ona yardım ettim sonra geldim Allah Resûlü'ne biat ettim." demiştir.[497] Ayrıca Hz. Peygamber kadınlardan matem sırasında elbiselerini yırtmamaları, vaveylalar koparıp da bağırmamaları, yüzlerini ve gözlerini tırmalamamaları ve ağıt yakmamaları konusunda söz alması[498] kadınların ağıt yakma konusunda ne denli ileriye gittiklerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Başka bir rivâyete göre ise Hz. Peygamber; "(ölüleri için ağlarken) yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve cahiliye âdeti üzere ağıt yakan bizden değildir"[499] demiştir.

---

[493] İbn Sa'd, I, 67.
[494] Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, 215-216.
[495] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 437.
[496] Belâzurî, *Ensâb*, I, 408.
[497] Rûdânî, I, 283.
[498] İbn Sa'd, X, 5.
[499] Rûdânî, I, 282.

Bu dönemde kadınların ağıt yakmalarına örnek olarak müşrik kadınların bir ay boyunca Bedir savaşında öldürülen eşleri ve yakınları için ağıt yakmaları gösterilebilir.[500] Mekke'deki kadınlar saçlarını yolmuşlardır. Öldürülen adamlardan birinin devesi veya atı getirilerek hayvanın etrafında yas tutmuşlardır.[501]

"Araplar cahiliye devrinde birbirine saldırır, birbirini esir eder ve öldürürlerdi. Onlardan biri öldüğünde ağıt yakan kadın, ölen kişiyi bu haram fiilleri saymak suretiyle methederek ağlardı."[502]

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi kaynaklara bakıldığı zaman ağıt yakma işinin kadınlar ait olduğu görülmektedir. Gelen rivâyetlerde bu dönemde genellikle kadınların ağıt yakmaları hakkında bilgiler mevcutken erkekler için böyle bir durumdan bahsedildiği bir rivâyete rastlayamadık.

B. İŞ VE TİCARET HAYATINDA KADIN

Cahiliye dönemi Arap toplumunda ekonomik hayatta erkeklerin hâkimiyeti söz konusu olmakla beraber aynı zamanda kadınların da ekonomik hayatta etkin oldukları görülmektedir. Mekke'de kendi geçimini kendisi sağlayan kadınlar bulunmakta olup bu kadınlar farklı meslek gruplarında yer almaktaydılar. Örneğin bu kadınlar arasında yer alan Hatice bt. Huveylid şeref sahibi tüccar bir kadın idi.[503] Hz. Hatice adamlar tutarak sermaye ortaklığı kurarak satılması için mal vermekteydi.[504] Hatice'nin Mekke ticaretinde çok önemli bir etkisi olduğu ve Mekke dışına ticaret kervanları gönderdiği bilinmektedir.[505] Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Hatice, Kureyş-

---

[500] İbnu'l-Cevzi, III, 158.

[501] Vâkıdî, I, 173; Zehebî, III, 115-116.

[502] İbn Hacer, *Muhtasaru Fethu'l-Bârî*, III, 379.

[503] İbn Hişâm, I, 187, (çev: I, 246); İbnu'l-Esir, I, 569, (çev: II, 27); Çalışlar, 24-25; Mes'ûdî, *Murucu'z-Zeheb,* 271, 275; *Belâzurî, Ensâb,* I, 97; Şakir, İslâm Tarihi, II, 199.

[504] Ahmet Akgül, *Cahiliye'den Hz. Peygamber Devrinin Sonuna Kadar Ticari Hayat Hicaz Bölgesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Ünv. SBE, Şanlıurfa 2000, 72.

[505] Çalışlar, 120.

ten birini Peygamber'le birlikte Tihâme'deki panayıra göndermiştir.[506]

Erkeklerin hâkim olduğu bir toplumda kadınların ticari hayatta etkin olması demek aslında hiç de küçümsenmeyecek kadar büyük bir olaydır. Öyle ki bazı kadınlar erkekleri bile kendi emirleri altında çalıştırmaktaydılar. Esved b. Şi'r el-Kelbî tüccar bir kadının yanında çalışan bir işçi olduğunu ticaret için Mekke'ye gittiğini ve Hâşim b. Abdumenâf'ın hacılara peynir ve yemek dağıttığını söylemiştir.[507] Aynı şekilde Hz. Peygamber yirmi beş yaşlarında iken Mekke pazarına Bizans malları taşıyan bir kervanın sahibi ve çocuklu dul bir kadın olan Hatice'nin yanında çalışmaktaydı.[508] Peygamber amcası Ebû Talib'in yönlendirmesi üzerine Hatice bt. Huveylid'in kervanıyla beraber ticaret amacıyla Şam'a gitmiştir.[509]

İş hayatında etkin olduğu gözlemlenen cahiliye kadınlarının bazılarının Kâbe'nin yeniden inşası sırasında erkeklerin yanında işçi olarak çalıştıkları bilinmektedir.[510]

Bu dönemde yine bazı kadınların Ebû Niyar'ın annesi Ümmü Enmar gibi sünnetçilik yaptıkları aktarılmaktadır. Nitekim Ümmü Enmar'ın Mekke'de kadın sünnetçisi olduğu kaynaklarda geçmektedir.[511] "Arap yarımadasında kız çocuklarının sünnet edilme geleneği mevcuttu."[512] Habbâb b. Eret'in annesinin de Mekke'de ebe olduğu söylenmektedir.[513] Bir rivâyete göre de bu kadının Mekke'de sünnetçilik yapan Ümmü Sibâ bt. Abdi'l-Uzzâ el-Huzâî ile aynı kişi olduğu nakledilir.[514] Başka bir rivâyette ise İbn Sibâ'ın

---

[506] Taberî, II, 282, (çev: IV, 70).
[507] Yakubî, 243.
[508] Çalışlar, 120.
[509] İbn Sa'd, I, 117-118; Mes'udî, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, 197; *Belâzurî, Ensâb,* I, 97; İbn Haldun, *Tarihu İbn-i Haldun*, II, 408; Hz. Hatice'nin Peygamber'le ticari ortaklık kurması ile ilgili ayrıca bkz., Akgül, 49-50.
[510] İbn İshâk, 58, (çev: 310).
[511] İbn Hişâm, II, 69, (çev: III, 98); Rûdânî, II, 398.
[512] Levent Öztürk, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001, 76.
[513] *Belâzurî, Ensâb*, I, 175.
[514] İbn Sa'd, III, 183.

annesinin Mekke'de ebelik yaptığı aktarılır. Uhud Savaşı'nda onunla mübareze yapan Hamza b. Abdilmuttalib meydana çıkınca "Ey kadınların bızırlarını kesen kadının oğlu!" diye kendisine hitap etmiştir.[515]

Kendi çalışmasıyla geçimini sağlayan kadınların uğraştıkları bir başka iş ise koku satmaktı. Kaynaklarda cahiliye döneminde koku satan kadınlardan bahsedilmekte ve bu kadınlardan biri olarak Menşim adı zikredilmektedir. Zira bu kadının ölü kefenlerine sürülen bir koku sattığı söylenmektedir.[516] Ayrıca bu dönemde esnaf olan kadınlardan bazılarının ise yağ sattığı aktarılmaktadır.[517]

Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla cahiliye kadınları da süslenmek amacıyla günümüz tabiriyle güzellik salonlarına gitmekteydiler ki bu dönemde kadınların uğraştıkları bir başka meslek grubu ise günümüz tabiriyle kuaförlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Mekke'de "mâşita"[518] "el-Minkaş" adı verilen kadınlar bulunmaktaydı. Bunlar kadınların yüzlerindeki tüyleri alırlar ve kaşlarını inceltmek amacıyla cımbız kullanmaktaydılar.[519] Örneğin "Ümmü Züfer adında yaşlı bir kadının Hz. Hatice'nin evlilik öncesinde ve sonrasında berberliğini yaptığı bilinmektedir."[520] Aynı şekilde Mekke'de Ümmü Gaylân adında azâdlı bir kadının da saç bakım işleri ile uğraştığı söylenmektedir.[521]

Bu dönemde bazı kadınlar ise sağlık hizmetlerini yürütmekteydi. Bilhassa doğumların "kâbile" diye isimlendirilen ebeler tarafından yaptırıldığına dair çok sayıda rivâyet mevcuttur.[522] Örneğin Habbâb b. Eret'in annesinin de Mekke'de ebe olduğu zikredilmektedir.[523] Aynı şekilde Peygamber'in

---

[515] Belazuri, *Futuhu'l-Buldân*, 58.
[516] İbn Kuteybe, 338, (çev: 434); Cevâd Ali, IV, 627; Ayrıca bkz., Kamacı, 238, *Yedi Askı*, 82.
[517] İbn Hacer, *el-İsabe*, II, 93.
[518] Cevâd Alî, IV, 622.
[519] Cevâd Alî, IV, 623.
[520] İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 435, VIII, 333.
[521] İbn Kesîr, III, 106.
[522] Öztürk, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*, 68.
[523] *Belâzurî, Ensâb*, I, 175.

mevlâsı olan Selmâ'nın da Hatice'nin Peygamber'den olan çocuklarının ebesi olduğu zikredilmektedir.[524] Fakat bu kadınların bu işi para karşılığı yapıp yapmadıkları hakkında kaynaklarda herhangi bir malumata rastlayamadık. Aynı şekilde bu hizmeti hastane gibi belli bir mekânda mı yoksa doğum yapacak olan kadının evin de mi yaptıklarına dair net birşey söyleyememekteyiz.

Bu dönemde tıbbî konularda önemli bir yere sahip olan kadınlardan bazılarının göz tedavisi yaptıkları da anlaşılmaktadır. Hz. Hatice'nin İslâm'dan önce Peygamber'i gözleri ağrıdığında tedavi için yaşlı bir kadına götürdüğüne dair rivâyetler mevcuttur. [525]

Cahiliye döneminde kadınların yaptıkları meslekler arasında sütannelik de sayılabilir. Araplar arasında sütanneliğin ticarete döküldüğünü, aktarılan rivâyetlerden çıkarmak mümkündür. Sütanneliğin meslek haline getirilmesine dair rivâyetler[526] ve ukâz panayırın sütannelik yapacak olan aileler ile yeni doğduğu için emzirilip yetiştirilecek çocukların aileleriyle buluştukları bir pazar olarak karşımıza çıkması bizi bu düşünceye sevk etmektedir. Bu pazarda zengin aileler çocuklarını sütanneye verirlerdi.[527] Ayrıca Peygamber'in sütannesi Halime, Benî Sa'd b. Bekr kabilesinden bazı kadınlarla süt vermek için çocuk almaya Mekke'ye gittiklerini ve aldıkları çocukların ailelerinden kendileri için iyilik/ikram beklediklerini söylemesi[528] de bu duruma delil olarak gösterilebilir.

Bu dönemde ölen kimsenin yakınları ölünün ardından feryat etmesi için bu işi meslek haline getiren bazı kadınları tutmaktaydılar. Buna dair rivayetleri daha önce vermiştik.[529]

Tüm bunların yanı sıra göçebe ve bedevi hayat süren kabilelerde erkek-

---

[524] İbn Sa'd, X, 246.
[525] İbn İshak, 104; Ayrıca bkz., Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın,* 32.
[526] Mes'ûdî, *Murucu'z-Zeheb*, 274.
[527] Alan, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve Mekke,* 145.
[528] İbnu'l-Cevzi, II, 261; Zehebî, II, 46, (çev: I, 113).
[529] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 437.

ler hayvanların sağılması, ev işleri, çocuk bakma, kumaş örme, yün eğirme, yemek yapma gibi işleri ar saydıklarından bu işleri kadınlar yapmak zorunda kalırlardı. Ancak şehir hayatı süren kadınlar ise daha hafif işlerle meşgul olmaktaydılar.[530] Yukarıda şehir hayatındaki kadının ne gibi işlerle meşgul olduğunu anlattık.

C. İNANÇ VE İBADET HAYATINDA KADIN

İçerisinde birçok inanışı barındıran cahiliye döneminde kadınların onlar için çok önemli olan bir olay karşısında yemin ettikleri görülmektedir. Örneğin; Ebû Cehil b. Hişâm ve Hâris b. Hişâm Medine'de olan anne bir kardeşleri olan Ayyaş b. Ebî Rebia'nın yanına giderek annesinin adak adadığını ve onu görünceye kadar başına tarak değdirmeyeceğini söylemeleri bu konuya örnek olarak verilebilir. Amaçları Ayyaş'ı dininden döndürmekti.[531] Hz. Ömer'le Medine'ye hicret eden Ayyâş b. Ebû Rebi'a'nın annesi ise onu görünceye kadar güneşten korunmak için gölgelenmeme, başına yağ sürmeme, sadece katıksız bir lokma ekmek yiyeceğine dair yemin etmiştir.[532]

Cahiliye dönemi inançlarından bir diğeri ise ölen bir kimsenin karısının kendisine bazı şeyleri haram olarak kabul etmesidir. Ölen bir kimsenin karısının yas süresi içerisinde kendisine bazı şeyleri haram kılma uygulaması da bu toplumda görülmekteydi. Buna dair rivâyetleri daha önce vermiştik.[533]

Cahiliye Araplarının şifa bulma konusunda farklı inanışlara sahip oldukları söylenebilir. Çünkü onlar ilaçla tedavi olmanın yanı sıra yılanın zararlarından korunabilmek, sihirden kurtulmak gibi farklı amaçlar için rukyeye başvurdukları da nakledilmektedir.[534] Rukye yapan kimseler arasında kadınların bulunduğuna dair rivâyetler bulunmaktadır. Örneğin kaynaklar-

[530] Cevâd Alî, IV, 616; Bardakoğlu, 18.
[531] İbn Hişâm, (çev: II, 127), I, 475.
[532] *Belâzurî, Ensâb,* I, 208.
[533] *Sahîh-i Müslim Muhtasarı*, "Boşanma", 18(967), 600- 601.
[534] Cevâd Ali, VI, 747-748; Ayrıca bkz., Öztürk, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*, 57.

da Hz. Peygamber'in vahiy gelmeden Mekke'de kendisine çok sık nazar değdiğini ve bu yüzden de rahatsız olduğunu, Hz. Hatice'nin de kendisini rukye yapan bir kadına götürdüğünü söylediği aktarılır.[535] Ayrıca bu dönemde insanlar hasta olduklarında kâhinlerin kendilerine okuyup üflemeleri, sihir yapmaları veya tapınaklara kurban adayıp tören düzenlemekle şifa bulacaklarına inanmaktaydılar.[536] Cahiliye toplumunda büyü, sihir vb. gibi işlerle daha çok kadınlar meşgul olmaktaydı.[537]

Cahiliyede kadınların süslenmek için taktıkları takıları tılsım olarak da kullandıkları gelen rivâyetler arasında yer almaktadır.[538] Bunun için bir halkaya dizilerek yapılan kolye veya bilezikler,[539] farklı taşlardan yapılan boncuklar, nazara karşı korunma amacıyla kullanılırdı.[540]

İhrama girildikten sonra kadın ve erkeklerin günlük hayatta kendilerine yasakladıkları bir takım şeyler bulunmaktaydı. Bunlardan biri hacda ihrama giren Humsların ihramdan çıkıncaya dek kadına yaklaşmamalarıydı.[541] Aynı şekilde ihrama giren Kureyşli kadınlar da örme, dokuma işi yapmaz, yağ eritmezlerdi.[542]

Kendi dinlerine bağlı olan "Kureyşliler kendilerinden herhangi bir kadını başka bir Arapla evlendirdiklerinde ondan doğan çocuğun kendi dinleri üzerine yani Ahmesî olmasını şart koşuyorlardı."[543]

Cahiliye döneminde Arapların Kâbe'yi kutsal kabul edip etrafında tavaf yaptıkları bilinen bir husustur. Tavaf uygulamalarına bakıldığı zaman bu

---

[535] Öztürk, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri,* 76.

[536] Cevâd Alî, VIII, 381; Ayrıca bkz., Öztürk, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri,* 57.

[537] Cevâd Alî, VI, 740-743.

[538] İbn Manzûr, III,498; Ayrıca bkz., Kamacı, 40.

[539] İbn Manzûr, XII, 67; Ayrıca bkz., Kamacı, 40.

[540] İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini (273/887), *Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi,* I-X, çev. ve şerh. Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul 1982-1983, "Tıb", 39 (hadis no: 3531), IX,298-299; Ayrıca bkz., Kamacı, 40.

[541] Öztürk, *İslâm Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku*, 234.

[542] Ezraki, 68.

[543] Ezrakî, 67.

uygulamanın sadece erkeklere has olmadığı aynı zamanda kadınların da tavaf yaptıkları görülecektir. Nitekim İmriü'l-Kays şiirinde Devâr adlı putun etrafında uzun etekleriyle dolaşan genç kızların varlığından bahseder.[544] Ayrıca kaynaklarda Ebû Zer'in Mekke'de iki kadının İsâf ve Nâile putlarının etrafında tavaf ettiğini ve ona dua edip yalvardıkları söylediği aktarılmaktadır.[545]

Hz. Peygamber'den gelen şu rivâyet ise kadınların tavaf yapma şekli hakkında bilgi vermektedir: "Devs kabilesinin kadınlarının kıçları Zu'l-Halâsa putunun etrafında çalkalanmadıkça kıyamet kopmayacaktır."[546] Bu rivâyetten anlaşıldığı kadarıyla kadınlar putların etrafında dans eder bir şekilde tavaf yapmaktaydılar.

Bu konuda -aşağıda da yer vereceğimiz- gelen farklı rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla bazı kadınlar erkeklerle beraber çıplak tavaf yaparken, bazıları ise üzerlerine bir gömlek almak suretiyle tavaf yaparlardı. Bir kısım kadın ise çıplak olarak erkeklerden ayrı bir şekilde gece tavaf yapardı.

Kaynaklarda yer alan rivâyetlere göre bazı kadınlar Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmekteydiler. Bu rivâyetlerden birine göre cahiliye devri kadını çıplak vaziyette Kâbe'yi tavaf eder[547] ve avret mahalline iliştireceği; merkeplerin yüzüne takılan sinekliğe benzer bir bez parçası için "'Bana kim ödünç bir tavaf elbisesi verir?'" der, sonra da edep yerini kastederek 'Bugün bunun bir kısmı veya hepsi açıktır. Ama ben bunun açılanını da helâl etmem ha!' recezini terennüm ederdi."[548] Bir takım araştırmacılar bu ayin esnasında kadıncağız sanki: "Çıplaklığım sakın birilerini cesaretlendirmesin. Hiçbir art niyetim yok; ama gelin görün ki, atalarımdan miras aldığım bu ayini icra etmek mecburiyetindeyim"der gibi olduğunu düşünmekle birlikte "günah-

[544] *Yedi Askı*, 36.
[545] İbn Sa'd, IV, 248.
[546] *Sahîh-i Müslim Muhtasarı*, "Fiten ve Eşratu's-Sa'a", 52(1798), 1088; Ayrıca bkz., Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, 181.
[547] İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî,* IV, 132-133; Derveze, I, 210; Ayrıca bkz., Özdemir, 5.
[548] Müslim, *Tefsîr*, 25, Ayrıca bkz., Çağıl, 214.

lardan arınmanın simgesi mesabesindeki bu ayin sahnesinden anlaşılan o ki, inandığı Rabbine edep ve erkân içerisinde ibadet etmesi bile cahiliye kadınına çok görülmüş ve bu kutsal minnet duygusu ucube bir serenomiye kurban edilmiştir"[549] diye düşünseler bile hicretin dokuzuncu yılında Peygamber'in emri üzere Mekke'ye giden Hz. Ali'nin Kâbe'yi çıplak tavaf etmenin yasaklandığını söylemesi[550] bu dönemde kadın erkek herkesin çıplak tavaf yaptığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca Mekke dışından birinin Kâbe'yi tavaf etmek istediği zaman Mekkelilerden bir elbise satın almak veya kiralamak zorunda olduğu ancak elbise bulamazsa o zaman Kâbe'nin etrafını şöyle diyerek anadan doğma bir şekilde tavaf ettiği: "İçinde günaha girdiğimiz elbise ile tavaf caiz değildir"[551] kaynaklarda geçen rivayetler arasında yer alması da bu konuda kadın erkek ayrımının yapılmadığını düşünmemize sebep olmaktadır. Bir diğer rivâyette ise cahiliye döneminde Dubâ'a bt. Âmir'in tavaf yapmak için özel olarak ayrılmış bir elbisesi olmadığından ve kiralayacak bir elbisede bulamadığından Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ettiği nakledilir.[552] . Çıplak tavaf etme âdetinin Mekke'nin fethinden sonraya kadar devam ettiği nakledilir.[553] Ancak yine de tüm kadınların çıplak tavaf yaptıklarını söylemek doğru olmayacaktır. Cahiliye döneminde Kureyş ve Kureyş neslinden olan Ahmesilerin, "Allah rızası için, erkekleri erkeklere; kadınları da kadınlara elbise verir, onlar da bunları giyinerek tavaf ederlerdi." [554]

Ayrıca bazı kadınların "üzerlerindeki bütün elbiseleri çıkararak, sadece yukarıdan aşağıya yırtmaçlı bir gömlek" giyinmek suretiyle tavaf yaptıkları

---

[549] Çağıl, 214.
[550] İbn Hişâm, II, 545-546, (çev: IV, 269-270); Halife b. Hayyat, 118.
[551] İbn İshâk, 75-76, (çev: 149); İbn Hişâm, I, 202-203, (çev: I, 261); İbnu'l-Cevzi, III, 373; Ezrakî, 68, 182;
Ayrıca bkz., Duman, Kureyş Kabilesi İslâm Öncesi Siyasi, Etnik ve Ekonomik Yapı, 248; Ayrıca bkz., Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 287.
[552] *Belâzurî, Ensâb,* II, 97.
[553] İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî,* IV, 132-133; Derveze, I, 210; Ayrıca bkz., Özdemir, 5.
[554] İbn İshâk, 75-76, (çev: 149); Ayrıca bkz., Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 287.

da aktarılmaktadır.[555] Ancak Humslulardan elbiselerini bulamayan biri, çıplak tavaf etmeyi de onuruna yakıştıramadığında helal bölgeden getirdiği elbise ile tavafını yapar sonra da onu atardı. Bundan dolayı o elbise atılmış (lâk) olarak isimlendirilirdi.[556]

Tüm bunlarla birlikte bazı müellifler erkeklerin Kâbe'yi çıplak tavaf ederken kadınların ise bütün giysilerini atıp üzerlerinde sadece önü yırtmaçlı kombinezon (yırtmaçlı giysi) bıraktıklarını da aktarımaktadırlar.[557]

Kadın ve erkeğin beraber tavaf yaptıklarına dair rivâyetler de mevcuttur. Cahiliyede erkek ve kadınların açık saçık bir şekilde el ele tutuşarak Kâbe'nin etrafında dolaştıklarını, ıslık çalıp el çırptıklarını anlatılmaktadır. "Böylece, ibadet ediyoruz diye çalar, oynar, hora tepeder ve yaptıklarını alkışlarlardı."[558] Rivâyete göre bir gün bir kadın Ahmesilerden ödünç elbise bulamayınca mecbur kalıp Kâbe'yi çıplak tavaf etmiştir. Harem'de elini avret yerinin üzerine koymuştur. Kadın çıplak tavaf edince Mekke'nin gençleri ona bakmışlardır. Yine bir gün bir kadın Kâbe'yi çıplak tavaf edince bir erkek onu görmüş ve hoşuna gitmişti. Kadınla beraber tavafa başladı ve pazısı kadının pazısına yapıştı. Mescidden çıktılar. Bu günahtan kurtulmak istediler. Yolda karşılaştıkları ihtiyara durumu anlatınca ihtiyar gidip orada tövbe etmelerini söyledi. Onlar da gidip Kâbe'de tövbe edince pazıları birbirinden ayrıldı her biri bir yere gitti.[559]

Cahiliye döneminde ergenlik çağına giren kızlardan birinin toplumun inancı gereği Kâbe'nin etrafını tütsülediği ve bu sırada Kâbe'nin örtüsünü yaktığı zikredilir.[560] Bu dönemde kadınların yapmış oldukları ibadetlerden

---

[555] İbn Hişâm, I, 202-203; (çev: I, 261); Elbise bulmadıklarında çıplak tavaf yaptıklarına dair bkz., İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî,* IV, 132-133; 176; *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı*, "Namaz", (261), 185; Ayrıca bkz., Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın,* 38.

[556] Ezrakî, 65; İbn Hişâm, I, 208, (çev: I, 269).

[557] İbn Hişâm, I, 202-203, (çev: I, 261); Ayrıca bkz., Duman, 248.

[558] Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an* Dili, Eser Neşriyat, 1979 İstanbul, IV,2400. Ayrıca bkz., Mehmet Soysaldı, 149-150, 164.

[559] Ezrakî, 67.

[560] İbn Kesîr, II, 300, (çev: I, 465).

bir diğeri ise kaynaklarda da zikredilen bazı kadınların konuşmamak şartıyla hac yapmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kays b. Hâzîm'den gelen bir rivâyete göre " Ebû Bekr, Zeyneb diye anılan Ahmesilerden bir kadının yanına gitti. Onun konuşmadığını gördü. Buna ne oluyor, niye konuşmuyor diye sordu. Etrafındakiler, konuşmamak şartıyla haccediyor dediler. Ebû Bekr, ona, "konuş" dedi. Böyle bir şey helal olmaz. Bu cahiliye dönemi uygulamalarındandır." diye karşılık verdi.[561] Ayrıca cahiliye Araplarının inancına dair âdetlerinden bir diğeri ise bir gün boyunca hiç konuşmamaları ve bunu bir ibadet saymalarıydı. Buhari'nin kaydettiğine göre, Hz. Ebu Bekr de, Zeynep adlı bir kadının sükût orucu tuttuğunu görmüş ve "Bu iş cahiliye fiillerindendir."diyerek kendisini uyarmıştır.[562]

Cahiliye döneminde putlar için ibadet töreni yapılmaktaydı ki kızların bu törende aktif oldukları görülmektedir. Putlar için yapılan bu ibadet törenindeki resmî geçidi genç kızlar en güzel elbiseleri ile yaptıkları, erkeklerin ise bu töreni güzel giyinen genç kızları görmek için çok arzuladıkları söylenmektedir.[563]

D. SAVAŞ MEYDANLARINDA KADIN

Savaşta kadınlar erkeklerin dayanıklılıklarını arttırdıklarından ırzına, namusuna düşkün olan cahiliye erkekleri savaş için yola çıkarken yanlarında kadınları da götürmekteydiler. Örneğin Uhud Savaşı'na Kureyşliler kadınları erkekleri galeyana getirmeleri ve kaçmamalarını sağlamaları için getirmişlerdir. Nitekim savaş meydanlarında kadınların erkekleri savaşa teşvik etmek gibi görevleri bulunmaktaydı.[564] Bu bilinçle savaşa götürülen kadınlarda savaş meydanında erkekleri kışkırtmaya çalışmışlardır.[565] Bu kadınlara arasında yer alan Hind hakkında Ebû Dücane, Uhud Savaşı'nda

---

[561] İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, VII, 508.
[562] Cevâd Alî, VI, 342-343; Ayrıca bkz., Soysaldı, 152.
[563] İbnu'l-Kelbî, 84; Ayrıca bkz., Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, 181.
[564] Demircan, *Cahiliye Arapları,* 59.
[565] İbn Hişâm, II, 62 (çev: III, 90), II, 67-68 (çev: III, 95-96); İbn Haldûn, II, 434.

müşrik ordusuna daldığında Hind bt. Utbe'nin Kureyş savaşçılarını tahrik edip saldırttığını söylemiştir.[566] Bu nedenden ötürü Uhud Savaşı'nda Mekkeli müşriklerin yanlarında götürdükleri kadın sayısının on beş olduğu aktarılmaktadır.[567] Bu kadınlar arasında Ebû Süfyân'ın eşi Hind'in, İkrime b. Ebî Cehl'in eşi Fâtıma'nın, Süfyân b. Ümeyye b. Halef'in eşi Berze'nin yer aldığı zikredilmektedir.[568] Aynı şekilde Bedir Savaşına da kadınların götürüldüğü aktarılmaktadır. Berâ b. Âzib, Bedir Savaşı'nda müşrikler bozguna uğrayınca kadınların eteklerini toplayarak sağa sola koştuklarını belirtmektedir.[569] Uhud savaşını ilk başlatan Ebû Âmir el-Fasık ve Müslümanlar arasında taşlı kavga olup ardından Ebû Âmir gittikten sonra "müşrik kadınları def, dümbelek ve çalgı aletlerini çalarak savaşa teşvik ediyorlar[570] ve Bedir ölülerini hatırlatarak şöyle diyorlardı:

Zühre'nin kızlarıyız biz,

Yastıklar üstünde yürürüz biz,

Kabul ederseniz kucaklaşırız.

Sırt çevirirseniz bize,

Hem de sevgisiz bir ayrılışla,

Ayrılır gideriz biz."[571]

Aynı şekilde savaş meydanında erkekleri galeyana getirip, onları harekete geçirmek amacıyla Hind bt. Utbe Uhud Savaşı'nda söylediği bir şiirde şöyle der:

"Eğer ilerlerseniz boyunlarınıza sarılırız

---

[566] Şakir, II, 44.
[567] İbn Sa'd, II, 36; Mes'udî, *et-Tenbih ve'l İşrâf*, 211; *Belâzurî, Ensâb*, I, 312-313; İbnu'l-Cevzi, III, 162; İbn Haldûn, II, 434.
[568] Taberî, *Tarih*, II, 501, (çev: IV, 372-373).
[569] *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı*, "Cihâd ve Siyer", (1315), 696.
[570] Vâkıdî, I, 258.
[571] İbn İshak, 306, (çev: 423); Vâkıdî, I, 276-277; İbn Sa'd Tabakât, II, 40; *Belâzurî, Ensâb,* I, 317; İbnu'l-Cevzi, III, 164; Rûdânî, II, 397; Zehebî, III, 230.

Ayaklarınızın altına döşekler sereriz.

Ya da kaçarsanız, sizden ayrılırız,

Bir daha sevmemecesine."[572]

Yine Amr b Kulsûm muallakasında erkekleriyle savaşa giden kadınlarla ilgili şu sözleri kadınların savaşta bulunma amaçlarından birinin erkekleri galeyana getirmek olduğunu ortaya koymaktadır:

"*Kadınlarımız giderlerken yavaş yavaş yürürler ve*

Sarhoş gibi iki taraflarına salınırlar

Onlar *soylu atlarımızı yemlerler ve bize*

Eğer bizi düşmandan korumazsanız eşlerimiz değilsiniz" derler.[573]

Bedir'de müşrikler ölünce ve Uhud'da Müslümanlar bozguna uğradıklarında Bedir'in intikamını aldıklarına dair Hind bt. Utbe'nin şiirler söylediği bilinmektedir.[574]

Kadınların savaştaki varlığı erkekleri cesaretlendirdiği gibi aynı zamanda da onları endişelendirmekteydi. Çünkü cahiliye erkeği için savaşta kadının esir düşmesi namuslarına halel gelmesi demekti. Kadınlarına düşkün olan cahiliye Arapları için ırz, can, mal ve çocuktan daha üstün idi. Savaşta kadınlarını ordunun gerisinde tutma âdetleri bu durumu izah eden olaylardandır. Bunu savaşçılara yenildikleri zaman kadınlarının düşmanın eline geçeceği korkusunu yaşatmak için yapmaktaydılar. Bu şekilde savaşçılar ölüm pahasına da olsa savaşırlardı.[575] Tağlib kabilesinin şairi olan Amr b. Külsüm kadınların savaşlardaki rolünü şöyle tasvir eder: "Düşmanla çarpışırken arkamızda güzel ve beyaz kadınlarımız bulunur. Onların düşman tarafından üleşilmesinden veya zillete düçâr olmalarından korkar çekiniriz."

---

[572] İbn Hişâm, II, 68 (çev: III, 96); Taberî, *Tarih*, II, 512,(çev: IV, 389).
[573] *Yedi Askı*, 127.
[574] İbn Kesîr, V, 97-98; Öztürk, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadının Yeri*, 105.
[575] Aladağ, 98.

Cahiliye kadınını korumak kabilesinin şerefini korumak anlamına gelirdi.[576] Mekke'nin fethinden sonra Hevâzinlerle yapılan savaşta müşrikler Evtas'a varıncaya kadar kendileriyle beraber mallarını, kadınlarını ve annelerini de götürdükleri,[577] Huneyn Savaşı'nda müşriklerin bir safının kadınlardan oluştuğu nakledilir.[578] Kadınların bu savaşta bulunmalarının nedeni, erkeklerin, onların esir edilmeleri korkusuyla canları pahasına savaşmalarını sağlamaktır."Kadınının veya kızının esir düşmesi, pazarda satılması ya da cariye edilmesi, bedevi Arap için büyük ayıp sayılıyordu. Bu bakımdan kadın, hem korunmaya değer bir varlık hem de Arap'ın bir şerefiydi."[579] Araplar, esir düşen kadınlarını kurtarırlar, fakat düşmanlarının kadınlarını esir aldıkları için övünürlerdi.[580] Yani kendi kadınlarının ırzları onlar için hayat memat meselesi iken, düşmanın kadınını esir olarak ele geçirmek övünç kaynaklarındandı. Bazı müşrik erkeklerin savaşta kendi kadınlarını koruma adına karşı tarafın ölmüş kadınlarının kemiklerini bile ortaya atmayı düşünecek kadar gözlerini karanttıklarını görmekteyiz. Uhud Savaşı'nda Kureyş, el-Ebvâ'dan geçtiğinde içlerinden bazı kimseler şöyle demiştir: "Sizler kadınlarınızla birlikte yola çıktınız. Doğrusu biz kadınlarımız için endişe ediyoruz. Gelin Muhammed'in annesinin kabrini eşelim. Kadınlar mahremdir. Eğer kadınlarınızdan birisini ele geçirecek olursa, 'Bunlar senin annenin kemikleridir.' dersiniz. Eğer söylediği gibi annesine saygılı ise, sizi annesinin kemiklerine karşılık serbest bırakır. Şayet kadınlarınızdan birini ele geçirmezse, eğer annesine saygılı ise, kemiklerini almak için çok miktarda mal verecektir." Ancak kendi aralarında istişare ettikleri bu konuyu uygulamaktan vazgeçmişlerdir.[581]

Savaş meydanında erkeklerini cesaretlendirme adına aktif olan cahiliye

---

[576] İbn Habîb, 324; Savaşa katılan kadınlar ve kadın şairler erkekleri savaşa teşvik eden şiirler söyledikleri husunda bkz., Özcan, 40; Aladağ, 98.

[577] İbnu'l-Cevzi, III, 332.

[578] İbnu'l-Cevzi, III, 336.

[579] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan,* 158.

[580] Aladağ, 99.

[581] Vâkıdî, I, 258.

kadınlarından hür olanların, savaşta yenileceklerini ve esir düşeceklerini anladıklarında kendi ırzını koruma kaygısıyla, kendilerine dokunulmaması için cariyelere benzemek amacıyla yüzlerini ve başlarını açtıkları anlatılmaktadır. Ayrıca savaşlarda örtülü ve yüzü kapalı kadınların yüzlerini ve örtülerini açtırdıklarından dolayı övündüklerinden de bahsedilmektedir.

Hûfî, kadınların erkeklerle beraber savaşa katılıp, onları savaşa teşvik ettiklerini ve hatta kendilerinin bizzat savaştıklarını, erkeklere şiirler söylediklerini, onlara hatiplik yaptıklarını söylemekte ve kadınların tüm bunları yapmaları içinde yüzlerinin açık olması gerektiğini de ifade etmektedir. [582]

Savaşlarda kadınlar erkekleri cesaretlendirdiği gibi onların yenilgi karşısında kaçmaları durumunda da onları laflarıyla yerdikleri de olmuştur. Bunun bir örneğine Bedir Savaşı'ında rastlamaktayız. Bedir Savaşı'nda müşriklerin sancaktarları öldürülünce müşrik erkeklerin kaçmaya başladıkları, bunun üzerine de müşrik kadınların bağırarak erkeklere yazıklar olsun dedikleri aktarılmaktadır.[583]

Cahiliye döneminde savaşa götürülen kadınların farklı görevleri bulunmaktaydı. Savaşta geri hizmetlerde bulunup, hemşirelik yapmak bu görevler arasında yer almaktadır.[584] Kabile bir baskına uğradığında savaş meydanına su götürmek, ölüleri taşımak, erkekleri şiirlerle coşturmak bu görevlerdendi. Ancak bu görevlerin kadın için bir şeref ve hukuk temin ettiği söylenemez.[585] Çünkü kadının, kabilesi için bu görevleri yerine getirmek zorunda olduğu anlaşılmaktadır.

Cahiliye döneminde düşmandan intikam alınmadıkça dünya zevkinden uzak durulur, bu süre zarfında kadınlar yas tutarlardı. Kadınlar bu süre içerisinde aynı zamanda erkekleri intikam almaya teşvik ederlerdi.[586] Zira cahi-

---

[582] Ahmed Muhammed el-Hûfî, *el-Mer'etü fi Şi'ri'l-Câhilî*, 2. Baskı. Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire 1963, 372-374.
[583] İbnu'l-Cevzi, III, 165.
[584] Çağatay, 121; Bardakoğlu, 19; Ayrıca bkz., Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın," 66.
[585] Birekul, 53.
[586] Mustafa Çağrıcı, "İntikam", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, 356; Ayrıca bkz., Özdemir, 118.

liye döneminde kadın, kocası öldürülürse onun arkasından ağlayamazdı. Ne zaman kocasının öcü alınırsa ancak o zaman kocasına ağlama hakkını elde edebilirdi.[587] Bu durumda olan kadının düşüneceği belki de tek şey bir an evvel kocasının intikamının alınması olacaktır. Kadın bu amaçla kabilesindeki diğer erkekleri savaşa teşvik ederek kocasının intikamının alınmasını hızlandırabilirdi. Ancak o zaman içi rahatlayacak ve kocası için ağlayabilecekti. Bu anlamda Bedir Savaşı'nda yakınlarını kaybeden Hind bt. Utbe, Uhud Savaşı'nda erkekleri intikam almaları için galeyana getirme adına çok çabalamış ve Hz. Hamza'nın cesedine müsle yaptıktan, ardında da Vahşi'yi ödüllendirdikten sonra büyük bir kayanın üzerine çıkarak şu şiiri okumuştur:

Savaşa karşı savaş,

Bedr'in öcünü aldık,

Bu yola biz koyduk baş,

Sabır mı kaldı artık!...

Kimler kaybetmedik:

Kardeşimle babamı,

Ardından da feda ettik,

Oğlum ile amcamı,

Vahşi! Ettim teselli,

Şimdiyse gönlüm rahat.

Sana minnet borçluyum

Sürdükçe ömür hayat."[588]

Anlaşıldığı kadarıyla cahiliye döneminde kadınların ağıt yakmaları aynı

---

[587] Çağatay, 125; Ayrıca bkz., Özdemir, 110.
[588] Şakir, II, 43-44.

zamanda erkekleri savaşa teşvik etme yollarından biri olarak görülmekteydi. Cahiliye döneminde Kadınlar savaşta ölen yakınları için ağıt yakarak erkekleri savaşa teşvik etmekteydiler. Örneğin Uhud Savaşı'na giden müşrik kadınlar Bedir'de öldürülenler için ağıt yakarak erkekleri galeyana getirmeye çalışmışlardır.[589]

Savaş meydanlarında bazı kadınların yanlarındaki kadınlara liderlik yaptıkları ve onları düşmana karşı örgütledikleri görülmektedir ki Hind bu kadınlardandır. Hind'in eşi Ebû Süfyân tarafından Uhud Savaşı'na komutan olarak götürüldüğü söylenmektedir.[590] Mesela Uhud Savaşı'nda Hind, yanındaki kadınlara Müslümanların cesetlerine müsle yapmalarını emretmiştir.[591] Bunun üzerine kadınların da öldürülen kocalarının, babalarının ve yakınlarının intikamı almak adına müsle yaptıkları hatta Hind örneğinde olduğu gibi öldürülen düşmanın cesedinden ciğerini söküp çiğnedikleri bile olmuştur. Hind'in Uhud Savaşı'nda öldürülen Hamza'nın ciğerini ağzında çiğnediği söylenir.[592]

Kureyşli erkekler savaşa çıktıkları zaman yanlarında sadece eşlerini değil aynı zamanda şarkıcı kadınları da götürmekteydiler. Öyle ki bu kadınlar kendilerine konaklama yerlerinde şarkılar söyleyip, danslar ederek onları rahatlatmaktaydılar. Bu durumun bir örneğine Bedir Savaşı'nda rastlanmaktadır. Kureyşliler Bedir'e çıktıklarında yanlarında çalgıcı ve şarkıcıları da götürmüşlerdir. Bunlar arasında Berze'nin,[593] Amr b. Hâşim b. el-Muttalib'in mevlası olan Sâre'nin, el-Esved b. El-Muttalib'in mevlası olan Azze'nin,[594] Ümeyye b. Halef'in bir mevlasının yer aldığı söylenmektedir. Götürdükleri bu kadın şarkıcıların her konaklama yerinde kendilerine şarkı-

---

[589] İbnu'l-Esir, II, 45 (çev: II, 127).
[590] Zehebî, III, 225.
[591] Vâkıdî, I, 324.
[592] İbnu'l-Cevzi, III, 169.
[593] Vâkıdî, I, 39.
[594] Vâkıdî, I, 91.

lar söyledikleri nakledilmektedir.[595]

Yine Ebû Cehil, Ebû Süfyân'ın kervanını kurtarmak için ordusunu alıp Bedir kuyusuna geldiği zaman develer kesilip, içkiler içilmeden, oyuncu kadınların oynayıp,[596] şarkılar söylemeden[597] kendilerinin oradan ayrılmayacaklarını[598] söylemesi şarkıcı kadınların savaş için erkekleri motive etmeleri ve eğlendirme adına götürüldüğünü kanıtlar nitelikte görünmektedir.

Savaş meydanlarında kadınların erkeklerini savaşa teşvik amacıyla aynı zamanda çalgı aletlerini de kullandıkları görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Bedir Gazvesi için yola çıkan Mekkeli müşriklerin yanlarına rakkaselerini ve deflerini aldıkları söylenmektedir.[599] Aynı şekilde Uhud savaşında Kureyşli kadınların def, dümbelek çalarak savaşçılara moral verdikleri rivâyet edilmektedir.[600] Hind, Hâris b. Hişâm'ın kızı, Ebû Cehil oğlu İkrime'nin eşi Ümmü Hakîm, Safvân b. Ümeyye'nin eşi Berza bt. Mes'ud, Hâlid b. Velid'in kız kardeşi Fatma bt. Velid, Amr b. Âs'ın eşi Riyta bt. Münebbih, Mus'ab b. Umeyr'in annesi Hannas bt. Malik, Talha b. Ebî Talha'nın eşi Sellafa bt. Saad bunlardandı.[601]

Ele aldığımız dönemde savaş nedeni bile olan kadınlara da rastlanmaktadır. Bu konuya örnek olarak Birinci Ficar Savaşı'na neden olan olay gösterilebilir.[602] Rivâyete göre Kureyşli bir grup genç, Âmiroğullarından yüzü peçeli bir kadının peçesini açmak istemişlerdir. Fakat kadın peçesini açmayınca içlerinden biri kadının elbisesinin eteğini sırtına kadar kaldırarak bir dikenle tutturup arkasına bakıp alay etmişlerdir.[603]

---

[595] *Belâzurî, Ensâb,* I, 290; Savaş için yola çıkan müşriklerin yanlarında şarkıcı kadınları götürmeleri ile alakalı bkz., Mevdudi, II, 174.

[596] İbn Kesîr, V, 78; Taberî, *Tefsîr*, IV, 228.

[597] Vâkıdî, I, 91; Taberî, *Tarih,* II, 438, (çev: IV, 281).

[598] Derveze, I, 93; Mevdûdi, I, 241.

[599] İbn Sa'd, II, 9.

[600] Vâkıdî, I, 260,276; İbn Sa'd, II, 39-40; İbnu'l-Esir, II, 45, (çev: II, 127); *Belâzurî, Ensâb,* I, 313; İbn Haldun, II, 434; Taberî, *Tefsîr*, II, 512.

[601] Şakir, II, 39.

[602] Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, 32.

[603] İbn Esir, I, 467, (çev: I, 535); İbnu'l-Cevzi, II, 290.

Bir başka örnek ise Ebû Züeyb'in kavminden birinin bir kadına âşık olması ve kadının kocasının Mâlik b. Uveymir ile kadın uğruna savaşarak galip gelmesi ile ilgilidir. Kadın henüz kendisine varmadan kendisine hizmet eden Hâlid'i gönderiyordu. Hâlid yakışıklı biriydi. Kadın Hâlid'e ilgi duymuş. Bu durumu Ebû Züeyb sezmiştir. Bunun üzerine kadına gelip birkaç beyit söylemiştir. Onlardan biri şöyledir:

"Beni ve Hâlid'i bir arada sevmek istiyorsun!

Yazık sana! Hiç iki kılıç bir kına sığar mı?"[604]

Bazen de bazı kadınların kabileler arasında meydana gelebilecek olası bir savaşı önlediklerine şahit olunmaktadır. Bu konuya Abdumenâf kadınları örnek olarak gösterilebilir. "Abdumenaf kadınları müttefikleri olan Benî Esed, Benî Zühre, Benî Teym ve Benî Hâris boylarının kendi lehlerine olan ittifaklarını kutsamak için misk ile dolu bir kap getirerek Kâbe'nin yanına koymuş, müttefik boylara mensup kişiler teker teker ellerini bu kaba daldırıp Hacer-i Esved'e dokunarak davalarından dönmeyeceklerine yemin ettiklerinden kendilerine 'Mutayyebûn' ismi verilmiştir."[605]

E. CARİYELİK

Cahiliye döneminde Mekke'de toplum hürler ve kölelerden oluşmaktaydı. Bu kölelerin bir kısmı kadınlardan yani cariyelerden meydana gelmekteydi. Mekke toplumunda, tıpkı dünyanın diğer kesimlerinde olduğu gibi cariye olan kadının sosyal tabakadaki yerlerinin hürlere göre daha aşağı olduğu görülmektedir.

Cariyeler sahiplerinin özel hizmetlerinde çalışmaktaydı.[606] Bunlar siyasî, sosyal ve ekonomik açıdan hürlerden daha aşağı bir statüde bulunmaktaydı-

---

[604] İbn Hacer, *el-İsabe,* II, 98.
[605] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 60; Çağatay, 80.
[606] Derveze, I, 244-245.

lar. Bu yüzden bedensel güçle emek gerektirici en ağır işleri görürlerdi."[607]

Cahiliye döneminde alt tabakayı oluşturan cariyelerin bir mal gibi alınıp satıldıkları bilinen bir husustur. Sahibi onu alıp satabiliyordu.[608] Mekke'de Kureyş kabilesi Adnanîlerin esir ticareti ile meşgul olan en önemli kabilesi idi. Aynı şekilde Abdullah b. Cüd'ân'ın ise cahiliye döneminde en ünlü esir tüccarlarından biri olduğu bilinmektedir.[609] Bir cariyeye birden fazla kişi ortak olabilmekteydi.

Cahiliye döneminde köleliğin kaynağı iki yoldan sağlanmaktaydı; "Mekke ve civarında açık köle pazarından satın alınarak veya kabile savaşlarında esir edilerek esir tüccarları Habeşistan ve komşu ülkelerden getirdikleri köle ve cariyeleri pazarlarda satışa çıkarıyorlardı." Köleler ortak kullanılabiliyorlardı. Cahiliye döneminde gelir kapısı olan kölelik bir ticaret kaynağıydı. Köleler alınıp satılmakla birlikte aynı zamanda kiralanabilmekteydiler.[610] Bazen de akrabaları tarafından satılmak suretiyle köle olan kimseler de bulunmaktaydı. Örneğin Seleme bt. Ma'kıl cahiliye döneminde amcası tarafından satılmıştır.[611]

Hürlerden kesin çizgilerle ayrılan köleler satın alınınca hayvan muamelesi görürler, ip takılarak götürülürlerdi.[612] Aynı şekilde bu dönemde hürlerden daha aşağı bir tabakayı oluşturan cariyeler de bir deve gibi görülmekteydiler.[613] Hayvan muamelesi gören köle ve cariyeler bazı zamanlarda ise hayvanlardan daha aşağı bir işleme tabi tutulur ve kendilerine çok acımasız-

---

[607] Hatalmış, 175.

[608] Çağatay, 118; Ayrıca bkz., Tay, 88; Bakkaloğlu, 28.

[609] Çağatay, 143; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 115; Abdullah b. Cüd'ân'ın cahiliye döneminde en ünlü köle tüccarlarından biri olması ile ilgili ayrıca bkz., Demircan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, 219; Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan,* 241.

[610] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan,* 241; Cahiliyede köleler esir edildikten sonra fidyeleri verilmediği için köleleştirilmişlerdir." bkz., Demircan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri,* 255; Bakkaloğlu, 19.

[611] Demircan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri,* 214.

[612] Demircan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Cariyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, 91.

[613] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 119.

ca davranılırdı. Hürler dışında hukuku belirlenmeyen köle ve cariyelere efendisi istediği hakareti yapar ve hatta işkence yaparak öldürebilirdi. Bu sebeple kesinlikle kimseye hesap verme sorumluluğu da yoktu.[614] Efendinin kölesini öldürmesi durumunda kimseye hesap vermediği gibi kısasta uygulanmazdı.[615]

Bu dönemde nasıl ki hür kadına âşık olununca sevgiliyi anlatan şiirler söylenmişse aynı şekilde cariyeye âşık olununca da şiirler söylenmiştir. Gumeysa Savaşı'nda Halid'in öldürdüğü Kinanî âşık olduğu bir cariye için şiir söylediği aktarılmaktadır.[616] Bu şiirlerin varlığı kadının statüsüne bakılmaksızın kimi erkekler tarafından farklı sebeplere binaen kadının toplumda değerli kabul edildiklerini kanıtlar niteliktedir.

Genellikle efendileriyle birlikte yaşayan köle ve cariyeler efendilerinin her türlü hizmetinden sorumlu tutuldukları için ev işleri gibi gündelik işleri yapmak zorundaydılar. Ev işleri dediğimiz işler bir evin temizlenmesinden, bakım ve onarımına, yemek yapımından servisine, eve ait hayvanların beslenmelerinden muhafaza edilmesine, evin güvenliğine kadar yapılması gereken işlerdir. Köle ve cariyeler, karın tokluğuna çalışan ve emeğinin maddi karşılığını beklemeyen aciz ama sorumlu kişilerdir.[617]

1. Köle ve Cariyelerin İstihdam Alanları

Esir alınan kadınlar pazarlarda köle olarak satılmakla birlikte cariye olarak da kullanılmaktaydılar.[618] Onlar genellikle hür ve aynı zamanda zengin olan kadınların hizmetine verilirlerdi. Cahiliye Arabı bir sebeple cariye konumuna düşen kadını her istediği işte kullanırdı.[619] Ancak bunu istedikleri

---

[614] Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, 194.

[615] Dağcı, "Kısas", *DİA*, XXV, Ankara 2002, 489; Ayrıca bkz., Özdemir, 118; Cahiliye döneminde cariyesi üzerinde efendisinin her türlü hakka sahip olduğu hususunda ayrıca bkz., Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın," 66.

[616] el-Bekrî, *Cahiliye Arapları*, çev: Levent Öztürk, İz Yay., İstanbul 1998, 93.

[617] Hatalmış, 218.

[618] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan,* 159.

[619] Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 348; Hür kadınların cariyelerden üstün olması hakkında ayrıca bkz., Aladağ, 95-96.

hür bir kadına yapamazlardı. Çünkü hür kadınların hakkını savunan aileleri bulunmaktaydı.

Bununla birlikte toplumda kadın kölelerin farklı sektörlerde istihdam edildiğine şahit olunmaktadır. Kadın köleler daha çok bulundukları evin hanımına hizmetçi, halayık olarak yardım etmek, dokumacılık yapmak ve zenginlerin konaklarında cariye olarak çalıştırılmaktaydılar.[620] Hizmetçi olarak çalıştırılan kadınlar efendilerinin ev içindeki ve dışındaki tüm işlerine koşarlardı. Cariyelerin evin temizliğinin yanı sıra hayvanlarla ilgilendiklerini de görmekteyiz. Mesela Sürâka, hicret amacıyla yola çıkan Peygamber ve Ebû Bekr'in arkasından gitmek için cariyesine atını hazırlamasını söylemiştir.[621]

Cariyelerden bazıları bulunduğu ailede uzun yıllar yaşar, ailenin çocuklarının bakımını üstlenir, adeta aile bireyi gibi bir yaşam sürerlerdi.[622] Ümmü Eymen'in Hz. Peygamber'e dadılık yapmış olması bu konuya örnek olarak gösterilebilir.[623] Cariyeler bebeklere bakmakla beraber uygun oldukları zamanlarda onları emzirmekteydiler. Örneğin Peygamber'i ilk emzirenin Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe olduğu bilinmektedir.[624]

Kölelerin istihdam edildikleri alanlardan bir diğeri sanat, ticaret ve tarım sektörleridir. Mekke'de kölelerin bu alanlarda istihdam edildikleri nakledilmektedir.

Efendisinin her türlü hizmetinden sorumlu olan cariyelerden saç bakımı yapanlar da vardı ki içlerinden bazıları bu işi profesyonel olarak da yapmaktaydılar. Örneğin "Mekke'de Ümmü Gaylân isimli azâdlı bir kadının saç

---

[620] Mehmet Âkif Aydın, Muhammed Hamidullah , "Köle" *DİA*, XXIV, Ankara 2002, 244; Cahiliyede erkeklerin eşlerine yardım etmek için hizmetçi edindiklerine dair bkz., Demircan, *Tarihin akışını Değiştiren Son Peygamber*, 109.

[621] Rûdânî, II, 366-367; İbn Kesîr, V, 460.

[622] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 31.

[623] Belâzurî*, Ensâb,* I, 96; İbnu'l-Cevzi, II, 272; Hatalmış, 111.

[624] Hatalmış, 228.

bakım işleri ile uğraştığı rivâyet edilmektedir."[625]

Cahiliye döneminde cariye şarkıcıların bulunması cariyelerin eğlence sektöründe de istihdam edildiklerini göstermektedir. Mesela Abdullah b. Cüd'an'ın iki şarkıcı cariyesi olduğu aktarılır.[626] Bu şarkıcı kadınların varlığına şiirlerde de rastlanmaktadır. Tarafa şiirinde şarkıcı kızdan bahsederken,[627] Muallaka şairlerinden Lebid ise şiirinde ud çalan kızdan bahseder.[628] Yine Hz. Âişe "Mekkelilerden şarkıcı bir kadının Medine'ye geldiğini" söylemektedir.[629] Bu kadınların görevleri başta efendileri olmak üzere insanları eğlendirmekti. Şarkıcı cariyeler sadece ev içinde efendilerine şarkı söyleyip onları eğlendirmekten sorumlu değillerdi. Aynı zamanda velîme (ziyafet)lere götürülür, orada çaldıkları defler eşliğinde insanları eğlendirirlerdi.[630] Ayrıca Ebû Cehil, Bedir'de üç gün kalacaklarını, develer kesip yemekler yedireceklerini, rakılar içirip, cariyelerle şarkılar söyleyeceklerini ifade etmiştir.[631]

Eğlence sektöründe istihdam edilen bu kölelerin musiki ve sanat eğitiminden geçirildikten sonra pazarlandıkları nakledilmektedir.[632]

Efendilerinin sözünden çıkamayan bu cariyeler onların dost oldukları kimselerle dost olurlar, düşman oldukları kimselere de düşman olurlardı. Cahiliye döneminde şarkıcı cariyelerin efendilerinin emri ile istenilen kişileri hicveden şarkılar söylediklerini görmekteyiz. Mesela İbn Hattal (Hilâl b. Abdullah b. Abdulmenâf el- Edremî) ın iki cariyesi efendilerinin emri üzerine Peygamber'i hicveden şarkılar söyledikleri, müşriklerin de onların yanında oturup içki içtikleri rivâyet edilmektedir[633]. Ayrıca Sâre adındaki şar-

---

625 İbn Kesîr, III, 106.
626 İbn Habîb, 38; İbnu'l-Esir, I, 601, (çev: II, 68); Çağatay, 118.
627 *Yedi Askı*, 57.
628 *Yedi Askı,* 104.
629 Rûdânî, III, 130.
630 Hatalmış, 214.
631 Taberî, *Tefsîr*, II, 438.
632 Hatalmış, 216.
633 Belazuri, *Futuhu'l-Buldân*, 45-46.

kıcı bir kadın Mekke'ye giderek Peygamber'i ve ashabını hicveden şarkılar söylemiştir.[634]

Tarihteki çoğu toplumda olduğu gibi esirleri bir meta ve mal olarak gören Araplar onları miras bırakabildikleri gibi, mehir ve hediye olarak da verebiliyorlardı.[635] Esirlerin mehir olarak verilmesine Arap şairlerinden ünlü Bişâr b. Bürd ve annesi örnek olarak gösterilebilir. "Bişâr b. Bürd, annesi ile beraber mehir malları arasına katılan köleler idiler. Kaynaklarda aktarılan bilgilere göre Bişâr ile annesi Ezd kabilesinden bir adamın köle ve cariyesi idiler. Bu adam Benî Ayl'dan bir kız ile evlenirken şair ile annesini mehir olarak vermiştir."[636]

Aynı şekilde Arap cesurlarından olan el-Esved b. Munzir, Haris b. Zâlim'e bir bardak rakı ve bir de şarkıcı cariye göndermiştir.[637]

Cariyelerin miras olarak bırakıldığı da bilinen bir husustur. Nitekim Ümmü Eymen adlı cariye Peygamber'e babasından miras kalmıştır.[638] Daha öncede belirttiğimiz gibi bir kimse üvey annesine sahip olabilmekteydi. O, babasından onlara miras olarak kalmıştı.

Sahibinden izin almadan herhangi bir işi yapmaz, evlilik gibi önemli kararları alamaz, üstelik cinsel hayatında dahi kendi bedeninin sahibi olamayıp, bu konuda arzularını dile getiremezdi.[639] Hatta bazı cariyeler efendileri tarafından zina yapmaya bile zorlanırlardı.[640]

2. Cariye ve Evlilik

Cahiliye döneminde bir adam sahip olduğu cariyesi ile cinsel anlamda

---

[634] *Belâzurî, Ensâb*, I, 401.

[635] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 115; Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan,* 242, 348; Süleyman Ateş, "İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar", *İslâmi Araştırmalar,* 1997, X (4), 304.

[636] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 138.

[637] İbn Habîb, 193.

[638] Alan, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve Mekke,* 144.

[639] Fidan, *Kur'an'da Kadın İmgesi,* 58.

[640] Taberî, *Tefsîr*, VI, 146.

beraber olmak istiyorsa cariyeyi nikâhı altına almasına gerek yoktu. Çünkü zaten cariye üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahipti. Üstelik cariye sahipleri nikâh olmaksızın diledikleri kadar cariye ile birlikte olabiliyorlardı ve bunu evlilik olarak isimlendirmiyorlardı.[641] Ancak tüm cariyeler efendilerinin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak durumunda değillerdi. Bazen cariye, yaşlı bir kadın da olabiliyordu.[642] Evli olan bir kısım cariye bulunmaktaydı ki bunlarla nikâhlanmak yasaklanmıştı. Hatta kimi zaman efendileri cariyelerini gelen misafirlere sunarlar, onlarla cinsel anlamda beraber olmaya zorlarlar, bu anlamda onları memnun etmelerini isterlerdi ve bununla övünürlerdi.[643]

Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki cariyelerin efendilerinden olan çocukları hür sayılmakla beraber anneleri köle olduğu için onlara "melez" (Hecîn) diye ayıplayıcı bir lakap takılırdı.[644] Görüldüğü üzere cariye bir kişinin çocuk doğurmakla sosyal statüsünde bir değişiklik olmaz, köle olarak yaşamına devam ederdi.[645]

Hür olan erkekler cariye ile birlikte olmaktansa hür kadınla beraber olmayı tercih ediyorlardı. Şayet hür bir erkek, cariye bir kadınla evlenirse, hür olan kadınla evlenmeye gücü yetmediği için evlenirdi.[646]

Bazı kabileler de cariyeden doğan çocuğun diyeti, hür kadından olan çocuğun diyetinin yarısı kadardı. Aynı şekilde cariyeden olan çocuklar hürlerden olan çocuklardan daha az miras almaktaydı.[647]

Cahiliye döneminde cariye ve hür kadın statüsünde bulunma kadın için hayatı boyunca mutlak değildir. Çünkü hür kadınlar ve hatta kabile liderlerinin kadın veya kızları da savaşta esir düşünce ganimetin bir parçası sayılır-

---

641 Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* 31; Dindi, 123; Ayrıca bkz., Yılmaz, 36.
642 Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna,* 61.
643 İbn Habîb, 340; Dindi, 100-101.
644 İzzet, I, 245-246; Ayrıca bkz., Kilinçli, 14.
645 Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 33.
646 İzzet, I, 245.
647 Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna,* 61.

lar ve cariye statüsüne düşebilirlerdi.[648] Yani kadının statüsü toplumda her an değişebilirdi. Kadının özgürlüğünün savaşta esir düşünceye kadar olduğu söylenebilir.

Cariyelerle hür kadınlar arasındaki farklı uygulamalardan biri de cariyelerin fuhuş sektöründe çalıştırılmalarıydı. Cahiliye döneminde bazı kimseler sahip oldukları cariyelerine para karşılığında fuhuş yaptırırlardı. Cariyelerin fuhuştan kazandıkları paradan da belli miktarda komisyon alırlardı.[649] Bu durum bazı kimseler tarafından meslek haline bile getirilmişti.[650] Fakat aynı şeyin hür kadınlar için söz konusu olmadığı, kaynaklarda cahiliye döneminde fahişeliğin sadece cariyelere özgü olduğu söylenmekle[651] beraber cariyelerin fuhuş ve zinaya daha fazla maruz kaldıklarından onlarla evlenmek uygun görülmemekteydi.[652]

Cariyeler sahiplerinin malı kabul edildiğinden onların bu uygulamaya itiraz etmeleri neredeyse mümkün değildi.[653] Cahiliye döneminde Dûmetü'l-Cendel panayırında Kelb kabilesinin kıl çadırlarda cariyeleri zinaya zorladıkları aktarılmaktadır.[654] "Arap erkeklerinin kıskançlığına, ırz ve namusa, hür kadınların da iffetlerini korumaya düşkünlüklerine, hatta karısının başkasına temayülünü bile ölümle cezalandıran kocalara dair anlatılan menkıbeler, atasözleri, Arapların hür ve evli kadınların yabancı erkeklerle ilişkilerini zina sayıp tarafları ölümle cezalandırmaları yaygın bir şekilde fahişelik yapan kadınların cariyeler olduğunu belirten rivâyetleri destekler mahiyettedir."[655] Ayrıca Peygamber'in kadınlardan biat aldığı esnada Hind'in "*Ey*

---

648 Fidan, 59.

649 İbn Habîb, 264; Mes'udi, Murucuz zeheb, II, 293; Ezraki, 59; Bkz., Rûdânî, II, 76, 115, 123; Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 60; Ayrıca bkz., Yılmaz, 36; Ayrıca bkz., Duman, 255; Birekul, Yılmaz, 33; Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile, 32*; Cariyelerin fuhşa ve zinaya daha fazla maruz kalmalarıyla ilgili ayrıca bkz., Derveze, II, 638; İslâm öncesi dönemde fuhşun var olduğu ile ilgili ayrıca bkz., Derveze, II, 148.

650 Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 32.

651 Mevdudi, III, 449.

652 Derveze, II, 638.

653 Apak, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü,* 120; Fidan, 175; Ayrıca bkz., Tay, 88.

654 İbn Habîb, 264.

655 Bardakoğlu, 17.

Allah'ın *Elçisi,* hür kadın *da zina* mı edermiş!" diye şaşkınlığını dile getirmesi, bu dönemde çoğu hür kadının zinadan korunduğunu, bu olayının cariyeler tarafından gerçekleştirildiğini ve cariyelerin bu işi yapmalarının da toplum tarafından mübah görüldüğünü kanıtlar niteliktedir.[656]

Hz. Peygamber'den gelen çok sayıda rivâyette fuhuş sektöründe cariyelerin çalıştırdıklarını kanıtlar mahiyettedir. Peygamber'den gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Şarkıcı, türkücü cariyeleri satmayın. Onlara müzik öğretmeyin. Onları alıp satmakla yapılan ticarette bir hayır yoktur, ödenen paralar da haramdır..."[657] Başka bir rivâyete göre ise Peygamber şöyle demiştir: "Kim hizmetçi kadınlardan nikâhsız faydalanır, onlar da bu sebeple fâhişe olurlarsa, günahlarından hiçbir şey eksilmeksizin, o adama onların günahları gibi günah yazılır."[658] Diğer bir rivâyete göre ise Hz. Peygamber "köpek satış bedelini, fâhişelik kazancını ve kehânet ücretini" yasaklamıştır.[659] Açık fuhuş sadece cariyelerle yapılmaktaydı. Bunun iki türü mevcuttu. 1. "Cariyeler her ay sahiplerine büyük miktarda belli bir para ödemeye zorlanır ve bunu da ancak fuhuş yoluyla kazanabilirlerdi. Cariye sahibi, paranın nasıl kazanıldığını çok iyi bilirdi ve gerçekte, özellikle bu yolla kazancın normal çalışma ücretlerini çok çok aştığı bir zamanda böylesine ağır bir yükü zavallı cariyenin üzerine yüklemenin başka bir amacı da yoktu. 2. Genç ve güzel cariyeler genelevine konur ve kapıya isteyenin orada şehvetini doyurabileceğini gösteren bir bayrak asılırdı. Böylece çalışan kadınlara 'kalikiyyat' ve çalıştıkları evlere de 'mevâhir' denirdi. Dönemin tüm önde gelen kişileri bu türden fuhuş yuvalarına sahipti ve onları işletiyorlardı". Hicretten önce Abdullah b. Übeyy'in böyle bir evi olduğu ve güzel cariye çalıştırdığı söylenir.[660]

Cahiliye döneminde cariyelerin fuhuş sektöründe çalışmalarının çeşitli

---

[656] Çağıl, 215.
[657] Rûdânî, II, 123.
[658] Rûdânî, II, 76.
[659] Rûdânî, II, 115.
[660] Mevdudi, III, 543.

sebepleri bulunmakla beraber anlaşıldığı kadarıyla cariyeleri fuhşa zorlayan asıl etken toplumun onlara olan bakışı ve onlara karşı uygulanan çifte standarttır. Çünkü yer yer değindiğimiz üzere toplum nezdinde cariye efendisinin her türlü ihtiyacını karşılamaktan sorumlu, neredeyse hiçbir hakkı bulunmayan alt tabaka bir kimliğe sahip kişidir.

Cariyelerin fuhuş sektöründe çalıştırılmalarının sebeplerinden birisi cahiliye döneminde insanlar aldıkları cariyeleri her gün kendilerine belli bir bedel ödemekle yükümlü tutmalarıydı.[661] Bir diğer sebep ise cariye sahiplerinin cariyelerin evlenmeleri konusunda zorluk çıkarmalarıydı. Durum böyle olunca cariyelerin bir kısmının temelli fuhuşla uğraştıkları görülmektedir.[662] Cahiliye döneminde Arap çarşılarında bazı cariyeler için bayrak dikilmekteydi. Bayrak dikmenin amacı isteyen kimselerin bu cariyelerle zina yapılabileceğini göstermekti.[663] Bu durum günümüzdeki genel evlere benzetilebilir. Zira her ikisi de aynı işlevi görmektedir. Bazen de fuhuş sektöründe çalışan bir cariye hamile kalıp çocuk dünyaya getirdiğinde bu cariye ile "zina eden erkeklerden biri çocuğun kendine ait olduğunu iddia edince çocuğun nesebini ona katar ve bunu bir nevi nikâh sayarlardı."[664] Ancak "fuhuş yaptırılan cariyelerden doğan çocuk için kadınla beraber olanlardan biri babalık iddiasında bulunduğunda son söz cariyenin sahibine aitti. Kişinin cariyesinden doğan çocuklar da sahibine ait kabul edilirdi."[665]

Arap toplumunda hürler ve köleler farklı kategorilerde bireyler oldukları için örfün onlar hakkındaki uygulaması da farklılık arz etmekteydi. Yukarıda da belirttiğimiz bu farklılıkların yanı sıra hür ve köle olan kimselerin cezalarının bile aynı olmadığı görülmektedir. Toplumda aşağı tabaka olarak görülen bir kölenin cezası hür bir kimsenin cezasının yarısı kadardı.[666]

---

[661] İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bârî,* XIII, 271.
[662] Derveze, I, 244-245.
[663] İslâm gelince bu âdeti ortadan kaldırmıştır. Bkz., İbn Habîb, 340.
[664] Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 60.
[665] Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 62.
[666] Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri,* 115.

– SONUÇ –

İslâm tarihinde hakkında en fazla söz söylenen kabilelerinden olan Kureyş kabilesini bu kadar önemli kılan hususlardan biri, Hz. Peygamber'in bu kabileye mensup olması ve vahyin ilk muhataplarını bu kabilenin oluşturmasıdır. Bu durum bu kabileyi bizim açımızdan önemli kılmış ve ilgilerimizin bu kabileye kaymasına sebep olmuştur.

Cahiliye döneminden hareketle Kureyş kabilesinin kadına bakışını çok yönlü bir şekilde ele almaya çalıştığımız bu çalışmada kaynaklarda yer alan rivâyetler dönemin yankı uyandıran olayları olduğu gibi aynı zamanda onlar açısından sıradanlaşan –üvey anne ile evlilik gibi- ancak bizim açımızdan da çok ilginç karşılanan olaylar olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmamız sonucunda cahiliye dönemi insanının kadına bakışının tek düze olduğunu söylemenin doğru olmayacağını gördük. Cahiliye toplumu içerisinde bazılarının kadına bakışı olumluyken bazılarının ise olumsuzdur. Bu neredeyse tarihten günümüze tüm toplumlar için söz konusudur. Ancak bize kadar gelen rivâyetlerin genelde olumsuz tablo çizmesinin, bu konuda olumlu olan rivâyetleri perde arkasına itmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu da cahiliye toplumunun kadına bakışının tamamen olumsuz olduğu kanısına varılmasına neden olmuştur. Bu yüzden biz bu çalışmada ulaştığımız rivâyetlerden yola çıkarak herhangi bir genelleme yapmaksızın cahiliyede kadının durumunu olduğu gibi ortaya koymaya çalıştık.

Cahiliye döneminde bazı erkekler için kadın, erkeğin emirlerini yerine getiren, onun sözünden çıkmayan, yeri geldiğinde aşağılanan ama ses çıkarmayan, yeri geldiğinde aileden bile kabul edilmeyen ama ailede bir hizmetçi konumunda olan sıradan bir varlık olarak görülürken, kimi erkeklerin

nazarında kadın görüşlerine değer verilen, övünç kaynağı sayılan, uğruna savaşılacak kadar değerli kabul edilen, kıymetli bir varlık olarak görülmekteydi.

Bu dönemde bazı kabilelerin içine düştüğü çelişkiden de bahsetmek gerekir. Cahiliyede Araplardan bazıları kızlarını savaşta esir düşmesi durumunda namuslarına halel geleceği korkusuyla gömerken aynı zamanda gizli yapılan zinaya sessiz kalmışlardır. Kızlarını namus korkusundan öldüren bu kimselerin aynı tepkiyi zina yapanlar için gösteremedikleri görülmektedir. Kadına yapılan haksızlık olarak nitelendirebileceğimiz bu durum, onların içine düştükleri çelişkiyi ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Bu tarz düşünenler için namus sadece erkeğe ait bir olgu olup, kadın için söz konusu bile değildi.

Bu dönemde kadınlara mirastan pay verilmemesi, hayızlı kadınların pis, necis olarak addedilmeleri, dişi olarak düşündükleri putların isimlerini kız çocuklara değil de erkek çocuklara vermeleri, kadına yapılan haksızlıklar arasında zikredilebilir. Ancak bazı kimseler tarafından kadına mirastan pay verildiğine de şahit olmaktayız. Hayızlı kadının aile ve toplum içerisinden dışlanması meselesinin ise Yahudilerin tesiriyle Araplara giren bir inanç olduğu kanaatindeyiz.

Yine bu dönemde kadının bazı kimseler tarafından kullanıldığına şahit olmaktayız. Tarihte ve günümüzde de hemen hemen her toplumda görülebilen makt, bedel, istibda', hıdn, gibi ilişki biçimleri kadının başkaları tarafından istismarına dair örnek olarak zikredilebilir. Bunlar bizim için zinanın farklı şekilleri arasında yer almaktadır. Hiç birinde taraflar arasında bir hukukî akid söz konusu olmayıp kişilerin kendi çıkarları bağlamında yaşadıkları ilişkilerdir.

Araştırmalarımız neticesinde cahiliye kadınının ailedeki ve toplum içerisindeki konumunun ve etkinliğinin hiç de küçümsenmeyecek kadar büyük olduğunu gördük. Kimi kadınlar toplumu, ailesini ve özellikle de eşini yönlendiririrken, kimileri de savaşlarda kadınları örgütleyerek düşmana karşı

erkeklerin çok daha iyi savaşmaları ve motive olmaları için ellerinden gelenleri yapmaktadırlar. Kimi kadınlar ise, iş ve ticaret hayatında etkin oldukları hatta kendi memleketlerinin de dışında farklı şehirlere dahi ticaret kervanı gönderdikleri görülmektedir.

Bu dönemde etkin ve aktif olanlar her ne kadar hür ve zengin sınıfın kadınları olarak karşımıza çıksa da bu durumun sadece bu döneme has olmadığı tarihin neredeyse tüm zamanlarında hatta günümüzde dahi görülen bir durum olduğunu biliyoruz. Ataerkil bir toplum yapısına sahip olan cahiliye toplumunda, bazı kadınların erkeklerden bile daha değerli ve itibarlı oldukları da bilinmektedir.

Cahiliye dönemi kadınının gerek giyim kuşam, süslenme konusunda gerekse erkeklerle olan ilişkilerinde rahat oldukları görülmektedir. Kadınların giyim-kuşam konusunda cüretkâr kıyafetler giydikleri söylenebilir. Dışarı çıkarken gayet rahat hatta gayet açık saçık kıyafetleri tercih edenlerin yanı sıra peçeli, başörtülü kadınların da varlıklarına rastlanmaktadır. Ancak onların başlarını örtmeleri, sadece saçları örten bir tarz olmayıp bunun yanı sıra takılan kolye, küpe gibi ziynetlerin gösterilmesi amacıyla boyun gerdanlık hatta göğsün bir kısmının açık olduğu bir örtü şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan bazı kadınları yüzü de örten bir peçe kullandıkları görülmektedir.

Kadın erkek ilişkileri konusunda da gayet rahat tavırlar içerisinde olduklarını, aralarında herhangi bir haremlik selamlık olmadığını, kendi aralarında herhangi bir konu üzerine konuşup tartıştıklarını görmekteyiz. Bir fikir ya da düşünceye karşı olumlu olumsuz tepkilerini çok rahatlıkla ifade eden cahiliye kadınının, Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu dine karşı olan tepkilerini sözlü ve fiili olarak dışa vurduklarına şahit olmaktayız. Aslında toplum içerisinde erkeklerle bu kadar rahat diyaloga girmelerini sağlayan, yine erkeklerdir ki kadınları bu konuda sıkmadıkları, onları rahat bıraktıkları gözlemlenmektedir. Şayet onlar kadınlarına bu rahatlığı vermeselerdi kadınların bu şekilde rahat hareket etmeleri hatta zaman zaman toplum içeri-

sinde dominant davranmaları bile söz konusu olamazdı.

İnanç ve ibadet konusunda ise kadını yönlendiren en önemli etkenin toplum olduğu görülmektedir. Bu konuda kadının kendisine müsaade edildiği sınırlar içerisinde ibadet hayatını sürdürdüğü görülmektedir. İbadet hayatlarında önemli bir yere sahip olan tavafın kimi kadın ve erkekler tarafından çıplak bir şekilde yapıldığına dair örnekler vardır.

Aynı zamanda kadın, toplumun inanç hayatını etkileyen bir unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Toplum nezdinde ruhlar ve cinlerle iletişimleri olduğuna inanıldığından kendilerine saygı duyulan ve itibar edilen kâhinler arasında kadınlar da bulunmaktadır. Bu anlamda kadının cinsiyeti bir kenara bırakılmış, sadece yaptığı iş baz alınarak kendisine değer verilmiştir.

Kâhinlik aynı zamanda kadının sosyal fonksiyonlarından biridir. Kadının toplumda itibar görmesi açısından ona avantaj sağlamıştır. İnsanlar anlaşmazlığa düştükleri konularda, kendi başlarına karar veremedikleri bir durumda veya daha birçok konuda, kadın kâhinlere başvurdukları görülmektedir.

Kadının toplum içerisindeki sosyal fonksiyonlarından birini de şairlik oluşturmaktaydı. Kadınlar gerek savaşlarda gerekse gündelik hayatta söyledikleri şiirlerle hem kendi erkeklerine hem de toplumun geri kalan kısmına etki ettikleri görülmektedir.

Toplumda kadının bir diğer sosyal fonksiyonu ise ağıtçı olmalarıdır. Kadınlar ölen kimselerin arkasından ağıt yakma konusunda başkahraman olarak nitelendirilebilir. Gelen rivâyetlerde ağıt yakma konusunda sadece kadınlardan bahsedilip onların isimleri zikredilmektedir. Bu durumun toplumda bazı kimseler tarafından meslek haline getirildiği de görülmektedir.

Toplumsal sınıf farklarının olduğu cahiliye döneminde hür kadınlarla cariyelerin aynı muameleye tabi tutulmadığı görülmektedir. Hür kadınlar hemen hemen her konuda cariyelerden daha üstün tutulmakta, cariyelerin

yaptıkları bazı uygulamaları –açıktan zina gibi- hür kadınların yapmaları ayıp karşılanmaktaydı. Cariyeler fuhşa zorlanırlarken hür kadınlarda bir o kadar bu işten uzak tutulmaktaydılar.

Gerek kaynaklarımızda gerekse birçok araştırmada gördüğümüz genelleyici ve cahiliyeyi mahkûm edici ifadelere eleştirel yaklaşılması gerektiği kanaatindeyiz. Kanaatimizce kaynaklarda yer alan bu ifadeler kötülüğü ve çirkinliği vurgulamak kastı ile söylenmiş ifadelerdir. Aksi takdirde toplumun tamamının ahlaksız, hayasız, mahremiyet ve namus duygularından yoksun olduğu şeklinde anlaşılacaktır. Biz bunun hiçbir dönemde hiçbir toplum için söz konusu olamayacağını kabul etmekteyiz. Mesela kız çocuklarının gömülmesi olayının Kur'an'da yer alması sanki tüm toplum bunu yapıyormuş gibi algılanmıştır. Halbuki kanaatimizce Kur'an sadece ve salt olarak çok kötü ve çok çirkin bir günaha vurgu yapmaktadır. Kanaatimiz kaynaklarda yer alan birçok rivâyetin de bu şekilde olduğu yönündedir.

Araştırmamız sonucunda konuyla alakalı bize kadar gelen rivâyetlerin bazı âlimler ve araştırmacılar tarafından çok fazla abartılarak toplumun geneline mal edildiğini gözlemledik. Özellikle bazı çalışmalarda söz konusu dönemin kadına karşı olan olumsuz tutum ve davranışlarının genelleyici bir üslupla okuyuculara aktarılmasının bu toplum için haksızlık olduğunu gördük. Bu tarz çalışmalar okuyucuya kadına karşı sadece kin ve nefretle dolu, kız çocuklarının diri diri gömülmesinden haz alan, tüm kadınların dışlandığı, adeta karanlık bir toplum tablosu çizmektedir.

Sonuç olarak birçok yönüyle ortaya koymaya çalıştığımız İslâm öncesi ve İslâm'ın ilk yıllarındaki Mekke toplumunun yani Kureyşli kadının durumu hakkında yaptığımız bu çalışma, günümüzde bile çok sayıda örneklerini görebileceğimiz kadına karşı olumsuz tutumları ihtiva etmektedir. Hatta geleneksel İslâm toplumunda bile birçok iz düşümlerini görebileceğimiz bu anlayışlar, Kur'an'ın ısrarlı talimatları ve Hz. Peygamber'in açık uygulamalarına rağmen sonraki dönemlerde yeniden ortaya çıkmıştır.

Sağlıklı bir toplum için kadının konumunu belirleme hususunda Kur'an

ve sahih hadis örneklerinin sürekli göz önünde tutulması, her türlü toplumsal sapma hususunda olduğu gibi kadın/eş hususunda da yol gösterici olması durumu asla ihmal edilmeyecek önemdedir.

– KAYNAKÇA –

Acar, Halil İbrahim, "İslâm Hukuku Açısından Evlât Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi,* VII, 99-110, s.100, 2006.

Akbaş, Mehmet, "Resulullah Döneminde Evlilik ve Düğün", *Derin Tarih Dergisi,* Özel Sayı: 5, 2016, s. 120-124.

Akgül, Ahmet, *Cahiliye'den Hz. Peygamber Devrinin Sonuna Kadar Ticarî Hayat Hicaz Bölgesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Ünv. SBE, Şanlıurfa 2000.

Aktaş, Emel, "Cahiliyede ve İslâm'da Kadının Durumu", *Mehir*, 1998, (II), 116.

Alî, Cevâd, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm,* I-X, Bağdad 1993.

Aladağ, Mehmet Şirin, *Cahiliye ve İslâm Dönemi Şiirinde İçerik –Dinî ve Toplumsal Hayat-,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Ünv. SBE, Van 2014.

Alan, Hüseyin, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, (2. Baskı), Beyan Yay., İstanbul 2014.

Alan, Hüseyin, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve Mekke Dönemi,* Beyan Yay., İstanbul 2016.

Altıntaş, Ramazan, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", *Diyanet İlmi Dergi*, 2001, XXXVII (1), s. 61-85.

Altıntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Câhiliye*, Ribat Yay., Konya 1996.

Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, (2. Baskı), Ensar Yay., İstanbul 2014.

Apak, Adem, *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b.el-Âs*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2001.

Armaner, Neda, "Hadislere Göre Kadının Sosyal Durumuna Umumi Bir Bakış", *Ankara İFD,* 1961, (IX), s. 131-139.

Aruk, Seyfullah, *Kur'ân'da Kadın Kıssaları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Ünv. SBE, Ankara 2011.

Ateş, Ali Osman, *Oryantalıistlerin Hz. Peygamber İle İlgili Rivayetlerine Cevaplar,* Beyan Yay., İstanbul 1996.

Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, (3. Baskı), Beyan Yay., İstanbul 2015.

Ateş, Süleyman, "İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar", *İslâmi Araştırmalar,* 1997, X (10), s. 304-310.

Ay, Mahmut, *Kur'an'da Mekke Müşriklerinin Eleştirileri ve İthamlarına Yönelik Cevaplar,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ünv. SBE, Ankara 2007.

Aydın, Mehmet Âkif, "Mehir", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, s. 389-391.

Aydın, Mehmet Âkif, "Kadın", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, s. 86-94.

Aydın, Mehmet Âkif-Hamidullah, Muhammed , "Köle" *DİA*, XXIV, İstanbul 2002, s. 237-246.

Azizova, Elnure, "Cahiliyeden İslâm'a Sütanneliği Geleneği Üzerine Bazı Notlar", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası* No:3, Nisan 2010.

Bakkaloğlu, M. K. Abdussamet, *Câhiliye Dönemi Âile Hukuku*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ünv. SBE, İstanbul 1995.

Bardakoğlu, Ali, *"Cahiliyye Döneminde Kadın", Sosyal Hayatta Kadın,* Ensar Yay., (3. Baskı), İstanbul 2005.

Barış, Mustafa Necati, "Câhiliye Dönemimde Yargı Sistemi", *Fırat Ünv. İFD*, 17: 1 (2012), s. 153-170.

Baltacı, Burhan, "Nüzûl Dönemi Şartlarının Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Yeri –Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme" *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, İstanbul Büyükşe-

hir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, s. 109-118.

el-Bekrî, *Cahiliye Arapları*, çev. Levent Öztürk, İz Yay., İstanbul 1998.

el-Belâzurî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Fütûhu'l-Buldan*,, çev. Mustafa Fayda, Siyer Yay., İstanbul, 2013.

el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892), *Kitâbu'l-Cümel Min Ensâbi'l-Eşrâf I-XIII*, (Tahkîk: Suheyl Zekkâr ve Riyâd Ziriklî), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.

Bilik, Mehmet Şafi, *Kur'ân'da Kadın İle İlişkilendirilen Âyetlere Çağdaş Yaklaşımlar,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Ünv. SBE, Van 2012.

Birekul, Mehmet, *Peygamber Günlerinde Kadın –Sosyolojik Bir İnceleme-*,Yediveren Kitap, Konya, 2004.

Birekul, Mehmet-Yılmaz, F. Mehmet, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile –Sosyolojik Bir İnceleme-,* Yediveren Kitap, Konya 2001.

Burke, Peter, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev.: Mete Tunçay, Tarih Vakfı (6. Basım), Yurt Yay., İstanbul 2014.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, çev.: Abdullah Durmuş-Halil Aldemir-İbrahim Tüfekçi vd., Karınca&Polen Yay., İstanbul 2016.

Canan, İbrahim, *Namus Fitnesi Mut'a Nikâhı,* Işık Yay., İzmir 2011.

Cevâd Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Bağdad, 1993.

Ceviz, Nurettin, "Câhiliye Döneminde Süvari Şairler", *Ekev Akademi Dergisi*, VI (10), (Kış 2002).

Çağatay, Neşet, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989.

Çağrıcı, Mustafa, "İntikam", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 356-357.

Çağıl, Necdet, "İslâm Öncesi Mekke Toplumunda Kadın", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, s. 199-224.

Çalışlar, Oral, *İslâm'da Kadın ve Cinsellik,* (7. Baskı), Afa Yay., İstanbul 1998.

Çelik, Hüseyin, "Kur'an'ın Mekke Toplumunda Var Olan Bir Takım Yanlış İnanç, İbadet ve davranışları Islah Etmesi", *Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu,* Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2013, s. 337-363.

Dağcı, Şamil, "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Sürekli Evlenme Engelleri)", *Ankara Üniversitesi İFD*, XXXIX, 1999, s. 175-237.

Demirayak, Kenan-Ahmet Savran, *Arap Edebiyat Tarihi Cahiliye Dönemi*, (3. Baskı), Atatürk Ünv. Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1996.

Demircan, Adnan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, Beyan Yay., İstanbul 2009.

Demircan, Adnan, *Cahiliye Arapları*, Beyan Yay., İstanbul 2015.

Demircan, Adnan, *Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber,* Beyan Yay., İstanbul 2015.

Demircan, Adnan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile,* Beyan Yay., İstanbul 2015.

Demircan, Adnan, *Nebevî Direniş Hicret,* Beyan Yay., İstanbul 2015.

Demircan, Adnan, *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Birlikte Yaşama Tecrübesi,* Beyan Yay., İstanbul 2016.

Demircan, Ali Rıza, *Kur'ân ve Sünnet Işığında Câriyeler ve Sömürülen Cinsellikleri,* (2. Baskı),Ensar Yay., İstanbul 2010.

Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I-II, çev. Mehmet Yolcu, (2. Baskı), Düşün Yay., İstanbul 2012.

Dindi, Emrah, *Kur'ân'da İslâm Öncesi Kültürün İzleri –Muamelât Örneği–*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Ünv. SBE, İstanbul 2014.

Duman, Fatih, *Kureyş Kabilesi İslâm Öncesi Siyasî, Etnik ve Ekonomik Yapı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Ünv. SBE, Erzurum 2015.

Duman, Mehmet Zeki, *Kur'an'ın Penceresinden Mekke ve Vahyin Mekke Dönemi*, *Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu,* Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2013, s. 23-55.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân* Dili, I-X, Eser Yay., İstanbul 1979.

Erdal, Mesut, "Kur'an'da Nüşûz Kavramı" *Dokuz Eylül Ünv. İFD,* III (2), Diyarbakır 2001, s. 37-51.

Ergin, Ali Şakir, "Hansa", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1997, XVI, s. 46-47.

Eskicioğlu, Osman, İslâm'da Kadınının Yeri, *Dokuz Eylül Ünv. İFD,* VIII, İzmir 1994, s. 85-120.

el-Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillah b. Ahmed el-Ezrakî, (250/865) *Ahbâru Mekke vemâ câe fîhâ min el-Âsâr I-II*, thk: Rüşdi es-Salih Melhas, Mektebetü's-Sekâfe, (10. Baskı), Mekke 2002.

Fidan, Hafsa, *Kur'an'da Kadın İmgesi,* Vadi Yay., Ankara 2006.

Gazali, Muhammed, *Fıkıhçılara ve Hadisçilere Göre Nebevî Sünnet,* (5. Baskı), Ekin Yay., İstanbul 2012.

Günaltay, Şemseddin, "Kable'l-İslâm Araplarda İctimâî Aile", *D.F.İ.F.D.,* I-IV, İstanbul; Evkaf Matbaası, 1926, s. 84-104.

Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad: M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yay., Ankara 1997.

Güner, Osman, "İslâm Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İFD*, XXIII, 2007, s. 51-62.

Güneş, Ahmet, İslâm Hukuku Açısından Nişanlanma, Dinî Araştırmalar, X

(XIX), s. 161-188.

Görgülü, Hasan Ali, "Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm'ın Boşanmada Örfe İtibar Etmesi", *Süleyman Demirel Ünv. İFD,* VI, 1999, s. 11-126.

Halife b. Hayyât, Ebû Âmie eş-Şeybanî (240/854), *Târîhu Halife b. Hayyât*, çev.: Abdulhalik Bakır, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, çev.: Salih Tuğ, Yenişafak Yay., Ankara 2003.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş*, Beyan Yay., çev.: İbrahim Arif Koytak-Veysel Uysal, İstanbul 2003.

Hatalmış, Ali, *İslâm Toplumunda Kölelik ve Cariyelik,* Araştırma Yay., Ankara 2012.

Hatemi, Hüseyin, "Modern Mehrem ve İslâm'ın Kadına Bakışı", *İslâmî Araştırmalar,* X (4), 1997, s. 311-314.

Hatiboğlu, Mehmet Said, "İslâm'ın Kadına Bakışı", *İslâmî Araştırmalar*, X (4), 1997, s. 223-227.

el-Hûfî, Ahmed Muhammed, *el-Mer'etü fi Şi'ri'l-Câhilî*, (2.. Baskı). Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire 1963.

İbnu'l-Cevzî, Ebi'l-Ferec Abdirrahman b. Alî b. Muhammed b. Cevzî, el-Muntazam fî Târihu'l-Mulûk ve'l-Umem, I-XVII, thk: Muhammed Abdulkâdir Atâ-Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütbi'-İlmiyye, Beyrût 1992.

İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî (245/859), *Kitâbu'l-Muhabber*, thk: Eliza Lichtenstater, Dâru'l-Afâki'l-Cedide, Beyrut tz.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, (852/1449), *Muhtasar Fethu'l-Bârî*, I-XI, (Arapça ihtisar yapan ve notlar ekleyen: Ebû Suhayb Safâ d-Davvî Ahmed el-adevî), Redaksiyon: Ahmet Ağırakça,

İstanbul 2016.

İbn Hacer, el-Askalânî, (852/1449), *Sahabe-i Kiram Ansiklopedisi el-İsâbe*, I-IX, İz Yay., çev. Naim Erdoğan, İstanbul 2009.

İbn Haldun, Abdurrahman (808/1406), *Tarihu İbn-i Haldûn,* I-VIII, thk: Halil Şehade-Süheyl Zekkar, Daru'l-Fikr (2. Baskı) Beyrut 1988.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-II, thk: Mustafa Sakka, İbrahim el-Ebyârî, Abdü'l-Hafîz Şiblî, Dâru İbni Kesir, Beyrut 2005. (Türkçe çev.: İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218/833),*es-Sîretü'n-Nebeviyye,* çev.: Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul 2014).

İbn İshâk, Muhammed İshâk b. Yesâr (151/768), *Sîretu İbn İshâk,* thk: Muhammed Hamidullah, Matbaâtu Muhammed el-Hâmis, Fas 1976. (Türkçe çev. İbn İshâk, Muhammed İshâk b. Yesâr (151/768), *Siyer-i İbn-i İshak,* thk: M. Hamidullah, çev.: M. Şafi Billik, Düşün Yay., İstanbul 2012).

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* I-XIV, Mektebetü'l-Mearif, Beyrut 1990.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), *el-Meârif,* Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut 2011. (Türkçe çev. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Maarif, Nebiler ve Sahabilerin Sireti*, çev.: Hasan Ege, Şelale Yay., İstanbul tsz.).

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini (273/887), *Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi,* I-X, çev.: şrh: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul 1982-1983

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sâdır, Beyrut tsz..

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni' el-Hâşimî el-Basrî (230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,* I-XI, ed. Adnan Demircan, çev. Musa Kazım Yılmaz vd.,

(2. Baskı) Siyer Yay., İstanbul 2015.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-X, thk: Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

İbnu'l-Kelbî, Ebu'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib (204/819), *Putlar Kitabı,* çev. Beyza (Düşüngen) Bilgin, Ankara Okulu Yay., Ankara 2016.

İbrahim Mustafa vdd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

İslâmoğlu, Mustafa, *Gerekçeli Kur'an Meali*, (11. Baskı), Düşün Yay., İstanbul 2010.

Kamacı, Fatımatüz-Zehra, *Hz. Peygamber Devrinde Kadınların Süslenmesi*, İnkılâb Yay., İstanbul 2012.

Kaya, Remzi, "Vahiy Öncesi Hicaz'da Müşrik Arapların İnanç Esasları", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, s. 123-135.

Karslı, İbrahim H., *Kur'an Yorumlarında Kadın –Sosyo-Kültürel Çevrenin Kur'an Yorumlarındaki Yansımları-,* Rağbet Yay., İstanbul 2003.

Kazıcı, Ziya, *Hz. Muhammed'in Eşleri ve Aile Hayatı*, Çağ Yay., İstanbul 1993.

Keskin, Yusuf Ziya, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Âyet ve Hadislerin Tahlili", *Harran Ünv. İFD,* VI Şanlıurfa 2000, s. 5-26

Kilinçli, Sami, "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Kabileler arası Rekabetin İslâm Davetine Yansımaları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* XII (1), 2012, s. 57-87.

Kilinçli, Sami, *Mekkî Surelerde Mü'minlerin Müşrikler ve Ehl-i Kitap İle İlişkileri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Ünv. SBE, Ankara 2012.

Kister, M.J., "Mekke ve Temîm (İlişkisel Yönleri)", çev. Ali Aksu, *Cumhuriyet Üniversitesi İFD*, VII (2), Sivas 2003, s. 333-369.

Kotan M. Şevket, "Cahiliye Dönemi Mekke Dini: Ahmesilik", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, s. 147-170.

Köse, Feyza Betül, *Medine'de Sosyal Hayat*, Mana Yay., İstanbul 2016.

Köse, Feyza Betül, *Kâhin*, Endülüs Yay., İstanbul 2018.

Köse, Feyza Betül, "Cahiliye'den İslâm'a Kadına Yönelik Şiddet", Çukurova Üniversitesi İFD, 2018, (XVIII), 73-94.

Köse Saffet, "Cahiliye Arap Toplumunda Kocaların Hanımlarına Yaptıkları Bazı Haksızlıklar ve İslâm'ın Getirdiği Hukukî Düzenlemeler", *Mehir,* 1999, (III), s. 8-13.

Mernissi, Fatima, *Peçenin Ötesinde (İslâm Toplumunda Kadın-Erkek Dinamikleri),* çev.: Mine Küpçü, Yayınevi Yay., İstanbul 1995.

Mes'ûdî, Ebû Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), *et-Tenbîh ve'l-İşrâf,* Bağdad 1938.

Mes'ûdî, Ebû'l Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, *I-IV*, (Tahkik: Yusuf Esad Dağir) Daru'l-Hicre (2. Baskı) İran/Kum1984.

Mevdûdi, Ebu'l-Al'a, *Tefhimu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, I-VII, İnsan Yay., Multan 1948.

Mukâtil b. Süleyman, *Muhtasar Tefsîr-i Kebîr*, tahkik: Abdullâh Mahmûd Şehhâte), çev.: M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul 2015.

Muhsin, Amine Vedûd, *Kur'ân ve Kadın,* (3. Baskı),İz Yay., İstanbul 2005.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el- Haccâc (261/874), *Muhtasar Sahîh-i Müslim*, çev.:, thrc: Hanifi Akın, Karınca&Polen Yay., İstanbul, 2015.

Palabıyık, Muhammed Hanefi, "İslâm Öncesi Hicaz Putlarından/Beytlerinden 'Zülhalesa'" ed: M. Mahfuz Söylemez, *Cahiliye Arap-*

larının İlahları, Ankara Okulu Yay., Ankara 2016, 171-195.

Özcan, Emine Sonnur, "İslâmiyet Öncesi (Câhiliye Devri) Arap Kültüründe Rivâyet ya da Tarih Bilinci", *Tarih Okulu*, XI, 2011, s. 33-51.

Özdemir, Halime, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Câhiliye Çağı İnsanı,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ünv. SBE, İstanbul, 2006.

Özkan, Halit, *Zeyneb bint Cahş*, DİA, XLIV, İstanbul 2013, s. 357-358.

Öztürk, Mustafa, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın,* Ankara Okulu Yay., Ankara 2012.

Öztürk, Mustafa, "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Ahvâl-i Şahsiyye Hukuku", Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, s. 229-274.

Öztürk, Levent, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri,* Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001.

Rudânî, Ebû Abdillah Şemsüddîn Muhammed b. Süleyman el-Mekkî (1094/1683), *Cem'u'l-Fevâid min Câmi'i'l-Usûl ve Mecmau'z-Zevâid*, I-III, çev.: Naim Erdoğan, İz Yay., İstanbul 2013.

Şakir, Mahmud, *Hz. Adem'den Bugüne İslâm Tarihi*, I-VIII, Kahraman Yay., İstanbul 1995.

Şarkavi, Muhammed, *Özgürlük Peygamberi Hz. Muhammed*, çev.: Muhharrem Tan, (2. Baskı), Alternatif Düşünce Yay., İstanbul 1996.

Sarıcık, Murat, "Cahiliye Nikâhı Mut'a ve Diğer Cahiliye Nikâhları", *Süleyman Demirel Ünv. İFD*, 1996, (3), s. 41-73.

Savaş, Rıza, *İlk Dönem İslâm Toplumlarında Kadının Konumu,* Tibyan Yay., İzmir 2004.

Savaş, Rıza, İslâm'ın İlk Asrında Kadın, Siyer Yay., İstanbul 2017.

Soysaldı, Mehmet, "İslâm Öncesi Mekke Toplumlarında Namaz, Zekat,

Oruç ve Hac Uygulamaları", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, s. 147-170

Söylemez, Mehmet Mahfuz, "Cahiliye Arap İnancında Putların Yeri", *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,* XI (1), 2014.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Târîhu't Taberî)*, I-XI, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Maârif, Mısır 1966.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân an Tevîli'l-Kur'ân*, I-XXV, çev.: Kerim Aytekin-Hasan Karakaya, Hisar Yay., İstanbul 1996.

Tan, Zeki, "Mekkî Ayetlerde Kadın Tasavvurunun İnşasında Ahlaki Zemin", *Kur'an Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu* Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2013, 372-406.

Tan, Zeki, "Kur'ân Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Âdetlerini Bilmenin Kur'ân'ı Anlamadaki Rölü: Kurban Örneği" *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, 27-78.

Tay, Hekim, *Mekkî Ayetler Çerçevesinde Mekke'de Sosyal Tabaka Davranışları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Ünv. SBE, Ankara 2013.

Topçu, Hasan, *En'âm Sûresi Işığında Câhiliye Zihniyeti,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Ünv. SBE, Isparta 1999.

Turgay, Nurettin, "Abdulmuttalib'in Dini İnancı", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2011, 340-354.

Ulaş, Semra, "İslâm'da Çok Kadınla Evlilik", *İslâmî Araştırmalar*, VI (1), 1992.

Uysal, Muhittin, *Peygamber Günlerinde Giyim Kuşam ve Süslenme,* Yediveren Yay., Konya 2004.

Ünal, İsmail Hakkı, "Hadislere Göre Kadının Örtünmesi", *İslâmiyat*, IV (2), 2001, 53-68.

Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî,* I-III, çev.: Musa K. Yılmaz İlk Harf Yay., İstanbul 2014.

Ya'kûbî, Ahmet b. Ebi'l-Yakûb b. Cafer b. Vehb b. Vâdıh (292/905), *Târîhu'l-Yakûbî*, I-II, thk: Abdulemîr Mühennâ, Şirketu'l-Âlemi'l-Matbûat, Beyrut 2010.

Yalar, Mehmet, *Modern Arap Şiiri Kavram Kaynak Yapı,* Arasta Yay., Bursa 2003.

Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları, çev.: Nurettin Ceviz-Kenan Demirayak-Nevzat H. Yanık, Ankara Okulu Yay., Ankara 2013.

Yekeler, Muhammet, *Câhiliye Döneminden Hz. Peygamber Dönemi Sonuna Kadar Temîm Kabilesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ünv. SBE, İstanbul 2014.

Yenici, Ali Rıza, *Cahiliye Döneminde Kabileler Arası Kan Davaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ünv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü İstanbul 1995.

Yıldırım, Yavuz, "İslâm Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu", *İstanbul Ünv. İFD,* VII, İstanbul 2003, 79-111.

Yazıcı, İshak "Bahire", *DİA*, IV, Ankara, 1991, s. 487.

Yılmaz, Bedriye, *Tarihten Günümüze Örtünmenin Anlamları,* İz Yay., İstanbul 2008.

Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, I-VIII, çev.: Muzaffer Can, Cantaş Yay., İstanbul 1994-2002.

Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev.: M. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ankara Ünv. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1986.

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER